

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Kenan ERTEN

HÂFİZ EBRÛ'NUN ZÜBDETÜ ET-TEVÂRÎH ADLI ESERİNDE
TİMUR'UN SURİYE SEFERİNE DAİR KAYITLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2021

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Kenan ERTEN

HÂFİZ EBRÛ'NUN ZÜBDETÜ ET-TEVÂRÎH ADLI ESERİNDE
TİMUR'UN SURİYE SEFERİNE DAİR KAYITLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

MUŞ-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİHÂBÜDDİN ABDULLAH B. LUTFULLÂH B. ABDURREŞİD-İ BİHDÂDÎNÎ- Yİ HÂFÎ / HÂFİZ ABRÛ (?- 833/1430)

1.1. HAYATI.....	9
1.2. ESERLERİ	10
1.2.1. Târih-i Mülûk-i Kert / Zeyli Cami‘u et-Tevârîh	10
1.2.2. Coğrafya-yı Tarih-i Horasan	11
1.2.3. Zübdetü et-Tevârîh: Mecma‘ü et-Tevârîh veya Mecma‘ü’t- Tevârîhi’s- Sultâniyye	11
1.2.4. Zübdetü et-Tevârîh-i Baysungur	11

İKİNCİ BÖLÜM

ZÜBDETÜ et-Tevârîh’TE SURİYE SEFERİNE DAİR KAYITLAR

2.1. HZ. SÂHİB KIRÂN’IN BAĞDAD’A İLK YÖNELİŞİNE DAİR	13
2.2. HZ. SÂHİBKIRÂN’IN MARDİN TARAFINA GİTMESİ HAKKINDA	16
2.3. EMİRZÂDE ÖMER ŞEYH BAHADIR’IN OLAYI HAKKINDA	17
2.4. BAĞDAD’DAN KAÇTIKTAN SONRA SULTAN AHMED’İN BU YILDA DURUMU HAKKINDA	17
2.5. HAZRET-İ SÂHİBKIRÂN AZERBAYCAN BÖLGESİNE GELDİĞİ ZAMAN BAĞDAD SULTANI AHMED VE EMİR KARA YUSUF TÜRKMÂNÎ’NİN DURUMLARININ ZİKROLUNMASI	20
2.6. 802 YILI OLAYLARININ ZİKROLUNMASI	22
2.7. 803 YILI OLAYLARININ ZİKROLUNMASI	25
2.7.1 Hz. Sâhibkırân’ın Sivas’a Yönelmesi ve Buraya Olan İlgisinin Hikâyesi	25
2.8. EMİR SÂHİNKIRÂN’IN ŞAM TARAFINA YÖNELMESİ VE BUNUN SEBEPLERİ HAKKINDA	29

2.9. ANTEB (‘AYN TAB) VE BEHİSNİ (BEHNESÂ) KALELERİNİN ELE GEÇİRİLMESİ HAKKINDA.....	31
2.10. HALEB ŞEHRİNİN NASIL FETHEDİLDİĞİNİN ZİKROLUNMASI	32
2.11. HALEB’İN FETHİNDEN SONRA HZ. SÂHİBKİRÂN’IN HAMA VE HUMUS ŞEHİRLERİNE YÖNELMESİ BAHSİ	38
2.12. HZ. SÂHİBKİRÂN’IN BAALBEK ŞEHRİNE YÖNELMESİ HAKKINDA	39
2.13. MİSİR VALİSİ FERRAH (FEREC) B. BERKÛK İLE SAVAŞ VE DİMAŞK ŞEHRİNİN FETHİ HAKKINDA	40
2.14. HZ. SÂHİBKİRÂN’IN MARDİN ŞEHRİNE YÖNELMESİ HAKKINDA...	50
2.15. BAĞDAD’IN İKİNCİ DEFA FETHEDİLMESİ HAKKINDA.....	51
2.16. 803 YILINDA ÇEVRE BÖLGELERDE MEYDANA GELEN OLAYLARIN ZİKRİ (BU YILDA FARS’TA MEYDANA GELEN HER ŞEY)	55
2.17. BU YIL TÜRKİSTAN VE MÂVERÂÜNNEHİR TARAFLARINDA MEYDANA GELEN OLAYLARIN ZİKREDİLMESİ	57
2.18. BAĞDAD TARAFLARINA ORDU GÖNDERİLMESİ VE BUNUN SEBEPLERİNİN ZİKREDİLMESİ.....	58
2.19. YILDIRIM BÂYEZİD’İN ELÇİSİNİN HZ. SÂHİBKİRÂN’IN DERGÂHI KARABAĞ ARRAN’A GELMESİ.....	59
2.20. MİSİR ELÇİLERİNİN GELMELERİ, MAL GETİRMELERİ VE ALTIN SİKKELERE HZ. SÂHİBKİRÂN’IN ADINI DARB ETMELERİNİN ZİKRİ	59
2.21. HZ. SÂHİBKİRÂN’IN EMRİYLE RUM BÖLGESİ VE ÇEVRESİNDEN KARA TATAR’IN ÇEKİLMESİ	60
2.22. EMİRZÂDE ÖMER’İN İRAK-I ACEM VE AZERBAYCAN MEMLEKETLERİNİ TEFTİHİ HAKKINDA.....	63
2.23. 807 YILI OLAYLARININ VE HZ. SÂHİBKİRÂN’IN SEMERKAND’A YÖNELMESİNİN ZİKRİ	64
2.24. HZ. SÂHİBKİRÂN’IN DÂRÜ’S-SALTANA SEMERKAND’A ULAŞTIKTAN SONRA KURDUĞU SOFRALARIN ZİKROLUNMASI.....	65
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA	68
İNDEKS	75

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HÂFİZ EBRÛ’NUN ZÜBDETÜ ET-TEVÂRÎH ADLI ESERİNDE
TİMUR’UN SURİYE SEFERİNE DAİR KAYITLAR

Kenan ERTEN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

2021, 86 sayfa

Hâfız Abrû’nun eserleri İlhanlıların son zamanları ve H. 830 (1427) yılına kadarki Timurlular ve İran tarihi için büyük önem taşır. Hâfız Abrû olarak meşhur olan Şihabüddin Abdullah b. Lütfullah Hâfî (ö. H.833/1430) tarafından telif olunan ve Mecma’u et-Tevârîh veya Zübdetü et-Tevârîh olarak tanınan eserler ortaçağ tarihinin önemli Farsça kaynaklarındandır. Bu eserleri tarih ilmi için önemli kılan kısmı ise müellifin yaşadığı dönemin müşahidi olmasından ileri gelmektedir. Eserin orijinal kısmı olarak nitelendirilen “Zübdetü et-Tevârîh-i Baysungur” adını taşıyan dördüncü ve son kısmı iki kısma ayrılır. Birinci kısımda Timur tarihinden, ikinci kısımda 830/1427 yılına kadarki Şahrûh tarihinden bahsedilir. Eserin bu kısmı, Seyyid Kemal Cevadî tarafından 1380’de Zübdetü et-Tevârîh adıyla dört cilt halinde Tahran’da neşredilmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısı ve XV. yüzyılın ilk dönemi için nüfuzlu ve güçlü devletlerin aynı perdede sahne aldıklarını görüyoruz. Bunlardan tarihin seyrine etki eden hükümdarlardan olan Timur’un 1400 yılı yazında Sivas, Malatya, Behisni, Ayıntab’ı alarak güneye doğru hareket etmesi ile başlayan Suriye Seferi, 1400 yılının Aralık ayında Şam önünde Memlûk Sultanı’nı mağlup etmesiyle son bulmuştur. Kendisini Cengiz İmparatorluğunun doğal mirasçısı olarak gören Timur, “Beş Yıllık Sefer” olarak adlandırılan (1392-1397) seferinin ilk bölümünde; Hazar denizinin güneyinden başlayarak Mâzenderân, Esterâbâd, Fars üzerinde Şiraz ve Kirman bölgelerini ele geçirerek devam etmiş ve Sultaniye, Bağdad, Tekrit, Erbil ve Musul, Cizre, Mardin, Irak-ı Arap bölgesinin zaptıyla tamamlamıştır. Timur, Türkiye sınırlarına ulaştığında gücünü kabul ettirmek amacıyla Erzincan Emirliği, Karamanoğulları, Dulkadıroğulları, Karakoyunlu Devleti, Kadı Burhaneddin Devleti’nden kendisine itaat etmelerini istemiş, Memlûk Devleti’ne de kalabalık bir elçilik heyeti göndermişti. Timur’un Anadolu topraklarındaki ilerleyişi

devam ederken buradaki harekâtını tamamlamadan Suriye'ye yönelişı ilginç bir olaydır. Fakat durumu iyi tahlil eden Timur'un, Memlûk-Moğol mücadelesinde dönemin diğeri önemli gücü olan Osmanlı Devleti'nden önce Suriye'ye yönelmesi askeri bir strateji olarak görölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hâfız Abrû, Timur, Memlûk, Suriye Seferi, Osmanlı, Yıldırım Bâyezid.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
DOCUMENTS ON TIMUR’S SYRIAN EXPEDITION IN HÂFİZ ABRÛ’S
ZUBDETU’T-TAWARIKH

Kenan ERTEN

Advisor: Associate Professor Esra CIPLAK

2021 Page: 86

The works of Hâfiz Abrû are of great significance for the Ilkhanids, the Timurians up to 830/1427 and the history of Iran. The famous Sihabuddin Abdullah b. The work, which has been copyrighted by Lutfullah Hafii (d. 833/1430) and known as Mecma’u et-Tevârîh, is one of the important Persian sources of medieval history. The part that makes this work important for the science of history is that it was the observation of the author's time. The fourth and last part of the work, named as “Zubdetu et-Tevârîh-i Baysungur”, which is described as the original part of the work, is divided into two parts. In the first part, the history of Timurian is mentioned, and in the second part, the date of Sahrûh until 830/1427. This part of the work was published by Seyyid Kemal Cevadi in Tehran in four volumes under the name of Zubdetu et-Tevârîh in 1380. XIV. second half of the century and XV. We see that the influential and powerful states performed on the same screen for the first period of the century. Syria Campaign, which was one of the rulers who influenced the course of history, started in the summer of 1400 with Sivas, Malatya, Behinsi and Ayıntab, and ended with the defeat of the Mamluk Sultan in December 1400. Timur, who sees himself as the natural heir of the Genghis Empire, started from the south of the Caspian Sea in the first part of the expedition (1392--1397), continued by capturing the Shiraz and Kirman regions on the Mazenderan, Esterabad, Persian and Sultaniye, Baghdad, Tekrit. Erbil and Mosul completed with the capture of Cizre, Mardin and the Iraqi Arab region. When Timur reached the Anatolian borders, he sent a crowded delegation to the Mamluk State, who asked the Erzincan Emirate, Karamanogullari, Dulqadirogullari, Qaraqoyunlu State, Qadi Burhaneddin State to obey him. It is an interesting event that Timur turned to Syria without completing his operation here while his progress in Anatolian lands continued. However, Timur, who analyzed the situation

well, turned to Syria before the Ottoman Empire, the other important power of the period in the Mamluk-Mongol struggle, is seen as a military strategy.

Key Words: Hâfız Abrû, Timur, Mamluk, Syrian Expedition, Ottoman, Yildirim Bayezid

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hzl.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
Neşr.	: Neşreden
s.	: sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İnsan davranışlarının ekonomik, sosyo-demografik, coğrafya, kültür, inanç vs. pekçok motif ile etkileşimde olduğu muhakkaktır. Bu etkileşim tarihi süreçte farklı birikimlerle kendini sürekli olarak güncellemiştir. Bundan dolayı bizlerin hayatlarına doğrudan olmasa da dolaylı etkileri olan tarihi olaylar ve kahramanları üzerinde çalışmayı ve anlamayı gerekli görmekteyiz. Bu doğrultuda tezimizin amacı bir dönem Çin'den Doğu Akdeniz'e kadar olan bölgeye belli bir süre etki etmiş olan Emir Timur'a, Hâfız Abrû'nun penceresinden bakmaktır. Tarihin önüne çıkardığı fırsatları kendi lehine iyi değerlendiren Timur, adını tarih sayfalarına yazdırmış ve çalışmamız nazarından anlaşıldığı üzere dönem kayıtlarında ayrıcalıklı olarak görülmüştür.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Hâfız Abrû'nun *Zübtetü et-Tevârih* adlı eseri, Timurlular tarihinin Farsça diğer kaynakları olan Nizamüddin Şâmî'nin ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme*'si gibi sıkça kullanılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya teşvik etti. En az zikredilen kaynaklar kadar Timurlular tarihi için ehemmiyetli olan bu eserin müellifin bizzat yaşadığı ve içerisinde bulunduğu olayları nakletmesi sebebiyle de diğerlerinden ayrı bir konuma sahip olduğunun altı çizilmelidir. Timur'un bölgedeki hâkimiyetini sağlarken izlediği yol güzergâhlarını ve yer isimlerini geniş bir anlatımla vermesi açısından da mühimdir. Bir diğer husus bugün tarihçiler arasında tartışılan Timur'un Sivas'ı alması ve Suriye tarafına doğru yön değiştirmesinin sebepleri ve Timur'un amacı mevzuunda ilk elden bilgiler verir.

Suriye'ye yönelirken bizce birçok tarihçinin Osmanlılar üzerine yapılacak olan sefer öncesi vurgusu yerindedir. Fakat Timur'un Osmanlılardan çok Avrupalı güçlerin ve bu güçlerin bölgedeki son etkili temsilcisi Doğu Roma İmparatorluğunun kalkışacağı hamleyi engellemek olduğunu da vurgulamak gerekir. Çünkü Memlûklerin bölgede ciddi bir siyasi güç olduğu gerçektir ve Timur, Dimaşk'ı zapt etmesine rağmen kalıcı bir otorite sağlamadan buradan dönmüştür. Yine stratejik öneme sahip bir noktada olan Osmanlılar üzerine yürümüş ve böylelikle Avrupa üzerindeki korkunun devamını sağlamıştır. Çünkü hem İslâm âleminde hem de Avrupa üzerinde Moğolların yaşattığı enkazın tozu vardır. Bu nedenle Timur'a karşı ittifak girişiminin olması kaçınılmaz olmuştur. Böylesine bir siyasi ve askeri atmosferde Suriye Seferi (H. 803 / 1400-1401), İslâm dünyasının

geleceğine yön veren hamle olarak karşımıza çıkmış ve adı geçen eser bu yönüyle ele alınmıştır.

Bu çalışmada iki husus konusunda bilgi vermek elzemdir. İlk olarak tezimizin başlığında geçen Suriye ifadesi ortaçağ coğrafyasında Bilâdu eş-Şam bölgesindedir ve bugünkü Suriye ile birlikte Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü kapsamaktadır. Bu bölgenin en önemli merkezlerinden biri ise Dımaşk'tır. Hal böyleyken tez adı konusunda Dımaşk kelimesinin eksik, Bilâdu eş-Şam kelimesinin ise fazla olacağı düşünülerek Suriye adı tercih edilmiştir. İkinci husus ise müellifin ismi hakkında olup tez adı olarak Hâfız Ebrû kullanımının maruf olması nedeniyle tercih edildiği ancak A. İsmail Aka'ya atfen *“haysiyetini, şerefini koruyan”* manasının terkibe daha uygun düşeceği kanaatiyle Hâfız Abrû şeklinde yazmaya temayül gösterdiğimiz noktada olacaktır.

Bu çalışmayı yaparken kendisinden çok şey öğrendiğim, gerek kütüphanesini bana açarak ve gerekse araştırmalarımnda yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇIPLAK'a ve desteğini her daim hissettiğim sevgili aileme teşekkür ederim.

Muş-2021

Kenan ERTEN

GİRİŞ

1370-1507 yıllarında Semerkand merkez olmak üzere İran ve Orta Asya'ya hâkim olan Timurluların ilk sultanı adıyla müsemma Timur'dur. 14. yüzyılın ikinci yarısı ve 15. yüzyılın ilk çeyreğinde tarihe derin bir iz bırakan Timur, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*'ne göre Sıçan yılında, Keş (Şehr-i Sebz) yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde Turagay ve Tekina Hatun'un evladı olarak doğmuştur. Doğduğu tarih ile ilgili olarak biri Fars diğeri Arap muahhar kaynaklardan örnek vermek gerekirse Yezdî'nin (ö.1454) *Zafernâme*'sinde belirttiği 25 Şaban 736 (8 Nisan 1336), ibn Tagrıberdi'nin¹ (ö.1470) *en-Nücûmü'z-Zâhire* adlı eserinde verdiği 728 (1327-1328) yılıdır². Timur sahasının mütehasısı Afşar İsmail Aka ise onun doğum tarihini 25 Şaban 736 (9 Nisan 1336) Salı günü olarak vermektedir. Onun hayatının ilk zamanları ile ilgili bu farklılıklar kendisi ile ilgili malumatımızın az olmasından kaynaklanmakta ve onunla ilgili yazılan eserlerin de ya güçlü olduğu dönemde ya da ölümünden az sonra yazılan eserlerden intikal eden bilgilerdir. Torunu Uluğ Bey'in, dedesinin mezarı üzerine dikilen yeşim taşının üzerine nesebini kaydettirmesi de bunula ilgili yorumlamalara neden olmuştur³.

Tarihin bazı kişileri; uğurlu, kutlu, bahtiyar, tâlihi yaver, daima muzaffer, galip ve cihangir olarak öne çıkarması o kişilerin şahsi özellikleri ile içinde bulundukları dönemin şartları ile doğru orantılıdır. Timur'u (1336-1405) Sâhipkiran⁴ olarak adlandıran olaylar zincirinde mevcut siyasi yapıların rolleri yadsınamaz. Çağataylıların (1227-1370) ve kuzeydeki Altın Orda'nın (1241-1502) iç karışıklıklar içerisinde olması ve İran bölgesinin de küçük yerel yönetimler şeklinde parçalı olması onun işini kolaylaştırmıştır. Timur'u tarih sahnesine çıkaran ilk olay Maverâünnehir yöneticisi Kazagan'ın ölümü üzerine (ö.1358) Çağatay Hanı Tuğluk Timur'un burayı kontrolü altına almak istemesi üzerinedir. 1360 yılında düzenlenen sefer sırasında bölgeden kaçan birçok yöneticinin aksine Han'a bağlılığını bildirerek stratejik bir hamle yaparak hem potansiyel bir rakibe

¹ ibn Tagrıberdi'nin isminin "Tagrıbirdî veya Tanrıverdi" şeklinde yazımları vardır. Çeviri eserle birlik sağlaması için bu kullanım esas alınmıştır. Bkz. Jean Sauvaget, "Noms et Surnoms de Mamelouks", *Journal Asiatique*, CCXXXVIII, Année, 1950, s. 44.

² Şerefüddin Ali Yezdî, *Emir Timur (Zafernâme)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2019, s. 23-26; ibn Tagrıberdi, *en-Nücûm ez-Zâhire fî-Mülûk Mısır ve el-Kâhire*, Fehim Muhammed Şaltût (tahkik), Cilt 13, Kahire: Hey'eti Mısıriyye, 1970, s. 160; İbn Tagrıberdi, *en-Nücûmü'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, s. 347-349; Zeki Velidî Togan, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma", İsmail Aka (çev.), *Tarih Dergisi*, Sayı 26, (1972), s.75-84.

³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK Yay., 1991, 3-4.

⁴ Hayrunnisa Alan, "Sâhipkiran", *DİA*, Cilt Ek-2, 3. Baskı, Ankara: TDV Yay., 2019, s. 443-444; Yavuz Unat, "Kırânât", *DİA*, Cilt 25, Ankara: TDV Yay., 2002, s. 437.

yakın oldu hem de kendisinin de mensubu bulunduğu Barlas kabilesinin yöneticilerinin de kaçanalar arasında olması onun nüfuzunu burada artırdı⁵. Bundan sonra onun, kabilenin önemli şahsiyetlerini kendi tarafına çekmeyi başardığını ve zamanla liderliği üstlendiğini görüyoruz⁶. İlk zamanlarda Tuğluk Timur'un oğlu Mâverâünnehr Valisi İlyas Hoca ile iyi ilişki içerisinde olmaya çalışan Timur, daha sonra anlaşamayarak karşı cephe almıştır. Buradaki ilk durağında, İlyas Hoca ile mücadelesinde kayınbiraderi Hüseyin ile ittifak yapmıştır. Bu ittifakla İlyas Hoca'yı bertaraf etmeyi başaran Timur, mutlak hâkimiyet için Hüseyin'i de saf dışı bırakmanın yolunu aramış 1370 yılında artık kendi zamanın geldiğini düşünerek Hüseyin'in kontrolündeki Belh şehrini ele geçirmiştir. Hüseyin'i yakalayıp öldürmüş ve onun hanımı Saraymülk'ü de kendisine eş olarak *Han damadı* anlamına gelen *Gurgan/Küregen* lakabıyla anılmaya başlamıştır. Timur Semerkant'ta Cengiz Han'ın soyundan olan Suyurgatmış'ı tahta oturtarak hâkimiyetini ilan etti. Bu şekilde hem Çağatay Hanlığının varisi olacak hem de kendi hükümlerliğini kabul ettirmekte eli rahat edecekti⁷. Mâverâünnehr de kontrolü ele aldıktan sonra öncelikle Harezm bölgesine karşı taarruza geçti. Bunu Çağataylılara ait olduğunu iddia ettiği Hive ve Kat şehirlerinin kendisine teslim edilmesi talebinde bulundu. Fakat bu talebi Harezm bölgesi yöneticisi Hüseyin Sofi tarafından reddedildi. Bu cevap Timur'a istediği bahaneyi verince harekete geçti ve Kat şehrini aldı. Hüseyin Sofi'nin bu sıradaki ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Yusuf Sofi ile antlaşma yapıldı⁸.

Toktamış Han Timur'un desteğini alarak Altın Orda Devleti'nin tahtına oturdu. Bir süre kendi iç idaresinin teminini sağlamakla meşgul oldu. Timur da bu süreyi hem kendi iç işlerindeki problemleri gidermek hem de yapmak istediği bazı seferler için değerlendirdi. Lakin iki hükümdar karşı karşıya geldiler. Bu karşılaşmaların ana hatları Azerbaycan ve Harezm bölgelerinin zaptı problemi oluşturuyordu. Deşt-i Kıpçak meselesi de bunu takip etti. Toktamış Han 1387'de Timur'un Berdea tarafına gittiği sırada

⁵ Mustafa Kafalı, **Çağatay Hanlığı (1227-1345)**, Ankara: Berikan Yayınları, 2005, s.140; Abdulkadir Yuvalı, "Çağatay Hanlığı", **DİA**, Cilt 8, İstanbul: TDV Yay., 1993, s. 177-178; İsmail Aka, "Timur", **DİA**, Cilt: 41, İstanbul: TDV Yay., 2012, s. 173-177.

⁶ Ali Rıza Yağlı, "Timurlu Devleti Emîrleri I- Barlas Boyu: Caku Barlas", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 32, (Bahar 2020), s. 222.

⁷ İsmail Aka, "Timurlular", **DİA**, Cilt 41, İstanbul: TDV Yay., 2012, s. 177-180; Justin Marozzi, **Timurlenk İslam'ın Kılıcı Cihan Fatih**, Hülya Kocaoluk (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Aralık 2006, s.62-69; Yusuf Ziya Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", **Belleten**, Cilt IX, Sayı 33, (1945), s.441-444.

⁸ Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", **Bilgi**, Sayı 27, (Güz 2003) s.119-120.

Derbend tarafına geldi. Bunu haber alan Timur bazı emirlerinin öncülüğünde bölgeye asker gönderdi. Temkinli bir kişilik olan Timur Emirañşah'ı da ardlarından gönderdi. Kür ırmağı kenarında Toktamış Han'la karşılaşan bu emirler çarpışmaya girmek durumunda kaldılar. Emirañşah'ın yetişmesiyle Toktamış Han'ı yendiler. Fakat Toktamış Han'ı ele geçiremediler⁹.

Toktamış Han yenilince Timur ile kolay kolay baş edemeyeceğini anladı. Bunun üzerine bazı politik ve stratejik ittifaklar kurmayı amaçladı. Bu surette Memlûk Sultanı Berkûk'a elçiler göndererek Timur'a karşı ittifak teklifi gönderdi. Berkûk ittifak kurmaya sıcak yaklaşmıştı ve hatta Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bâyezid'i de bu ittifaka dâhil etmek istedi. Bu dönem Anadolu'da önemli bir güç olan Kadı Burhaneddin de ittifaka dâhil edildi. Böylelikle Toktamış Han batıda Timur'a karşı bir ittifak kurmayı başardı. Fakat bu ittifak teoriden çıkıp fiiliyata dönüşemedi. Çünkü bazı tarafların ölümü ittifakın olumsuz etkilenmesine yol açtı¹⁰.

Emir Timur hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra yönünü Doğu ve Batı'daki güçlere çevirdi. Batı'da Celâyirliler, Memlûkler ve Osmanlılar gibi rakibi olan hanedanlar mevcuttu. Bunların halledilmesi için birçok stratejiler geliştirdi. Bu stratejiler çerçevesinde mektuplaşmalarla rakiplerinin düşüncelerini ve çekincelerini öğrenmeye çalıştı. Bir diğer planıysa bu devletlerin tabiilerinin durumlarını öğrenmek için istihbarati çalışmalar yapmasıydı¹¹. Celâyirliler ile Memlûkler bu anlamda zaten yeterince iç hasımlar edinmişlerdi. Osmanlılar ise daha taze bir kan idi. Selahaddin Eyyûbî'nin İslâm dünyasında uyandırdığı cihat mirasının varisi konumunda görülen Osmanlılar Timur için daha dişli bir rakip görülüyordu. Çünkü bunlara yapacağı plansız bir saldırının İslâm tebaasında sert tutuma sebep olabileceği görüşünü aklından çıkarmadı. Bu vesileyle Osmanlılara Sivas'ta dişini göstermekle yetindi. Sonra daha kolay lokma olan zaten

⁹ Akbıyık, **a.g.m.**, s.128-129.

¹⁰ Akbıyık, **a.g.m.**, s.135-139; Esra Çıplak, "XIV. Yüzyılda Süper Güçlerin Nüfuz Sahası Sivas", **Selçuklular Döneminde Sivas**, Sivas: Sempozyum Bildirileri, 2006, s. 156-168; İlnur Mirgaliyev, "Altın Orda, Osmanlı ve Memlûklerin Aksak Timur'a Karşı Birlik Kurma Meselesine Dair", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı 25, (Bahar 2010), s. 51-57; Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı, (2010), s.17-23; Yaşar Yücel, "Timur'un Türkiye ve Yakın- doğu ile ilişkilerine dair gözlemler (1394 - 1400)", **Belleten**, Cilt XL, Sayı 158, (Nisan 1976), s. 250-252.

¹¹ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî (mukaddime, tashih ve tahkikat), Tahran: Vizaret-i Ferheng u İrşad-i İslami, 1372, s.767; Hasan Taşkıran, "Emir Timur'un Savaş Stratejileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, sayı 43, (Nisan 2016), s. 949-951. Kâzım Paydaş, "Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28, Sayı 46, (2009), s. 35-51.

birçok karışıklığın ve çekişmenin sahasına dönen Suriye bölgesinde Memlûklere saldırmayı ve alt etmeyi hedefledi. Bu durum Timur için temsil ettiği geleneğin başaramadığı bir işi başarıya ulaştırmak anlamına da gelmekteydi¹². Fakat Timur şunu iyi biliyordu ki karşısında duran güçler kolay lokma değildi. Bu sebepten ötürü arkasında lojistiğini kesecek ve kendisine darbe vuracak kimse bırakmadan bu güçlerle çarpışmalıydı. Timur'un çizmiş olduğu savaş güzergâhlarından da bu anlaşılmaktadır.

Timur, 1399 yılında Kafkaslar bölgesinde hâkimiyetini güçlendirmek için bulunuyordu. Anadolu ve Suriye bölgesini kontrol etmek için planlar yapmakla meşgul olmuştu. Erzincan Emiri Mutahharten Osmanlıların ve bölgedeki güçlü emirlerin şerrinden korunmak için Timur'u kendine müttefik edinmişti. Aynı zamanda Timur'un şerrini kendi üzerinden defedecekti. Osmanlı Sultanı I. Bâyezid'in Timur'a tabiiyetini bildiren Mutahharten'e baskı yaparak hükmetmeye çalışması aslında Timur'a meydan okumaktı. Bundan sonraki süreçte çarpışmanın hazırlıkları başladı. Timur da Osmanlılar ve Memlûklere karşı bölgedeki emirleri kendi tarafına çekmek için çalışıyordu¹³. Memlûkler ile ilk sıcak teması 1385 yılında Mısır Sultanına elçi göndererek sağlayan Timur, Erzincan Emirliği hâkimiyeti için de Osmanlılarla sıcak mücadeleye girmiş oldu¹⁴.

Timur Sivas şehrini zaptetmek için 803 (1400) yılında Sivas önlerine geldi. Kalesinin sağlamlığıyla meşhur olan Sivas'ı ele geçirmeyi başardı. Burayı alan Timur Osmanlılar üzerine yürümeden önce Memlûklerin hâkimiyetindeki Suriye'ye yöneldi. Sultan Berkuk'un ölümü üzerine iç karışıklıklar içerisinde bulunmaları ve önemli yaralar alması Timur'un buraya yönelmesinde etkili oldu. Osmanlılar ile yapacağı mücadelede arkasından kendisini kuşatacak bir kuvvet bırakmak istememesi muhtemeldir. Timur böylelikle önce Malatya'yı sonra Behisni ve Anteb üzerinden Dımaşk'ta sonlandıracağı Suriye seferine çıktı¹⁵.

¹² Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, **Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s.422.

¹³ Yaşar Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II, Timur'un Türkiye ve Yakın Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400-1402)", **Belleten**, Cilt XLII, Sayı 166, (Nisan 1978), s. 241-244.

¹⁴ Ercan Cengiz, "Timur'un Suriye Seferi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:26, (Sonbahar 2020), s. 639.

¹⁵ Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II, Timur'un Türkiye ve Yakın - Doğu ilişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400 - 1402)", s. 248-260.

Timur ve faaliyetleri ile ilgili hayli geniş bilgi veren ibn Tagrıberdi ölümüne dair de eserinde hususi bir bölüm ayırmıştır¹⁶. Timur, dönem kaynaklarından aktarılanlara göre etrafına sözünü geçirebilen birisidir. Bu hal, kimilerine göre zekâsına kimilerine göre ise gaddarlığına bağlanmaktadır. Han soyundan olup olmadığı tartışılrsa da o, günü kendi lehine çevirmeyi başaran bir liderdir¹⁷. Mâverâünnehr’de idareyi elinde bulunduran Kazagan’ın ölümüyle birlikte iç çekişmelere sahne olan bölge Tuğluk Timur tarafından kontrol altına alınmak istendiyse de Emir Timur’un iyi bir strateji izleyerek bölgedeki konumunu muhafaza ettiği görülmektedir. Timur kısa bir sürede büyük bir coğrafyada hâkimiyet kurdu. Anadolu ve Suriye seferlerini başarıyla sonuçlandırdı. 1404 yılında başkenti Semerkand’a döndü. 807 yılında çıktığı Çin seferinde henüz Otrar’dayken hastalandı. 17 Şâban 807’de (18 Şubat 1405) burada öldü¹⁸.

Timur yapmış olduğu seferler doğrultusunda insan topluluklarının kitlesel olarak hareket etmesine neden olmuş ele geçirdiği bölgelerden, alanında önemli olan kişileri merkezde yanında tutmayı hedef etmiştir. Bu politikayla ülkesinin imar, eğitim, askeri ve üretim ihtiyacını gidermeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda hem ceza hem de kendisine karşılık veren toplulukları zayıflatarak hâkimiyetini kuvvetlendirmiştir. Ülkesinin başkenti Sermerkand’ı cazibe merkezi yapmak istemiştir. Bundan dolayı Timur kuvvet zoruyla da olsa ele geçirdiği bölgelerdeki önemli ilim adamlarını başşehre göndermiştir¹⁹.

Timur aynı zamanda Batı dünyasının Doğudaki çıkarlarını kendisinin koruması olmadan güvencede olmayacağı izlenimini vermekle Avrupalı güçlerin kendisiyle irtibata geçmeleri gerekliliğini hissettirdi. Bu politikasında kısmen başarılı oldu. Çünkü Avrupa’daki otoritelerle Timur arasında elçilerin gidip geldiğini görmekteyiz. Batı’daki güçler Osmanlıların yapmış olduğu baskıdan kurtulmak ve Doğu’daki ticari çıkarlarını

¹⁶ en-Nücûm, Cilt 13, s. 160-163.

¹⁷ İsmail Aka, “Timur Sâdece Bir Asker mi idi?”, **Belleten**, Cilt 64, Sayı 240, (Ağustos 2000), s. 453-466; Cüneyt Kanat-Mustafa Alican, **Timur, Yıldızların Bahtına Hükmeden Son Cihangir**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019, s. 15-27.

¹⁸ Yezdi, **Emir Timur (Zafernâme)**, s. 448; Musa Şamil Yüksel, “Arap Kaynaklarına Göre Timur”, **Bilig**, Sayı 31, (Güz 2004), s. 116-117; Kanat, Alican, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁹ Taşkıran, “Timurlularda Göç ve İskân”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, Cilt 8, Sayı 2, (2021), s.699; Ruy Gonzales de Clavijo, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, Ömer Rıza Doğrul (çev.) Sadeleştiren K. Doruk, İstanbul: Ses Yay., 1993, s.177; Musa Şamil Yüksel, “Ortaçağlarda Beyin Göçü ve Etkileri: Timurlular Örneği”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)**, Sayı 41, (Bahar 2017), s.283-302.

koruyabilmek için Timur ile iyi ilişki kurma yoluna gitmişlerdir. Timur hem Doğu Akdeniz hemde Karadeniz üzerinden yapılan ticarete etki etmeye başlamıştı²⁰.

Hâfız Abrû'nun içerisinde bulunduğu dönem İslâm medeniyetinin ilmi açıdan parlak olduğu bir zaman aralığıdır. Öyle ki Nizamettin Şâmî, Seyfiyuddin el-Hetelanî, Gıyaseddin Ali, Mahmud Zengi el-Kirmanî Timur'un etrafındaki ilim adamlarıdır²¹. Bu sebeple araştırılmaya ve daha iyi tanınmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmayı yapmamızdaki amaçlarımızdan biri de kendi dönemine damga vuran bir hükümdarın sarayında tutmaya layık gördüğü bu âlimi hem daha iyi tanımak hem de eserini daha geniş kitlelerin tanınmasına vesile olmaktır.

Hâfız Abrû, döneminin müelliflerine nazaran daha sade bir dil kullanmıştır. Müellifimiz aynı zamanda Coğrafyay-ı Hâfız Abrû adlı başka bir eserinde hem Horasan hem İran hem de Mısır bölgelerini coğrafi olarak tanıtmıştır²². Müellif ortaya koyduğu eserlerdende anlaşılacağı üzere iyi eğitilmiş ve kendi döneminin gerekliliği olan birçok ilim dalına hâkimdir. Kendinden önceki ilmi çalışmalardan haberdar olması ve iyi okumalar yapması, kaleminin daha kuvvetli olmasını sağlamıştır. Birunî, Tusî, Farabî, ve İbn Sînâ gibi şahsiyetleri iyi okumuştur²³.

Timur bir devlet için çok kısa sayılacak zaman diliminde devrinin ve bölgesinin önemli güçleri arasına girdi. Timur Cengiz Han soyundan gelip gelmeme meselesi bir yana yolundan gittiğini görmekteyiz. Çünkü en az onun kadar yıkıcı bir politika izlemiştir Timur, Cengiz Han'ın yapmış olduğu yıkımın devamı niteliğinde birçok yıkım yapmıştır. Ele geçirdiği kaleleri ve şehirleri yerle yeksan eden Timur, kendi başşehrini ise dünyanın en güzel şehri yapmak için birçok imar faaliyetleri yapmıştır²⁴. Bir satranç ustası olan Timur'un ilim meclislerinden keyif aldığı ve ele geçirdiği şehirlerdeki âlimleri özellikle

²⁰ M. M. Alexandrescu – Dersca, “La Campagne de Timur, en Anatolie (1402)”, Halil İnalcık (çev.), **Belleten**, Cilt XI, Sayı 42, Nisan 1947, s. 342; Altay Tayfun Özcan, “Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 33, Sayı 55, (2014), s. 121-162; Musa Şamil Yüksel, “Timur'un Yükselişi ve Batı'nın Diplomatik Cevabı, 1390-1405”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 18, (2005), s. 231-243.

²¹ İsmail Çiftçiöğlü, “Timur'un, Fethettiği Ülkelerden Mâverâünnehr'de Topladığı Bazı Âlimler”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl 12, Sayı 37, (Güz 2008), s. 310-311.

²² Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt I, Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî (mukaddime, tashih ve tahkikat), Tahran: Vizaret-i Ferheng u İrşad-i İslâmî, 1372.

²³ Musa Şamil Yüksel, “Timurlu Siyaset (Devlet) Teorisinde Sultan”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28, Sayı 46, (2009), s. 239.

²⁴ Ruy Gonzales de Clavijo, Timur Devrinde-Kadis'ten Semerkant'a Seyahat, Ömer Rıza Doğrul (çev.), İstanbul: Köprü Yayınları, 1. Baskı, Nisan 2016; İsmail Aka, “Mirza Şahrüh Zamanında (1405-1447) Timurlularda İmar Faaliyetleri”, **Belleten**, Cilt XLVIII, Sayı 189-190, (Ocak 1984), s. 285.

huzuruna çağırır ve sohbet ettiği bilinmekteyse de onun sert tutumu bu âlimlere de sirayet etmiştir²⁵.

Bu çalışma iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde müellif ile ilgili bilgi verildikten sonra eserleri ve içeriği ile ilgili malumat bulunmaktadır. İkinci ve ana bölümde ise Zübdetü et-Tevârih'te Timur'un Suriye seferine dair çeviri bulunmaktadır. Sonuç kısmında ise çevirinin tarihi olayları değerlendirilmiş ayrıca eserin özellikleri hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda Timur döneminin diğer Farsça kaynaklarından istifade edilmiş ve mukayesli bir bilgi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kaynaklardan ilk sırada Nizamüddin Şâmî tarafından kaleme alınan *Zafernâme* gelmektedir. Bu eser, Emir Timur zamanı hakkında bilgi veren en önemli kaynak eserlerdendir. Nizamüddin Şâmî, Tebriz yakınlarındaki Şenb-i Gazan'da doğdu. Emir Timur'un 1393 yılında Bağdat'a girdiği sırada onu ilk karşılayan kişilerden birisi oldu. Daha sonra Emir Timur'un yanında bulunarak yapılan sefer ve savaşlara tanıklık etti²⁶. İkinci olarak Şerefüddin Ali Yezdî ve eseri *Zafernâme*'yi belirtmek gerekir. Timur ve onun ölümünden sonraki dönemler hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Yezdî yakınlarındaki Teft şehrinde doğdu. Babası Şemseddin Ali, Muzefferiler sarayında görev yapan âlim ve şairdi. Şahrüh ve oğlu Mirza İbrahim zamanında adını duyurdu. Mirza İbrahim Sultan'ın topladığı kaynaklardan ve Nizamüddin Şâmî'nin eserinden faydalanarak dört yıl içerisinde eserini yazıp 1424 yılında tamamladı. Eserini, onun eserine göre daha çok zenginleştirdi. Eklemiş olduğu bilgilerden dolayı Emir Timur döneminde bulunamayan birçok konu hakkında bilgi vermiştir²⁷. Zeyneddin b. Hamdullah Müstevfi Kazvî'nin *Zeyl-i Târih-i Güzîde*'si çalışmamızdan az evvelki dönem (1392 yılına kadar) ile ilgili kıymetli bilgiler vermektedir²⁸. Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddin Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseynî Şîrâzî (Hândmîr)'nin *Târih-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer* adlı eseri genel bir dünya tarihi niteliği taşımaktadır. Entelektüel bir aileye mensup olan müellifin babası Hümâmüddin, Timurlu hükümdarı Ebû Said'in oğlu Sultan Mahmud Mirza'nın veziriydi. Anne tarafından ise Mirhand'ın torunudur. Hândmîr,

²⁵ Musa Şamil Yüksel, "Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din", *Tarih İncelemeri Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı I, (Temmuz 2008), s. 240-250.

²⁶ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Necati Lugal (çev.), 2. Baskı, Ankara: TTK Yay., 1987.

²⁷ Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, 2003.

²⁸ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvî, *Târih-i Güzîde*, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yay., 2018.

eserini Gıyâseddin Muhammed b. Yûsuf-ı Hüseyinî adına 1521 yılında yazmaya başladı. Daha sonra onun ölümü ile Safeviler'in Herat valisi Şalu oymağından Durmuş Han'ın veziri Hâce Habîbullah-ı Sâvecî'nin adına devam etti ve 1524 yılında tamamladı. İkinci ithaftan dolayı esere *Habîbü's-Siyer* adı verilmiştir. Timurlu Devleti tarihini içeren bir eser olması dolayısıyla çalışmamız için büyük önem arz etmektedir²⁹. Türk asıllı olup eserini Farsça kaleme almış ve yıl hesabına göre anlatan Hasan-ı Rumlu'nun eseri *Ahsenü et-Tevârih*'in on iki cilt olan eserinin yalnızca iki cildi günümüze ulaşabilmiştir. Eser Timurlu, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu ve Osmanlı devletleri hakkında önemli bilgiler vermektedir³⁰. Timur tarihine dair en önemli Arapça kaynak ise şüphesiz *Acâibu'l Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*'dur. İbn Arabşah olarak malum olan müellif, 1388 yılında Dımaşk'ta doğdu. Timur, Suriye seferinde onu Semerkant'a götürmüştür. Burada çok iyi bir eğitim alan İbn Arabşah, Moğol ve Çin bölgesindeki şehirleri gezdikten sonra Karadeniz üzerinden Edirne'ye gitti. Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed'in himayesinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1421 yılında Halep'e, oradan da 1422 yılında da memleketi Dımaşk'a gitti. 1450 yılında Kahire'de öldü³¹.

²⁹ Hândmîr, Hâce Gıyâseddin Hümâmeddin Muhammed b. Hâce Celâleddin Muhammed el-Hüseyinî Şîrâzî, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, III, Muhammed Debîr Siyâkî (Neşr.), Tahran: Kitâbfürûş-i Hayyâm, 1362.

³⁰ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yay, 2006.

³¹ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yay., 2012; Vasily Viladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Hüseyin Dağ (hızl), Ankara: KB Yay., 2004, s. 179-180.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİHÂBÜDDİN ABDULLAH B. LUTFULLÂH B. ABDURREŞİD-İ BİHDÂDÎNÎ- Yİ HÂFÎ / HÂFİZ ABRÛ (?- 833/1430)

1.1. HAYATI

Timurlular dönemi âlimlerinden İranlı coğrafyacı ve tarihçi Hâfız Abrû olarak meşhur *Şihâbüddîn Abdullâh b. Lutfullâh b. Abdurreşîd-i Bihdâdîni-yi Hâfî*, Herat'ta doğmuştur. Nisbesinde geçen Hâfî ifadesinden anlaşıldığı üzere Hâf'tan³² ve hatta buraya bağlı Bihdâdîn köyündendir. Doğduğu yer ve lakabıyla ilgili muhtelif bilgiler olduğu *Zübdetü et-Tevârih*'te verilen bilgilerdendir³³. Araştırmalardaki genel kanaat bu bilginin yukarıda olduğu şekliyledir. Abdurrezzak Semerkandi (ö.1482), onun doğumunu Herat'ta ve eğitiminin büyük kısmını burada tamamladığı için çıkış yerini Hemedan'da nakleder. Onu takip eden çoğu tarihçi de ona Heratî/Herevi demektedir. Handmir (ö. 1535) Habibü's-Siyer adlı eserinde *onun gibi büyük bir âlimin köy adı ile anılmasını istemediğini* belirtmiş ve onu *Herevi* olarak kaydetmiştir. Zira tıpkı Timur gibi iyi bir satranç ustası olan müellif, eserlerinde kendisini *Kâtib el-Âbd İbn Lutfullah* olarak nitelemiştir. Hâfız'ın doğum tarihi ile ilgili olarak dönem kaynaklarında “*Şahrüh saltanatından, yaklaşık yirmi sekiz yıl öğrendi*” derler ki bu, onun Şahrüh dönemini de tesadüf ettiğine işarettir. Onun muasırı olan müelliflerin ifadesine göre Hâfız Abrû, Emir Timur tarafından sarayına kabul edilmiş, Nizamüddin Şami'nin (ö.1412) eserinden haberdar olmuş, hatta tarihini bu kitaptan kopyalamıştır. Ancak *Zübdetü et-Tevârih*'te verilen bilgide onun Şami'nin Zafernâmesi'ne zeyl yazdığı ve önceki eserin de muhtasarını yazdığı belirtilmektedir. Onun vefat ettiği yıl için müverrihlerin bilgileri ise ortaktır. Fasihi Havafi (ö.1442), “*Zübdetü't-tevarîh kitabının yazarı Hâfız Abrû olarak bilinen Mevlâna Şihâbüddîn Abdülhâfi'nin ölümü 3 Şevval 833 tarihinde Pazar günü*

³² Hâf, bugün İran'ın Horasan Eyaleti'nde bir şehirdir.

³³ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt I, Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî (mukaddime, tashih ve tahkikat), Tahran: Vizaret-i Ferheng u Irşad-i İslami, 1372, s. 13-19; Samad Kalantari, *Zubdat Al-Tavarih-i Baysunguri Hâfiz-ı Abru* (İnceleme-Metin), (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, s. 4-8.

*Sercem’de gerçekleşti.” demiştir*³⁴. Cenazesinin Şeyh Ebu’l-Ferec-i Zencani’nin türbesine defnedildiği bilinmektedir³⁵.

1.2. ESERLERİ³⁶

Hâfız Abrû’nun eserleri, Matla’u’s-sa’deyn ve mecma’u’l-bahreyn sahibi Abdurrezzak Semerkandi ve Ravzatu’s-Safa’nın yazarı Mirhond ve Habibü’s-Siyer’in yazarı Handmir ve diğerleri gibi tarihçiler tarafından değerlendirilmiş ve kullanılmıştır. Bir Timurlu tarihçisi olan Hâfız Abrû’nun Timur’un sarayına ne vakit ve nasıl girdiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak genç yaştan itibaren burada bulunduğu süre içerisinde kendisine önemli bir konum oluşturduğu kesindir. Hâfız Abrû, Timur’un altın çağına şahitlik etmiş ve onun sarayında görev yapmış, seyahatleri ve savaşları sırasında hazır bulunmuş ve bunları kaleme almıştır.

1.2.1. Târih-i Mülûk-i Kert / Zeyli Cami’u et-Tevârîh

Mecmû’a-i Hâfız-ı Abrû adıyla malum ve müellifin 820’de (1417) Şâhruh’un emriyle hazırladığı bu külliyyat önemli tarih kitaplarından meydana gelmekte olup eserde sırasıyla Hâfız Abrû’nun yazdığı giriş, Bel’amî’nin Terceme-i Tarih-i Taberî’si, Hâfız Abrû’nun Tarih-i Taberî’ye yazdığı zeyl, Reşîdüddin’in Cami’u et-Tevârîh’ine giriş, Cami’u et-Tevârîh, Hâfız Abrû’nun Kertlerin tarihi ve nesebi hakkında verdiği kısa bilgi, Tugay Timur, Emîr Velî, Serbedârîler ve Emîr Argun Şah’la ilgili dört risâlesi, Câmi’u et-Tevârîh’e Hâfız Abrû tarafından yapılan ve Azerbaycan ile Irak’ta 1304-1393 yılları arasında meydana gelen olayları ihtiva eden zeyl, Muzafferîlerle ilgili tarihi, Nizâmeddîn Şâmî’nin Zafernâme’si, Zafernâme’ye Hâfız Abrû tarafından yapılan zeyl ve 1416 yılına kadar Şâhruh dönemi tarihi yer almaktadır. Bunlardan Taberî, Reşîdüddin ve Nizâmeddîn Şâmî’nin eserleri dışında kalanlar bizzat Hâfız Abrû’nun kaleminden çıkmış olmakla beraber müellif Kertlerin tarihini yazarken Seyf b. Muhammed el-Herevî’nin Târihnâme-

³⁴ Fasihi Ahmed b. Celaleddin Muhammed Havafi, **Mücmel-i Fasihi (777-849)**, Cilt 3, (hzl.) Mahmud Ferruh, Meşhed: Çap-ı Tus, 1339, s.266.

³⁵ V.V.Barthold, “Hâfız Ebrû”, Cilt V/I, **İA**, İstanbul: MEB, 1987, s.77; Felix Tauer, “Hâfız-ı Abrû”, Cilt III, **EI**, E.J. Brill, Leiden, 1986, s. 57-58; **DİA**, “Hâfız Ebrû”, Cilt 15, İstanbul: TDV Yay., 1997, s. 89-90.

³⁶ Hâfız Abrû, **Zübdetü’t-Tevârîh**, Cilt I, s. 15-19.

i Herât, Muzafferîlerle ilgili olan kısımları yazarken de Muînüddîn Yezdî'nin Mevâhib-i İlâhî adlı eserlerinden genişçe nakiller yapmıştır³⁷.

1.2.2. Coğrafya-yı Tarih-i Horasan

Müellif bu eserinde Nasır Hüsrev'e (ö.1073) ait seyahatnameden (sefernâmeden) feyz almış ve ülkeler, mevsimler ve yollar gibi pek çok konuda bu eserde bilgi vermiştir. Şâhruh'a takdim edilen bu coğrafya kitabı; Türkistan, Deşt-i Kıpçak, Horasan, Irak, İran, Azerbaycan, Mugan, Gürcistan ve Ermenistan'ın batısından ve kuzeyinden birçok kez seyahat etmiş ve bu bölgeleri eserinde anlatmıştır. Fırat, Tekrit'e, Musul'dan Diyarbakır'a Hazar Denizi kıyılarından Delhi'ye kadar incelemelerde bulunmuştur. Eserinin sonuna kadar kendisinden bahsetmemiş ve ancak son kısımda eserin onun olduğu anlaşılmıştır. İki ciltten oluşan kitabın I. cildinde ülkeler, denizler, ırmaklar ve dağlardan bahsedilerek Fars ve Kirman tarihi ele alınmakta, II. ciltte Horasan ve şehirleri hakkında bilgi verildikten sonra Horasan'ın fethinden 1420 yılına kadar olan tarihi anlatılmaktadır³⁸.

1.2.3. Zübdetü et-Tevârih: Mecma'ü et-Tevârih veya Mecma'ü't- Tevârihi's-Sultâniyye

Zübdetü et-Tevârih: Mecma'ü et-Tevârih veya Mecma'ü't- Tevârihi's-Sultâniyye olarak tanınan eserin birinci kısmında Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberler, İran hâkimleri ve Arap fethine kadar İran tarihinden; ikinci kısımda, 656 (1258) yılına kadarki İslâm tarihinden; üçüncü kısmında da Abbâsîlerin sonuna kadar olan dönemin tarihi ve Saffârîler, Sâmânîler, Gazneliler, Gurlular, Selçuklular, Hârezmşahlar, Cengiz Han ve haleflerinin tarihi anlatılmaktadır.

1.2.4. Zübdetü et-Tevârih-i Baysungur

Şâhruh'un oğlu Mirza Baysungur'a ithaf edildiğinden dolayı bu adı taşıyan bu cilt iki kısma ayrılır.

³⁷ Hâfiz Abrû, **Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî**, Dr. Hânâbâ Beyânî, (mukadime ve açıklama), Tahran: Şirket-i Tezâmunî-yi İlmi, 1317.

³⁸ Hâfiz Abrû, **Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû**, Cilt I, Sadık Seccâdî (tashih ve tahkik), Tahran: İntişârât-ı Bünyan, 1997-1999. Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 1998, s.242-243.

a- Birinci kısımda İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd'in ölümünden (1355) başlayarak Timur'un ölümüne (1405) kadar geçen dönemin İran ve Türkistan tarihinden bahsedilir.

b- İkinci kısımda 830 (1427) yılına kadar ki Şahrüh tarihinden bahsedilir. Eserin orijinal olan kısmı bu son bölümdür. Bu kısım çalışmamızda da kullandığımız gibi Seyyid Kemal Cevadî tarafından 1380'de *Zübdetü et-Tevârih* adıyla dört cilt halinde Tahran'da neşredilmiştir. Yıl esasına göre düzenlenen eserin dördüncü bölümünün ikinci kısmı müellifin yaşadığı döneme ait olayları ihtiva ettiği için ayrıca önem taşımaktadır. Şahrüh'un Karakoyunlular üzerine çıktığı ikinci sefere katılan müellifin seferden dönerken vefat etmesi sebebiyle eserin tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Hâfız Abrû bu kitabını kaleme alırken Taberî'nin Târîh, Mes'ûdî'nin Mürûcü'z-zeheb, Firdevsî'nin Şâhnâme, Utbî'nin Târîh-i Yemînî, İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil, Mirza Şerefeddin Kazvînî'nin el-Mu'cem fî âşâri mülûki'l-'Acem, Zahîrüddîn-i Nisâbûrî'nin Selcûknâme, Cûzcânî'nin Tabakât-ı Nâşirî, Atâ Melik Cüveynî'nin Târîh-i Cihângüşâ, Kādî Beyzâvî'nin Nizâmü't-tevârih, Vassâf'ın Târîh-i Vassâf, Reşîdüddin'in Câmi'u't-tevârih ve Hamdullah el-Müstevfî'nin Târîh-i Güzîde adlı eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Kitabın İsmâîlîlerle ilgili kısmını da Müderris-i Zencânî neşretmiştir³⁹.

³⁹ Hâfız Abrû , *Zübdetü't Tevârih*, s.15-19. Felix Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", A. Ateş (çev.), *Belleten*, Cilt: XXIX, Sayı: 113, (1965), s.56-57.

İKİNCİ BÖLÜM

ZÜBDETÜ ET-TEVÂRÎH'TE SURİYE SEFERİNE DAİR KAYITLAR

2.1. HZ. SÂHİB KİRÂN'IN BAĞDAD'A İLK YÖNELİŞİNE DAİR

(Timur) 12 Şevval (795) (21 Ağustos 1393) tarihinde Bağdad tarafına göç etti⁴⁰. Sabah saatlerinde Akbulak mevziine⁴¹ konuşlandılar ve oradan göç edip gece yarısı dağ ve çöllerden devam ettiler. Hz. Sâhibkırân üçüncü gün hamle yaptı. Gece yarısı Kûr Kurgan Hisarı⁴²'na ulaştı. Sabah olunca Türkmenlerin lideri Muhammed'i bu vilayetten attılar. Yolunun üzerini yüz kişi ile kapatınca o da kaçtı. Ardından gelen askerlere o vilayeti yağmalamaları için emir verildi. Askerler ulaşp orayı yağmaladıktan sonra Ağrak mevziinden tekrar hamle amacıyla ayrıldılar. Hz. Sâhibkırân dar derelerden ve zorlu yollardan geçti. Beş altı gün boyunca devam etti. İbrahim-i Lek Kubbesi olarak bilinen mübarek Şeyh Yahya türbesine ulaştı. Orayı ziyaret etti ve fakirlere sadaka dağıttı. Mezardaki büyük ruhlardan yardım talebinde bulundu. Mübarek bir gün olan Şevval'in 29. günü Allah'ın yardımıyla Bağdad'a ulaştı. Bağdad Hanı Sultan Ahmed b. Sultan Üveys, Hille tarafına gitti. Birkaç gün geçince askerler grup grup (oraya) ulaştılar⁴³. Muhammed cesurca sudan geçti. O taraftaki gemileri tutup bu tarafa getirdi. Sultan Ahmed'e bu haber ulaştığı için askerler ulaşmadan köprüden geçip gemileri başka bir tarafa çekti. Askerler ulaştığında hiç kimse gemilere dikkat etmedi. Dicle Nehri üzerinde havadaki kuşlar ve denizdeki yunuslar gibi geçtiler. (Hâfız Abrû), Hz. Sâhibkırân'dan şöyle işittiğini belirtti. *"O gün böyle bir yanlılık oldu ki ulaştığım gibi Dicle Nehri'ne girip geçseydim şüphesiz Sultan Ahmed'i ele geçirirdim. Ama beklediğim için fırsat buldu ve askerler geçene kadar o da ilerlemişti."* Hz. Sâhibkırân sudan geçtiğinde bizzat kendisi Sultan Ahmed'in peşinden gitmek istedi. Emirzâde Emiraşah Bahadır ve bu şehirden başka bir grup (Bağdad yakınlarında) Karyetü'l-Ukab adıyla meşhur bir mevziye geçtiler. İnanc Ağlan⁴⁴, devlet erkânı ve emirler de tazimde bulunup Hz. Sâhibkırân'a hürmet ettiler. Ona yol yorgunu olduğunu, mutlu bir şekilde kalabileceğini, kendilerinin cansiperane bir şekilde ona bu günlerde hizmet etmek için var olduklarını belirttiler. Hz. Sâhibkırân konuşmalarını samimi bulduğundan kabul edip onların şehrine gitti. Askerler

⁴⁰ İ. Aka, **Timur ve Devleti**, s. 18.

⁴¹ Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, s. 169; Yezdî, **Emîr Timur (Zafernâme)**, s. 169.

⁴² Şehrizor yakınlarında küçük bir yerleşim yeridir. Bkz. Yezdî, **Emîr Timur**, s. 220.

⁴³ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 766.

⁴⁴ Timur'un beylerinden biri olan İnanc Ağlan ismi Yezdî ve Şâmî'de İbâc Oğlan şeklinde geçmektedir.

de onun ardından gittiler. Onlar gece orda kaldılar ve sabah olunca Fırat Nehri⁴⁵ yanına ulaştılar. Sultan Ahmed orayı geçmişti ve köprüyü kesip gemileri batırmıştı. Şefasa ve Re'su'l-'Ayn yoluyla Dımaşk⁴⁶ tarafına yöneldi. (Timur'un beylerinden olan) Osman Bahadır bu durumu öğrenince diğer emirlerle atlara binip nehre doğru gittiler. Dört gemi buldukları bir mevziye ulaştılar. Atların (dizginlerini) çıkardılar ve gemilere binip sudan geçtiler. Sultan Ahmed ve ordusuna ait çadır, çetr, at, katır ve deve gibi çok fazla mal-mülk ile eşya kalmıştı. Emirzâde Emiraşah da Hille tarafına gitmiş ve kendi ordusunu hazırlamıştı. Durumdan haberdar olmak için casusları etrafa yollamıştı. Sonunda İnanç Ağlan ve Celal Cemid, Sultan Ahmed'e ulaşıp Emir Osman b. Abbas, Şeyh Arslan⁴⁷, Seyyid Hâce, Celal vb. seçkin kırk beş adamla Kerbelâ ovasında ittifak halindeydi. Sultan Ahmed yaklaşık bin adamla birlikteydi. Onlardan iki yüze yakın kişiyi seçip kendisiyle tuttu ve diğerlerine de gidip Yıldırım Bâyezid'in topluluğuna saldırma emri verdi. Emir Osman, Celal ve İnanç Ağlan atlardan indiler ve onları ok yağmuruna tuttular. Kerbelâ toprakları kanla karıştı. Osman Bahadır da o gün büyük bir mertlik gösterdi. Ancak önemli bir çabadan sonra zarar gördü ve eli yaralandı. Artık durmanın doğru olmadığını düşündü. Düşmanları geri püskürttü ve Hüseyin b. Ali'nin (a.s) kabrinden geçirtti⁴⁸. Çok fazla ganimet elde edip geri döndüler. O gün aşırı derecede sıcaktı ve Kerbelâ ovasında sıcaklık ve susuzluktan dolayı insanlar helak olmaya yakındı. İnanç Ağlan ve Celal Bahadır su bulmak için bir grubu gönderdi. Bir süre aradıktan sonra geri döndüler. Sadece iki kişiye yetecek kadar su getirebildiler. Bir kısmını İnanç Ağlan içti ve Emir Celal'e susuzluktan öleceğini ve bu kadar suyla susuzluğunun geçmeyeceğini, kendi payını bana verirken büyük bir lütufta bulunmuş olursun dedi. Emir Celal, Hz. Sâhibkırân'dan şöyle bir hikâye duyduğunu söyledi: *“Bir Arap ve bir Acem yolculuktaydılar. Bizim yaşadığımız duruma düştüler ve susuzluktan neredeyse ölmek üzereydiler. Arap'ın kendisiyle beraber bir miktar suyu vardı. Acem de ona Arapların cömertliğinin meşhur olduğunu, suyunu verip de beni ölümden kurtarsan ne olacak dedi. Arap biraz düşündü ve eğer suyumunu sana veririm kendim susuzluktan ölebilirim diye belirtti. Ama buna*

⁴⁵ Hâfiz Abrû, **Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû**, Cilt I, s. 150-153.

⁴⁶ Hâfiz Abrû, **Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû**, Cilt I, s. 331-337.

⁴⁷ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt II, s. 766.

⁴⁸ Hz. Ali'nin Necef'teki türbesi Meşhed-i Ali, Hüseyin b. Ali'nin Kerbelâ'daki mezarı Meşhed-i Hüseyin, onun Şam'da başının gömüldüğü yer Meşhed-i re'sü'l-Hüseyin (el-Meşhedü'l-mukaddes), Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsüm'ün kabri Meşhed-i Ümmü Külsüm olarak anılmaktadır. Bkz. Mustafa Öz, “Meşhed”, **DİA**, Ankara: TDV Yay., Cilt 29, 2004, s. 362-363.

rağmen cömertlikte Arapların adının daha yüceltilmesini istediğim için canımı feda edip suyumunu sana vereceğim ve bu Hâfızalarda kalsın” şeklinde ifade etti. Bu sırada kendi payını Aceme verdi ve böylece Arapların bu şekilde yaptığı iyilik kalıcı hale geldi. Emir Celal de “ben de onun gibi yapıp bu güzel hatıranın Çağataylılara kalması için kendi payımı sana vereceğim” dedi. Bunu söyleyip suyu ona verdi. Dönüp Hz. Sâhibkırân’a ulaştıkları zaman bu hikâyeyi arz ettiler⁴⁹.

Hz. Sâhibkırân’ın ordusu giderleri karşılamak amacıyla eman malını kabul etti. Bundan sonra tacirler ve misafirler bu çevrede Tekrit adında bir kalenin olduğunu, sağlamlığı ile bilindiğini ve bir grup müfsidin oraya sığındığını arz ettiler. Bu müfsitler her zaman Mısır ve Dımaşk tacirlerinin Mekke ve Medine⁵⁰ yollarını kesiyorlardı. Müslümanların mal-mülklerine el koyuyorlardı. Şimdiye kadar hiç kimse onları defetmek ve öldürmekle meşgul olmadı.

Emir Sâhibkırân amaçlarının müfsitleri yok etmek olduğunu belirtti. Bu işi de ahiret için yapacağını ve kısmen de ganimet elde edeceklerini ifade etti. Bağdad ve çevresinden eman malı toplayıp askerlere dağıttı. Zi’l-Hicce’nin 24. günü (31 Ekim 1393) Şeyh Behlül Nakkaş’ın mezarını ziyaret etti. Emirzâde Şahruh Bahadır’ı (Allah mülkünü ve saltanatını daim kılsın) kendi yerine bıraktı. Sonraki gece bir çukurun yanına ulaşp orada konuşlandılar. Pazartesi günü göç edip Salı günü Evana’ya ulaştılar. Çarşamba günü Lacme’de⁵¹ konuşlandılar. Perşembe günü de İran’ın bir köyüne ulaştılar. Cuma günü de oradan göç edip Evsar mevziine ulaşp gece orada kaldılar. Cumartesi günü Kuzistan’a⁵² geldiler ve bu sırada çok fazla aslanın olduğu bir ormana ulaştılar. Emir Sâhibkırân şansını deneyip av için ormana gitti ve beş tane genç ve güçlü aslan çıktı. Hz. Sâhibkırân’ın adamları bunlara hamle yaptılar. Genç ve kuvvetli mızrakçılar bu beş aslanı her taraftan kuşatıp öldürdüler⁵³.

⁴⁹ Hâfız Abrû, **Zübdetü’t-Tevârih**, Cilt II, s. 768.

⁵⁰ Hâfız Abrû, **Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû**, Cilt I, s. 201-203, 211.

⁵¹ Neşredeninin notu: Ahmedabad, s. 770.

⁵² Neşredeninin notu: Kurdistan, s. 770.

⁵³ Hâfız Abrû, **Zübdetü’t-Tevârih**, Cilt II, s. 770.

2.2. HZ. SÂHİBKİRÂN'IN MARDİN TARAFINA GİTMESİ HAKKINDA

Bundan önce Mardin Sultanı İsa Emir⁵⁴, Sâhibkırân'ın samimi bir dost ve hizmetkârıydı. Ona her zaman muhabbet besliyordu. Emir Sâhibkırân Safer ayının sonunda (Ocak 1394) Mardin'e ulaştı. Sultan, İsa'nın kendisine itaatkâr olduğunu düşündüğü için orayı geçti ve Re'su'l-'Ayn'a gitti. Askere bu vilayeti yağmalamaları için emir verdi. Sol birlikler Hasan ve Karakırlık vilayetleri ahalisini yağmaladılar. Sağ birlikler Dezçubin Vilayeti ve ahalisini yağmaladılar. Çok sayıda at, inek ve koyun ele geçirdiler. Oradan geçip Rakka Vilayeti'ne ulaştılar. Rakka Hisarı'nın komutanı Kuzel (Kuzen), Hz. Sâhibkırân'ın ordusunun geldiğini duyunca hisarı bırakıp çıktı. Raiyyetin bazıları da onunla birlikteydiler. O yakınlarda yüksek bir dağ vardı ve oraya sığındılar. Emir Sâhibkırân ordunun emirlerini tayin etti ve onların ardından gönderdi. Onlar da bu emir üzerine hareket ettiler ve bazıları yakaladılar. Hz. Sâhibkırân birkaç gün o çevrede kaldı ve işret meclisleri düzenlediler. Ordudaki askerlere de ihsanda bulundu. Rakka'nın Nemrut'un binalarından olduğunu ve Hz. İbrahim'in ateş hikâyesinin de burada gerçekleştiğini söylüyorlardı. O ateş içerisinde bir çeşmenin ortaya çıkması hikâyesi de çok meşhurdur. Bu günlerde Türkmen ordusu Hz. Sâhibkırân'ın hizmetine geldi ve layıkıyla da hizmette bulundular. Kendi vilayetleri, raiyyetleri ve ahalisi için eman talebinde bulundular. Hz. Sâhibkırân da onun ricasını kabul etti⁵⁵.

Hasankeyf Sultanı da o yere gelip bağlılığını bildirdi ve Hz. Sâhibkırân ona iyi muamelede bulundu. Rakka'da on dokuz gün kaldı ve Perşembe günü de oranın hisarını harap edip Ağrak tarafına döndü. Ağrak'ta kalmış olan ağalar ve ileri gelenler onu karşılamaya geldiler. Otuz beş gün sonra onun hizmetine katıldılar. Hz. Sâhibkırân orduyu Mısır ve Şam tarafına götürme düşüncesindeydi. Bunun için de Mardin sultanına bir elçi gönderdi ve kendi yanına gelmesini emretti. Mısır ve Şam tarafına gitmenin gerekli olduğunu (söyledi) askerlerini toplamalı ve sen de en kısa zamanda bize katılmalısın dedi. Birkaç gün boyunca Mardin sultanından haber beklediler ve sonunda da gelmek için ağır davrandığını öğrendiler. Emir Sâhibkırân bundan dolayı Mardin'e yöneldi. Onu böyle bırakıp başka bir yere gitmenin doğru olmadığını anladı. Bu yüzden Mardin'e yöneldi. Büyük bir orduyla Cimlik mevziine ulaştı. Sultan İsa 4 Rebû'l-Evvel

⁵⁴ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, 6. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay., 2001, s. 197-198.

⁵⁵ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 778; N.Şâmî, **Zafernâme**, s. 178.

(7)96 (7 Ocak 1394) tarihinde Mardin'den çıkıp Hz. Sâhibkırân'a hediyeler gönderdi. Hz. Sâhibkırân da onu affetti ve oradan ayrılıp Mardin'e geldi. Askerler de dağ yamacında durdular⁵⁶.

2.3. EMİRZÂDE ÖMER ŞEYH BAHADIR'IN OLAYI HAKKINDA

H. Sâhibkırân, Mardin'e ulaştığı zaman Fars ve Irak-ı Acem'i ele geçirip kendisini o bölgelerin hâkimi yaptığı günlerde gözünün çiçeği, kendisine layık olan ve kitabın birkaç yerinde mertlik ve cesaretinden bahsedilmiş olan oğlu Emirzâde Cihan Ömer Şeyh Bahadır'ın olayının haberi geldi. Emirzâde söz konusu memleketleri zapt edip şeriat ve devlet kanunları üzerine hâkimiyette bulundu. Öyle ki her tarafa dağılan aşiret ve maiyyetler toplandı⁵⁷.

2.4. BAĞDAD'DAN KAÇTIKTAN SONRA SULTAN AHMED'İN BU YILDA DURUMU HAKKINDA

H. Sâhibkırân'ın Bağdad'a ulaştığı, Sultan Ahmed'in kaçtığı ve Emir Osman Abbas'ın onun arkasından gittiği o günlerde Kerbelâ mevziinde savaşımlardı. Sultan Ahmed o hezimetten sonra Haleb tarafına yöneldi ve Şam sınırına ulaştı. Bu günlerde Mısır ve Şam memleketlerinin hâkimi Berkûk (ö.1399) idi⁵⁸. Onun Haleb'deki hizmetkârları Sultan Ahmed'i karşıladılar⁵⁹. Haleb büyükleri hediyelerle Sultan Ahmed'in yanına geldiler. O bir süre Haleb'de kaldı. Berkûk, Hz. Sâhibkırân'ın emriyle Sultan Ahmed ve hizmetkârlarının ihtiyaçlarını karşıladı. Sultan Ahmed, Haleb'de kaldığı bir dönem ay yüzlü Arap kadınlarla zaman geçirdi. Gece gündüz hep eğlence ile meşgul oldu. Berkûk tarafından bir elçi geldi ve Sultan Ahmed'i ta'zim edip hizmetinde olduğunu belirtti. Elçi ayrıca Berkûk'un şunları söylediğini ifade etti: *“Bütün memleketin ve hizmetkârlarım senin hizmetindedirler. Vereceğin bütün emirleri yerine getirmeye hazırdırlar”*⁶⁰.

⁵⁶ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 779; N.Şâmî, *Zafernâme*, s. 182.

⁵⁷ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 779.

⁵⁸ M.C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkûk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XVI. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yay., 1961.

⁵⁹ Sultan Ahmed'in Timur ile olan münasebetleri ve Memlûk Devleti'ne ilticası hakkında bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-sülûk li-ma'rifet düvel el-mülûk*, Muhammed Abdülkadir Ata, (thk), Cilt V, Beyrut: Matba'at Dâr el-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, s. 338-339.

⁶⁰ Bu konuda es-Sülûk ve en-Nücûm'da bilgi bulunmamaktadır. İbn İyas ise daha mütevazı bir anlatımla Ahmed b. Üveys'in karşılandığı ve ona hil'at giydirildiğini eserinde vermektedir. Bkz. İbn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr fî Vekâi'i'd-Duhûr*, Cilt I/II, Muhammed Mustafa (hızl.), Kahire, 1974, s. 464-465.

“Ordum ve kölelerim senin hizmetindedirler / Senin emrinden çıkmazlar” şiir

Sultan Ahmed, Berkûk’un elçisine çok iyi muamelede bulunup üç tane iyi at, kaba, kemer ve başlık verdi. Daha sonra iyi bir ordu hazırlayıp Dımaşk’a yöneldi. Oraya ulaştıklarında Şam’ın büyükleri büyük bir saygıyla onu karşılayıp saraya götürdüler ve birkaç gün orda çok fazla işret meclisi düzenlediler.

“Padişah Dımaşk’ta çok güzel günler geçirdi / Çünkü Dımaşk aşkın yeridir” şiir

Bundan birkaç gün sonra Mısır tarafına gitti ve oraya yaklaşınca Berkûk, onu bizzat kendisi karşıladı. Yüz otuz Arap atı, otuz üç altın dikimli elbise ve başka eşyalarla⁶¹ Sultan Ahmed’e hediye olarak götürdü. Onu Nil nehri yakınında havası iyi olan bir mevziye götürdüler. Onun için gerekli olan elbise, yemek ve halının en iyisini gönderdiler. Sultan Ahmed de Mısırlılara iyi muamelede bulunup çok şeyler verdi. Kaç gün boyunca eğlence ve işret meclisleri ile geçti. Daha sonra devlet işleriyle meşgul oldu. Berkûk büyük bir ordu vereceğini ve ihtiyaçlarını da karşılayacağını söyledi.

“Mısır ve Şam’dan askerlerini çıkar / Hz. Sâhib Kırân ile savaş

Mısır padişahı iyi insan Berkûk / Bütün hazinelerin kapısını açtı

Hazinedar buyurdu ki /Git altın ve cevher ne varsa getir

Bin iki yüz yük altın ve gümüş vardı / Başka da kılıç ve kalkan

Dımaşk yayı ve Hadenk oku / Ki büyük taşları delen

Bütün bunları Sultan Ahmed / İyi insan Berkûk’a getirdi” şiir

Bundan sonra Sultan Ahmed’i hazır olan askerlerle Haleb tarafına gönderdiler. Sultan Ahmed, Haleb’e ulaştı ve Emir Sâhibkırân’ın Bağdad’dan Mardin tarafına gittiğini, oradan Avnik Kalesi’ne, oradan da Gürcistan’a gittiğini duydu. Bundan sonra Kıpçak ovasından Toktamış Han’ın askerlerinin ulaşmış olduğu haberini öğrenince Berkûk ve adamlarından özür diledi. Haleb’den büyük bir orduyla Bağdad’a Dârü’s-Selem’e yöneldi. Hâce Mesud Sebzavari de üç bin adamla Bağdad’daydı. Sultan Ahmed’in geliş haberini duyunca Bağdad’ı bırakıp Şuşter tarafına gitti. Sultan Ahmed de Bağdad’a ulaştı ve 797 yılının ilk aylarında tekrar Bağdad’ı ele geçirdi⁶².

⁶¹ Hâfız Abrû, *Zübdetü’t-Tevârîh*, Cilt II, s. 796.

⁶² Hâfız Abrû, *Zübdetü’t-Tevârîh*, Cilt II, s. 797.

“Zamanın gözü uykuda değildir / Eğer kötülük yaparsan sen de görürsün” şiir⁶³

Özetle, Hz. Sâhibkırân, 24 Cemâziyü'l-Âhir Pazartesi günü Cenave Nehri'nden geçti⁶⁴. Sonraki gün zayıf asker ve esirlerden çoğu suda boğuldular. Hz. Sâhibkırân da merhamet gösterip geride kalan güçsüz ve zayıf olanlara özel at ve deve verilmesini emretti. Onları bu hayvanlara bindirip sudan geçirdiler. Aynı gün Emirzâde Emiranşah Bahadır'ın hizmetkârları Tebriz ve Irak'tan geldiler. Hz. Sâhibkırân'ın orada bulunan hizmetkârları ve büyük emirlerinin iyi olduğu haberini getirdiler. Bağdad, Mısır, Şam, Rum, Irak'ın haberleri ile Şervanat, Alıncak Kalesi ile Deşt-i Kıpçak'ın durumları hakkında Hz. Sâhibkırân'a haber verdiler. Aynı gün Hz. Sâhibkırân, Hinduşah Hazan'ı başarılarını kendilerini sevenlere anlatması için Semerkand'a gönderdi.

Sonraki gün Emirzâde Pir Muhammed b. Ömer Şeyh Bahadır'ın nökerleri, Selameti'den Fars bölgesine ulaştı. Onun sağlıklı olduğunu ve bütün işlerin yerinde gittiğini Hz. Sâhibkırân'a bildirdiler. Mısır ve Şam'dan gelmiş olan kılıç ve diğer hediyeleri ona gösterdiler. Aynı 26. Çarşamba günü Cenave Nehri yanından göç ettiler ve çöl ortasına geldiler. Aynı gün Hz. Sâhibkırân, Tebriz elçisini, oraya gideceğini ve çocuklarının daha hızlı gelip onu karşılamalarını haber vermesi için Semerkand'a gönderdi⁶⁵.

Çünkü topluluğu darağacına götürmek için hazırladılar. Mevlâna Muhammed Kahki, Kutbeddin Nayi'ye baktı ve her zaman kendi öncülerini olduğunu söyledi⁶⁶. Cellat da ilk Kutbeddin'i idam etti. Muhammed Mevlâna onun sırası geldiğinde bu iki beyitti söyledi:

“Ey mülhit hayatın sonu geldi / İstesene de istemesene de geldi

Eğer Hallac gibi idama getirirlerse / Cesur ol çünkü dünya kalıcı değil” şiir⁶⁷

Nedimler ve nökerler Emirzâde Emiranşah Bahadır'dan ayrılırlar da makam ve mevkii olarak bütün şehzadelerden daha üstteydi. Hz. Sâhibkırân Şam ve Rum'a

⁶³ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt II, s. 870.

⁶⁴ Hindistan'dadır.

⁶⁵ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, C.II, s. 870.

⁶⁶ Yezdî, **Zafernâme**, Cilt II, s. 156; İsmail Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, Ankara: TTK Yay., 1994, s. 22.

⁶⁷ Reşidü'd-din Fazlullah, **Cami'u't-Tevârih (Selçuklu Devleti)**, Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş (çev.), İstanbul: Selenge Yay., 2010, s. 34-36; Devletşah, **Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü's-Şuarâ)**, Necati Lugal (çev.), Cilt III, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, s. 395-397.

gittiğinde her zaman ordusunun mülazımıydı. Sultaniye Sarayı'nda olan Hz. Sâhibkırân bu sırada Irak-ı Acem memleketinin valisi, güçlü, yetenekli ve bağımsız olan eşsiz Hâce Muzaffer Netenzi'ye çok fazla hediyeler getirdi ve Hz. Sâhibkırân'ın hizmetine girdi. Genel olarak da kendine yakışır bir şekilde hizmette bulundu⁶⁸.

Hz. Sâhibkırân, Sultaniye'den Karadere ve Erdebil yolundan Karabağ kışlağına yöneldi. Aras Nehri⁶⁹ yanında Emir Ömer Taban'a ait olan Katur Kondi mevziini kışlak olarak belirledi. Şehzade ve emirlerin hepsi oraya gittiler⁷⁰.

2.5. HAZRET-İ SÂHİBKİRÂN AZERBAIJAN BÖLGESİNE GELDİĞİ ZAMAN BAĞDAD SULTANI AHMED VE EMİR KARA YUSUF TÜRKMÂNÎ'NİN DURUMLARININ ZİKROLUNMASI

Hazret-i Sâhibkırân Azerbaycan bölgesine yöneldiği zaman Emir Yusuf ondan önce kendi asıl vatanını terk etmiş ve Türkmen emirlerden bir grupla Diyarbakır bölgesine gitmişti. Sultan Ahmed de 802 (1399/1400) yılında Sâhibkırân'ın Gürcistan'ı ele geçirip Menk Kul'a⁷¹ yerleştiğini duyunca korktu ve alabildiği kadar mal-mülkü ile Bağdad'dan çıkıp Musul'a doğru gitti. Emir Kara Yusuf da bu haberi duyunca onu karşılamaya gitti. Emir Yusuf ve Sultan Ahmed karşılaşınca Sultan attan inmedi. Emir Yusuf haddini bildiği için atından indi ve Sultan Ahmed'in elini öptü. Emir Yusuf birkaç adımda onun atına doğru yürüdü. Daha sonra Sultan Ahmed, Emir Yusuf'u atına bindirdi ve Hz. Sâhibkırân hakkında istişare yaptılar. Emir Yusuf, Sultan Ahmed'e onunla görüşmenin imkânsız olduğunu ve bunun dışında her şeyi düşünebileceğini söyledi. Sonuç olarak Anadolu'ya Yıldırım Bâyezid'in yanına gelmek için anlaştılar. Bu konuda anlaşınca her ikisi askerleriyle birlikte Asi⁷² nehrinden geçip Hit tarafına gittiler. Sultan Ahmed oradan da Fırat nehri üzerinde bir köprü yapmaları için emir verdi. Bu zamanda Mısır Padişahı Berkûk da vefat etmiş ve oğlu Ferrah⁷³ başa gelmişti. Bunun üzerine Mısır'a bir elçi gönderdiler ve ondan yardım talebinde bulundular. Elçi henüz geri dönmemişti ancak onlar Haleb'e yaklaşınca Haleb hâkimi (Emiri) Timurtaş da bir ordu hazırlayıp çıktı. Timurtaş, Sultan Ahmed ve Emir Yusuf ile savaştı. Timurtaş'ın ordusu içinde hem Mısır

⁶⁸ Rıza Kurtuluş, "Muzafferîler", *DİA*, Cilt 31, İstanbul: TDV Yay., 2006, s. 419-420.

⁶⁹ Hâfız Abrû, *Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû*, Cilt I, s. 160-161.

⁷⁰ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 885.

⁷¹ N. Şâmî'de Menkûl olarak geçiyor. Bkz. N. Şâmî, *Zafernâme*, s. 191.

⁷² Metinde عيسى şeklinde yazıyor.

⁷³ Ferec b. Berkûk (ö.1412).

ve Şam'ın emirleri hem Beni Kilab'ın büyüklerinden ibn Kilab hem de Şam gulamları ve başka Arap askerleri bulunmaktaydı. Askerlerinin sayı olarak fazla ve yetenekli olmalarından dolayı Timurtaş kibre kapıldı ve savaş başladı. Sultan Ahmed ile birlikte şehzade Nûru'l-Verd ve Şehzade Mu'tasım ve Ali Paşa ve Siyâvuş ve Şahin ve Melik ve Ferrah ve Mahbûb, Akbuka (Akboğa) Şekurci vardı. Emir Yusuf ile olan⁷⁴ Pir Hüseyin Sa'ad ve Nuvsat (Busat) ve İlyas ve Emir Yusuf'un kardeşi Yar Ali ve Pir Ömer ve Cerman ve Kasım ve Karaçuk⁷⁵ ve bu Türkmenlerin sultanı savaşı kızıştırdılar. Savaş gittikçe şiddetlendi.

“Şam'ın yiğitleri bir duman gibiydiler / Hezimetini ganimet bilip üstünlüğü ele geçirdiler

Şamlılardan sayısız kişi öldü / Her taraf ölümler ile kaplandı

Yusuf askerleri ileri sürünce / Celdu onun karşısında durdu” şiir

Bu savaşta Sultan Ahmed ve Kara Yusuf çok fazla mal ele geçirdiler ve Halepli askerler de Haleb'e geri döndüler. Sultan Ahmed ve Kara Yusuf, Haleb şehrini ele geçirecek güce sahip değillerdi. Sultan Ahmed, “Kara Yusuf'a bizim için en iyi karar Rûm'a (Anadolu) gitmektir” dedi. Her ikisi anlaşıp Rûm'a gittiler. Behisni'ye ulaştıktan sonra fâsid kişilerden dolayı Kara Yusuf ve Sultan Ahmed'in arası açıldı. Dünyanın kuralı bu şekilde olmalı ki fesat insanlar böyle büyük insanların ekmeğini yer ve nankörlük ederler. Hülâsa Emir Yusuf geri döndü ve Sultan Ahmed de Ablistan (Elbistan)'a ulaşmak için Rûm'a yöneldi. Sultan oradan Malatya'ya daha sonra Sivas'a ve Sivas'tan Hisar'a oradan da Enguriyye'ye oradan da Aksara(y)'a gitti. Allah korkusu olan ve helal-haram gözetken Padişah Gazi Yıldırım Bâyezid, Sultan Ahmed'in kendi memleketine geldiğini ve kendisinden ilticada bulunduğunu duyunca onu karşılamaya gitti. Yıldırım Bâyezid ve Sultan Ahmed birbirlerine ulaştıkları zaman her ikisi de attan inip birbirlerine saygı göstererek atlarını bıraktılar.

Sultan Ahmed, Yıldırım'a Frank savaşları hakkında, Yıldırım da Sultan Ahmed'e yolculuğunun nasıl geçtiğini ve kadim mirası olan memleketini bırakması gerektiğini söyleyip birlikte içtiler ve⁷⁶ büyük bir eğlence meclisi düzenlediler. Sultan Ahmed'e

⁷⁴ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 892.

⁷⁵ Karadok

⁷⁶ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 893.

bütün mal-mülk ve gelirleri ile Kütahya'yı verdi. Sultan Ahmed de bir dönemi Kütahya'da mutlu bir şekilde geçirdi. Emir Yıldırım Bâyezid de Bursa'ya gitti ve Sultan Ahmed'i de Bursa'ya çağırdı. Yıldırım Bâyezid ona bir padişah gibi davrandı. Daha sonra onu tekrar Kütahya'ya gönderdi. Bu sırada Emir Yusuf da Sâhibkırân'ın ordusundan kaçıp Rûm'a geldi. Yıldırım Bâyezid, Emir Yusuf'u da iyi bir şekilde ağırladı ve giderlerini karşılaması için onu da Aksaray'a yerleştirdi⁷⁷.

2.6. 802 YILI OLAYLARININ ZİKROLUNMASI

Bu yıl aralarında Özbek vilayetinden Timur Kutluğ Han'ın da bulunduğu önemli birkaç padişah vefat etti. Timur Kutluğ Han'ın ulusu (aşireti) birbirleri ile mücadeleye giriştiler ve bundan dolayı Özbek vilayetinin büyük çoğunluğu zarar gördü.

Vefat eden diğer bir padişah da Mısır padişahı Sultan Berkûk idi. Onun ölümünden sonra vezirler ve devlet erkânı birbirlerine karşı güvensizlik yaşadılar ve aralarında tartışmalar başladı. Meşhur vezirlerden birçoğu öldürüldü ve Berkûk'tan Ferruğ isimli küçük (bâzmande) bir erkek çocuğun babasının yerine geçirilmesine kadar memleket başsız kaldı. Ama o da söz sahibi değildi⁷⁸.

Vefat edenlerden bir diğer kişi de Çin, Maçın ve Hıtay vilayetlerinin valisi olan Donguzhan'dır. Onun küfrü ve azgınlığı o derece artmıştı ki basit bir hükümle binlerce Müslümanı öldürttü ve İslâm'a da büyük zarar verdi. Peygamber efendimizin mucizesiyle o vefat ettikten sonra halkı (milleti) arasında büyük bir kargaşa baş gösterdi.

Vefat edenlerden bir diğer kişi de Moğolların padişahı, askeri çok ve mertebesi yüksek olan Emir Hızır Hâce Ağlan'dır. Emir Hızır'ın Hazret-i Sâhibkırân ile arkadaşlığı vardı ve amaçları birbirine yakındı. Emir Hızır da vefat ettikten sonra fesat kişilerin ortalığı karıştırmalarından dolayı oğulları⁷⁹, babalarının makamını ele geçirmek için birbirleri ile mücadele ettiler. Bundan dolayı onların vilayetleri zarar gördü. Yaşının küçük olmasına rağmen Hazret-i Sâhibkırân, Emirzade İskender b. Ömer Şeyh Bahadır'ı Moğolların sınırında görevlendirdi. Şeyh Bahadır Moğolistan'a ordu çekti ve Allahu Teâlâ'nın yardımıyla galip geldi.

⁷⁷ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt II, s. 894.

⁷⁸ Esra Çıplak, el- Melik en-Nasır Ferec b. Berkûk Devri Memlûk Sultanlığı (791-815/1399-1412), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, 2005, s. 15-18.

⁷⁹ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt II, s. 894.

Bu dönemde Azerbaycan'a gitmek isteyen Hz. Sâhibkırân Semerkand'da kendi yerine Emirzade-i A'zam Muhammed Sultan Bahadır'ı tayin etti. Emir-i A'zam Emir Hacı Seyfeddin'i de mali işler ve divan işlerini yapması için onunla bıraktı. Babasına ait Endekan vilayetinden Moğolistan'a kadar olan yerleri de Emirzade İskender Bahadır'a devretti. Bunların dışında Emirzade Ömer Şeyh Bahadır, emir Hodaydad Hüseyini, Berdibeg b. Kalaralgac (Sarı Buka-Boğa) ve Emir Şemseddin Abbas'ı da o sınır bölgelerinde görevlendirdi. Sâhibkırân bu kişilere her iş için Emirzade Muhammed Sultan Bahadır ile istişarede bulunmalarını ve memleketin salâhiyeti için en iyi kararları alıp gerçekleştirmelerini söyledi.

Hızır Hâce Ağlan öldükten sonra çocuklarından her biri büyük bir ordu ile gruplaştılar ve aralarında tartışmalar başladı. Şem-i Cihan Ağlan bir grupla aniden başkaldırıda bulundu. Muhammed Ağlan da başka bir grupla öne atıldı. Emir Hodaydad-ı Moğol da her iki grup arasında karışıklık çıkarttı ve Moğolistan bölgesinin kaç parça olmasına neden oldu. Emirzade İskender de bu fırsatı ganimet bilip büyük bir ordu topladı ve o tarafa yöneldi. Uzun bir ilerleyişin ardından Üç Parman nahiyesine ulaştı. Bu bölgedeki aşiret ve milletlerden bazıları ona itaat edip ordusu içine girerken bazıları da kaçtı ve Aksu tarafına gittiler. Aksu ise Moğolistan bölgesi sınırında yer alan zor zamanlarda sığınak olarak kullanılan bir kaledir. Emirzade İskender Bahadır kuşanmış bir orduyla Aksu Kalesi'nin yanına geldi. Kale komutanı kendisine çok güvenmekte ve hiçbir şekilde yenileceğini düşünmemekteydi. Kale komutanı çok aşırı bir kibre kapılmıştı ve kaleye kimsenin bir zarar veremeyeceği fikri içerisindeydi. Bu düşüncesinden dolayı da etrafındaki bölgelere zulmederdi⁸⁰.

Emirzade İskender Bahadır kalelerin nasıl ele geçirileceği bilgisine vakıf olduğu ve Aksu Kalesi'ni ele geçirmek için gece gündüz hendek kazma, tünel ve merdiven yaptırmakla meşgul oldu. Tüneller burcun ayaklarına ulaşır hendekler tamamlanınca savaşa başladılar ve on iki gün boyunca savaştılar. Kale sakinleri aciz olunca aman dilediler ve savaşı bitirip dışarı gelmek istediklerini söylediler. Emirzade İskender çok şefkatli, merhametli ve mert olduğundan dolayı yapılan bütün gayretlerden sonra bu durumu kabul etti ve savaşı durdurdu. Bahadırlara artık savaşmamalarını emretti. Ordu kaleden uzaklaştığı gibi kaledekiler tekrar savaşa başladılar. Emirzade İskender öfkeleni

⁸⁰ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 895.

ve bütün ordunun hızlı bir şekilde onlara saldırması emrini verip zorla kaleyi ele geçirdiler. Kaledeki adamların bir kısmını öldürdüler ve bir kısmını da esir ettiler. Bu kişilerin eşleri ve çocuklarını da köle olarak sattılar. Askerler bu kaleden çok fazla ganimet ele geçirdi. Bu fetihten sonra Emirzade İskender, Bay'a gitti. Emir Hudaydad-ı Moğol⁸¹ büyük bir orduyla oradaydı. Emir Hudaydad, Aksu Kalesi'nin fethedildiğini duyunca bundan sonra o tarafa yöneleceğini söyledi. Hudaydad, Bay'ı bıraktı ve dağa doğru gitti. Emirzade İskender'in ordusu oraya ulaştı ve Bay'ı fethedip emir Hızırşah Hacı Melik Ağa'yı kızı Esin Melik Ağa ile birlikte diğerleri gibi esir etti. Daha sonra Kusan ve Tarem nahiyelerine saldırı düzenlemeleri için başka bir ordu gönderdi ve birçok aşireti göç ettirip kendileri ile getirdiler. Bu fütuhattan sonra Emirzade İskender, Moğolistan'ın sonuna kadar gitmek istiyordu. Emir Hudaydad, Şemseddin Abbas, Berdibeg, Dad Melik Barlas ve Sadık Taban bu duruma rıza göstermediler. Bu kişiler *"Hz. Sâhibkırân bize bu kış Çud'a gidip yerleşin ve yağma faaliyetinde bulunmayın"* dediler. Bu konuşmalar gerçekleştiikten sonra da başımıza bir iş gelirse Emirzade İskender bizi sorguya çeker düşüncesiyle geri gittiler.

Emirzade İskender, Hotan tarafına gitti. Hotanlılar Aksu Kalesi'nin başına gelen olayları duyduklarından dolayı bir hata işlemekten korkarak teslim olup savaş istemediklerini belirttiler⁸². Âlim Şehzade İskender Bahadır da güçsüz ve savunmasız oldukları için onları affetti. Birkaç gün melek yüzlü Çinli, uzun boylu Tamgaç ve Taşkent kadınlarını temaşa etti. Günlerini Nuşad ve Halac çöllerinde çok güzel, iyi ve mutlu bir şekilde geçirdi. Şansı bol saadeti uzun olduğu için bütün kaleleri ve yerleri ele geçirip oralara sahip oldu. Daha sonra da Karankubağ'a (Karankubak) gitti. Oradan da geri dönüp Hotan ve Almalığ'daki ergenliğe girmemiş güzel ve uzun boylu kadınlardan birkaçını Hz. Sâhibkırân için hediye olarak götürdü. MuHâfızların başı Mansur'a bir ulak gönderdi ve (dokuz kadar) kendisi de hediyelerle Şam'da Sâhibkırân'ın ordusuna ulaştı. Padişaha yakışacak bir şekilde hediyelerle onu karşıladı. Emirzade Muhammed, Sultan Bahadır ve Semerkand emirlerinin yanına birini gönderdi.

⁸¹ Barlas boyu emirlerindendir. Geniş bilgi için bkz. Ali Rıza Yağlı, "Timurlu Devleti Emîrleri I-Barlas Boyu: Hudaydâd Hüseyinî Barlas", Alparslan Demir- Tuba Tombuloğlu- Eralp Erdoğan- Ömer Düzbakar (ed.), **Prof. Dr. Feda Şamil Arık'a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar III** (745-758), Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.

⁸² Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 896.

Emirzade İskender ile sürekli beraberinde olan emirler arasında bir anlaşmazlık yaşandı. Emirzade Muhammed Sultan'ın, Emirzade İskender ile mücadeleye girme cesareti yoktu. Her ikisi arasında çatışma yaşandı ve çatışma o derece alevlendi ki Emirzade İskender'in inadı tuttu. Emirzade Muhammed Sultan da bazı kimseleri İskender'i yakalamaları için Endakan'a gönderdi. Onun başına gelen olayları da Allah'ın izniyle sonraki yıllarda anlatacağım⁸³.

2.7. 803 YILI OLAYLARININ ZİKROLUNMASI

2.7.1 Hz. Sâhibkırân'ın Sivas'a Yönelmesi ve Buraya Olan İlgisinin Hikâyesi

Hz. Peygamber'den (s.a.s) şu şekilde meşhur bir haber vardır ki şu anlama gelir: *“Azim olan Allah bu dünyada bir olayın gerçekleşmesini isterse onun sebeplerini halk eder”*⁸⁴. Müverrih bu mukaddimede Allah'ın Rum bölgesinden bazı yerlerin harap olmasını istediği ve hükmünün gerçekleştiğini belirtir. Rum valisi Yıldırım Bâyezid'in aklında kötü bir düşünce belirdi. Kendi büyüklüğü ve gücünden dolayı kibre kapıldı. Bâyezid, Erzincan'dan Taharten'e bir elçi gönderdi. Elçi aracılığıyla Taharten ahalisinin itaat etmesini söyledi. Erzincan ve çevresinin (haraç) vergisini de toplayıp kendilerine gönderilmesini ekledi. Bâyezid haddine düşmeyen bazı mesajlar gönderdi. Emir Taharten bunu Hz. Sâhibkırân'a anlattı⁸⁵. Hz. Sâhibkırân kısa bir süreliğine düşündü. Bâyezid'in sahip olduğu mülkün gururundan ve nefsine yenik düşmesinden dolayı bu şekilde hareket belirtti. Hz. Sâhibkırân, kâtibine Bâyezid için bir mektup yazmasını söyledi. Mektupta Bâyezid'e nasihatte bulundu ve onu uyarıp şöyle dedi;

“Allah haddini ve mevkiini bilen kullarına rahmet eder. Bugün Allah'a hamd olsun ki dünyanın dörtte biri bizim elimizdedir ve çevre bölgelerdeki emirlerin çoğu bize itaat etmektedirler” şeklinde belirtti. Aynı şekilde dünyadaki asi kişiler de bize itaat etmektedirler. Bölge komutanları⁸⁶ emrimize karşı çıkmazlar. Büyük, güçlü ve yıkıcı ordular bize mukavemet göstermezler. Dünyada hiç kimse bizim emrimize karşı çıkmaz. Biz de senin atalarını bilir, aslını ve komşularını tanırız. Eğer haddini bilersen ve ayağını yorganına göre uzatırsan daha iyi olur. Sonuç olarak da

⁸³ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 897.

⁸⁴ Hadis, metinde geçtiği şekilde bulunamadı. Ancak Secde Suresinin 13. Ayeti bahsi geçen ifadeyi anlatır mahiyettedir. “إذا اراد الله شيئا هيا اسبابه”

⁸⁵ Esra Çıplak, XIV. Yüzyılda Süper Güçlerin Nüfuz Sahası Sivas, **Selçuklular Döneminde Sivas**, Sivas: Sempozyum Bildirileri, 2006, s. 156-168.

⁸⁶ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 898.

Franklerle savaş yaptığını biliriz. Bizde Müslüman olduğumuz için sizin ülkenize saldırı düzenleyerek rahatsızlık vermeyip ülkenizin bizim muzaffer ordumuz ile bir zarar görmesini istemedik. Bunu da Müslümanların refahı ve kâfirlerin de zelil olması için yaptık. Şimdi haddin olmayan bir söz söyledin ve sana hiç yakışmadı. Eline ulaşamayacak bir şey arıyorsun. Zorla kendini musibete çekiyor ve selametinin kıymetini bilmiyorsun.”⁸⁷

“Şimdiye kadar kimsenin yapmadığı işi sen de yapma / Bu iş için seni ancak şeytan yönlendirir” şiir

Aklını kullanıp bu beldelerde fitne ve fesadın peşinde olma. *Herkesin terk ettiği şeyi sende terk et*⁸⁸ ayetini göz önünde bulundur. Hz. Sâhibkırân tecrübe sahibi birini de Bâyezid’in yanına gönderdi. Elçi ona ulaşip mektubu da ulaştırdı aynı şekilde kibirli konuştu. Bu işlerin sonucunu düşünmeksizin kabaca cevaplar verdi ve bu şekilde de ayak diretti. Bâyezid uzun zamandır Hz. Sâhibkırân ile mücadele etme fikrinin olduğunu söyledi. Şimdi de bu düşüncemi gerçekleştirmek için azim edeceğim ve kararımı da değiştirmeyeceğim diye belirtti. Hz. Sâhibkırân bu tarafa gelme de ben kendim Tebriz ve Sultaniye sınırına yöneleceğim.

“Devran kimin için dönecek o zaman görürüz / Geçici olan âlemin kimi rezil edeceği belli olacak” şiir

Bâyezid’in cahilce konuşmaları Hz. Sâhibkırân’a ulaştırılınca o bu duruma öfkeleni⁸⁹. Büyük ve düzenli bir orduyla onları hezimete uğratmak için Rum bölgesine gitti.

“Ne ekersen onu biçersin / Ne söylersen onu iştirsin

Akıllı insan neden ağaç diker ki / Meyvesi zehir ve yaprakları dert olan” beyit

803 yılının ilk zamanları gelince Hz. Sâhibkırân büyük bir ordu ile Rum bölgesine gitti. Sivas şehri sınırlarına ulaşınca askerler çadırları ile oradaki çöl ve ovaları

⁸⁷ Feridun Bey, **Münşeat-ı Selatin**, Cilt I, İstanbul: Daru’t-Tab’ati’l-Amire, 1265-1274(1848-1857), s.125-127.

⁸⁸ “اتْرِكُوا التُّرْكَ مَا تَرَكُوهُمْ” Metinde geçtiği üzere bir ayet bulunmamıştır. Ancak Melahim bahsinde N3178 Nesâî, bu ifadenin yer aldığı ve bir hadisten bahsedilmektedir. Bkz. **Hadislerle İslâm** (ed. M. Emin Özaşar, İ. Hakkı Ünal, Y. Ünal, B. Erul, H. Martı, M. Demir), Semih Ofset, 2. Baskı, Ankara 2013, Cilt 6, s. 171 ve Cilt 7, s. 315. Müddesir Suresi 5. Ayet ise manayı kapsar mahiyettedir.

⁸⁹ Hâfiz Abrû, **Zübdetü’t-Tevârîh**, Cilt II, s. 899.

doldurdular. Askerler dağ ve ovalarda düzgün bir şekilde durdular. Bu sırada Taharten emiri kendi ordusuyla Hz. Sâhibkırân'ın ordusuna katıldı. Hz. Sâhibkırân da sınırsız bir şekilde ona lütufta bulundu. Hz. Sâhibkırân'ın muzaffer askerleri Rum sınırı Sivas şehrine ulaştıkları ve şehrin etrafını kapladıkları zaman “*Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde, o uyarılmış olanların sabahı ne kötü olur!*”⁹⁰ Ayette belirtildiği gibi bu olay onlar için gerçekleşti.

Sivas şehrinin uzun ve sağlam bir duvarı vardı. (Sivas duvarı): Bu duvarı Alâeddin Keykubad Selçukî imar etmişti. Bu duvarın genişliği on metre idi ve büyük taşlarla inşa edilmişti. Büyük taşları kesip duvarı bu şekilde yapmışlardı. Her taşın uzunluğu iki ya da üç metre genişliği bir metre ve yüksekliği ise yirmi metre idi. Bu duvarın başı, altı metre genişliğindeydi. Her yüz metrede ya da iki yüz metrede bir yol açtılar. Duvarlar doğu ve kuzey yönlerinde inşa edilmişti. Bölgenin batısında büyük bir hendek ve derin bir arazi vardı. Bu yerlerin çoğu suyla doluydu öyle ki tünel açma imkânı yoktu. Ancak batı tarafında tünel yapılabilirdi.

Hz. Sâhibkırân, askerleri batı tarafına yerleştirdi. Yıldırım Bâyezid'de Mustafa adında bir emiri 400 süvari ile o şehre yerleştirdi. Şehri muhasara edince iki taraf da savaş için hazırlandı ve savaşa başladılar⁹¹. Rumlar (Osmanlılar) mertçe savaştılar.

Hz. Sâhibkırân'ın muzaffer ordusu her taraftaki mancınık ve savaş aletlerinin hazırlanması emrini verdi. Askerler onlara karşı cihada başladı. İki taraf da büyük bir mücadele gösterdi ve savaş kızıştı. On sekiz gün bu şekilde devam etti. Her tarafta tüneller kazıldı. Tüneller duvara ulaştı. Tüneller tamamlanınca Hz. Sâhibkırân'ın tünelleri ateşe verme emri yerine getirildi. Mancınıkların hepsini kullandılar ve etraf iyice kızıştı. Burçların bazıları kırıldı ve duvarlar yıkıldı. Mancınık ve toplardan dolayı duvarlar elek haline geldi. Şehir ahalisi feryat figan etti. Sâhibkırân'ın ordusunun onlardan duvarı almalarına ve şehri ele geçirmelerine çok az kalmıştı.

Şehrin valisi Mustafa, acizlik ve korkudan dolayı yalvarmaya başladı. Sâhibkırân onun canını bağışladı. Ondan sonra büyükler, şerifler, kadılar ve şeyhler Sâhibkırân'ın hizmetine girdiler. Sâhibkırân'ın emri yerine getirildi ve Müslümanlara aman verildi. Buna karşılık onlardan bir miktar da mal aldı. Onların çoğu Ermeni olduklarından dolayı

⁹⁰ Saffat 37/177 “فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْدَرِينَ”

⁹¹ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 900.

esir edilmeleri için emir verildi. Hz. Sâhibkırân ile savaşı ve savaşın çıkmasına sebep olan dört bin süvari idi. Hz. Sâhibkırân bütün bu askerlerin yakalanması ve canlı canlı kuyuya atılmaları için emir verdi. Daha sonra onların üzerine toprak attılar ve başka muhalefet gösteren kişilere ibret olması için bu şekilde onları yok ettiler. Bundan sonra Sivas şehrinin sağlam ve güçlü hisarlarını yıktılar. İmaretlerden hiçbir iz kalmadı⁹².

2.8. HZ. SÂHİBKİRÂN'IN MUZAFFER ORDUSUNUN MALATYA VE ABLİSTAN'A GİTMESİ

Hz. Sâhibkırân, Sivas'ı ele geçirmekle meşgul olduğu günlerde Ablistan'daki müfsitlerden bazıları askerlerin atlarını çalmak için çok kötü bir zamanda geldiler ve bunun sonucunu düşünmediler. Aslan'ın alnını ovmanın, kaşımının ve⁹³ filin hortumu ile oyun oynamanın belaya adım atmak ve ölümü kucaklamak gibi olduğunu bilmediler.

Sivas ile meşguliyet bittikten sonra doğada mükâfatın bir yasa olması gibi herkes işlediği amelin karşılığı alacaktı. Hz. Sâhibkırân da artık Ablistan'a gideceklerini söyledi. Bu yüzden dünya ve dünyalıların hizmetçisi ve hizmetçi-zadesi olan, Allah'ın yerdeki gölgesi, güvenin maddesi, lütufların kendisine ait olması gereken emir Şahrüh Bahadır'ı "Allah mülkü ve saltanatını daim eylesin" ordu komutanı yaptı. Emir Süleyman Şah'ı onun mülazımı olarak tayin etti. Her ikisi Sâhibkırân'ın emri üzerine Ablistan'a gittiler. Buradaki sınırlara yerleşen Türkmenler kaçmaya başladılar. Hazır olan askerler de onların ardından saldırdılar. Onları dağıtıp mal-mülklerini, atlarını, katırlarını, koyunlarını, ineklerini ve birçok şeyi ganimet olarak aldılar. Sağlam bir şekilde de Sâhibkırân'ın ordusuna geri döndüler.

Hz. Sâhibkırân Sivas'tan Malatya'ya bir elçi gönderip onlara kendilerine itaat etmesini söyledi. Babası Sivas'ın hâkimi olan Mustafa, Bâyezid tarafından orada görevlendirilmişti. Mustafa cahilliğinden dolayı elçiye hapsedti. Elçi ile gönderilen kişilerin mücadele güçleri olmadığı için hava kararınca kaçtılar. Bu haber Hz. Sâhibkırân'ın kulağına ulaşınca askerler Malatya şehrine girip orayı ele geçirmişlerdi. Buradaki Ermenileri esir edip kendileri ile götürdüler. Müslümanları eşleri ve çocukları ile beraber serbest bıraktılar. Onlardan sadece aman için düşük miktarda para aldılar. Sâhibkırân Emirzade Bahadır'ı oradan da büyük bir orduyla savaşa gönderdi. Hz.

⁹² Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 901.

⁹³ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 901.

Sâhibkırân'ın emriyle Kâhta Kalesi'ne ulaşır o bölgeleri yağmaladılar. Çok fazla mal, inek ve koyun ele geçirdiler. Malatya sınırlarından o mevzilere kadar çok fazla kale vardı ve onları ele geçirdiler. Vilayete saldırıp yağmaladılar. Asileri itaat altına aldılar. Kısa bir süre içerisinde Rum ve Şam sınırını ele geçirdiler. Bu fütuhatlar dünya çapında büyük bir endişe yarattı ve bölge komutanlarının hepsi dehşete kapıldı. Komutanlar bu durum üzerinde yoğunlaştılar⁹⁴. Bekleyip bundan sonra neler olacağını düşündüler. Kader nasıl bir yol izleyecek.

“Bu dünyada binlerce rol vardı / hiçbiri düşündüğümüz gibi olmadı” şiir

2.8. EMİR SÂHİNKİRÂN'IN ŞAM TARAFINA YÖNELMESİ VE BUNUN SEBEPLERİ HAKKINDA

Akıl sahibi kimselerin nazarlarından işlerden bir işin ve eylemlerden bir eylemin, yaratıcı 'İzzu Te'âlâ'nın iradesine bağlı olarak geliştiği tamamen bilinmektedir. O işin veya eylemin tamamlanmasına vesile olan sebepler zahir âlemde açıkça ortaya çıkar. Bu sebeplerden birisi şudur: Kaza eseri kıymetli akıl cevherini, akıl sahibi kimselerin başından alırsa ve âlimlerin aydın görüş aynalarının üzeri dağınık fikirlerin tozuyla bulanıklaşırsa ki böylelikle asıl amaçladıklarını onda göremezler. Bu konu hakkında da Peygamber (s.a.s.) buyurmuştur ki bir olayın kaderini gerçekleştirmek isterse akıllı kişilerin aklını başından alır ve olay gerçekleştikten sonra akılları tekrar başlarına gelir. Bunun sebebi de şudur ki bu işler üzerinde düşünüp hata yaptıklarını anlamalarıdır.

Bu mukaddimeden amacımız Hak Te'âlâ Levh-i Mahfuz da Şam'daki toprakların Sâhibkırân'ın ordusuna ait olup onların menzilgâhı olması gerektiğini yazmıştı. Şam ehli kötü eylemlerde bulundukları için Allahu Te'âlâ yüzünü o ahaliden çevirip onları kendi başına bıraktı. Bu konu hakkında Kuran-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *“Bir şehri helak etmek istersek ileri gelenlerine emrimizi tebliğ ederiz, buyruktan çıkar, orada isyana koyulurlar da azabı hak ederler, biz de onları tamamıyla helak eder, orasını yerle yeksan ederiz.”*⁹⁵

Yapılan bu girişten amaç şudur ki 793 yılı aylarında Mazenderan'ın ele geçirilmesinden sonra Hz. Sâhibkırân, Emir Veli'nin naiblerinden ve kendisinin de

⁹⁴ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 902.

⁹⁵ “الْقَوْلُ فَدَمَرْنَاهَا تَدْمِيرًا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا” Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 903.

mülazımı ve nedimi Hacı Şeyh Save'yi elçi olarak Mısır valisinin yanına göndermişti. Şeyh Save ile hediyeler de yollamıştı. Elçi gönderilmesinin amacı Cengiz Han'ın soyundan olup daha önce büyük başarı gösteren padişahların olduğu ve Mısır melikleri ile savaştıklarını, elçi gidiş-gelişlerinin de mütemadi surette olduğunu belirtmekti. Sonuç olarak barışa gidilmişti. Yapılan barışta bölge insanların emniyeti sağlanmıştı. Padişah Said Ebu Said Bahadır Han hakkın rahmetine ulaşmış Cengiz Han'ın neslinden güçlü bir padişah kalmayınca Tavaif-i Mülûk ortaya çıkmış ve karışıklıklar baş göstermişti. Cengiz yasaları da hükmünü yitirmişti. Bu sırada Cengiz Han'ın neslinden güçlü bir padişah bu bölgeleri hâkimiyeti altına alıp adaletinin gölgesini hissettirdi ve İslâm dairesini müfsitlerden temizledi. Elçi, komşu olduklarını ve bu ülkenin Hz. Sâhibkırân'ın muzaffer ordusunun hâkimiyeti altına girdiğini, kendi vazifelerinin ise komşuluğa riayet etmek olduğunu belirtti. Ayrıca bundan sonra da taraflar arasında elçi gidiş-gelişleri ve ticaretin yapılması için dostluk kapısının aralanması gerektiği söylendi. Bunlar gerçekleşsin ki halk için güven ortamı oluşsun. Elçi, Şam sınırına ulaştığında kadim bir düşmanlık olmaksızın onu yanındaki kişilerle beraber öldürüldüler ve bu işin akıbetinin ne kadar kötü sonuçlar doğurabileceğini hiç düşünmediler. İlginç olan Sultan Muhammed Harzemşah'ın, Cengiz Han'ın elçileri ve tüccarlarını öldürdüğü ve bunun sonucunda onların başlarına neler geldiğini bilmelerine rağmen bu olayı gerçekleştirmeleriydi.

İkinci bir sebep Sâhibkırân'ın gulamlarından Emir Atılmış'ın bir savaşta onu yakalayıp Mısır'da tutuklamalarıydı⁹⁶. Ricada bulunmalarına rağmen geri gönderilmedi. Anlatılan bu olaylardan dolayı Hz. Sâhibkırân, Sivas'ta işi bitince Malatya sınırından bir elçiye Şam'a gönderdi. Hz. Sâhibkırân, Şam arazisine yabancı bir ordu götürmek istemediğini, cahillik etmemelerini, öldürülen elçinin intikamından vazgeçmesi ve Şam bölgesini rahat bırakmak için hızlıca Atılmış'ı göndermelerini belirtti. Ancak şanslarını yitirdiklerinden olsa gerek bu sözleri dinlemediler⁹⁷. Onlar bir elçiye gösterilmesi gereken saygı ve ihtiramı göstermediler ve bunun dışında Hz. Sâhibkırân'a düzgün bir cevap bile vermediler. Atılmış'ı geri göndermediler. Askerlerinin gücüne, çokluğuna ve savaş aletlerine aldandılar. Hz. Sâhibkırân'ın nezdinde rüzgâra karşı bir sinek gibi olacaklarını

⁹⁶ Timur'un yakınlarından Avnik Kalesi hâkimi Atılmış, Kara Yusuf Bey tarafından tutuklanarak Kahire'ye gönderilmişti. Bkz. İ. Aka, **Timur ve Devleti**, s. 26; F. Sümer, **Karakoyunlular**, I, 2. baskı, Ankara: TTK, 1984, s. 59; Joseph de Purgstall Hammer, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt II, Zuhuri Danışman (çev.), İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1972, s. 59.

⁹⁷ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 904.

düşünemediler. Havada ağırlığı olmayan bir zerredirler. Bütün bunlar öfkeye ve hanedanlarının yok olmasına sebep olacaktı. Hz. Sâhibkırân, Mısır'a gitmek istediğinde meşhur vezirler ve büyük emirler savaş istemediklerini, diz çöküp Hindistan'da büyük bir baskının olduğunu arz ettiler. Hz. Sâhibkırân Hindistan'a gitti ve karışıklıklar giderildi. Oradan geri döndüğü zaman Gürcistan'ı ele geçirdi. Bundan sonra da Padişahlık çetri Rum diyarını sardı. Şimdi Şam ve Mısır ülkeleri çok fazla asker ve güçlü kaleler ile meşhurdur. Ordunun maslahatı için askerlere evlerine gidip dinlenme izni verildi. Askerler dinlenip taze bir güç kazandıktan sonra kendilerine yakışır bir şekilde düzenli ve tertipli Mısır'a yöneldiler. Herkes de bu düşüncede hemfikirdi.

Hz. Sâhibkırân, Rabbani bir ilhamla düşman üzerinde galip olabilmenin askerlerin çokluğu ve düzenine bağlı olmadığını, cesaret, istikrar ve büyük bir yardımın gerekli olduğunu söyledi. Devlet işlerinin zor şartlarına rağmen bu gibi hasletlerin bizde olması işimizi kolaylaştırdı. Büyük himmete sahipsiz, işlerinizin yolunda gitmesi için Allah'a güvenin. Bu güven de düşmanı kahredecektir. Emirler yeri öpüp emrine amadeyiz dediler. Hz. Sâhibkırân'a verdiği her emri yerine getirmeye hazırız dediler.

“Can vermek için hazırız / Canımız feda olsun”

2.9. ANTEB (‘AYN TAB)⁹⁸ VE BEHİSNİ (BEHNESÂ)⁹⁹ KALELERİNİN ELE GEÇİRİLMESİ HAKKINDA

Şam'a saldırı kararı kesinleştikten sonra Hz. Sâhibkırân Allah'ın izni ve galip gelecekleri güveniyle Behisni Kalesi'ne yöneldi. Sultanların sultanı, Allah'ın rahmet gölgesi, padişah ve şehzade emir Şahruh Bahadır (mülkü ve saltanatı daimî olsun)¹⁰⁰ büyük bir cesarete sahip olduğu için önemli bir adım attı ve büyük emirlerden bir grupla kalenin çevresini bir yüzük gibi muhasara ettiler. Behisni, dağlar arasında ve yüksek bir tepe üzerinde bulunan kaledir. Çok sağlam olduğu için insan aklını hayrete düşürür ve akıllı bir insan bile onu ele geçirmede aciz kalır. Yüksek bir dağ üzerinde bulunmasına rağmen etrafında burçlar, hisarlar ve duvarlar yükseltilmişti. Onların talihsizliğinden dolayı kalenin sağlamlığı kibre kapılmalarına yol açtı. Yapacakları işin akıbetini düşünmeden hareket ederek Hz. Sâhibkırân ile mücadeleye girdiler. Kalenin ortasında

⁹⁸ Hâfız Abrû, *Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû*, Cilt I, s. 369.

⁹⁹ Hâfız Abrû, *Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû*, Cilt I, s. 373-374.

¹⁰⁰ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 905.

dönerli mancınık yapmışlardı ve her taraftan taş atabiliyorlardı. Savaş emri verildi ve kalenin çevresi emirlere paylaştırıldı. Amiller de tünel açmaya koyuldular. Kısa bir süre içerisinde dağın her tarafından tüneller açtılar. Onların mancınıkları karşısında Hz. Sâhibkırân'ın ordusu daha büyük bir mancınık yapmıştı. Hz. Sâhibkırân tünellerin ateşe verilmesi ve mancınığın da çalıştırılması emrini verdi. Hz. Sâhibkırân'ın mancınığının taşı kaledeki mancınığın üzerine düştü ve mancınık kırıldı. Tünel açtıkları burçların altını tahta ile ateşe verdiler ve burcun hepsi birbirinden ayrıldı. Kale ahalisi bunu gördükleri zaman korkudan paniğe kapıldılar ve direniş gösteremeyeceklerini anladıklarından kadıları ve büyükleri hediyelerle çıkıp geldiler. Saltanatın kendisine layık olduğu Şahruh'a (mülkü ve saltanatı daim olsun) iltica edip yardım talebinde bulundular. Hz. Sâhibkırân'ın değerli oğlu olduğu için onun yanında kendilerine şefaet etmesini istediler. Sâhib Kırân da bunu kabul etti ve onları affetti. Onlarda buna karşılık duada bulunup şükrettiler ve geri döndüler. Sâhibkırân'ın ismi ve lakapları hem sikkelerde hem de hutbelerde geçmeye başladı.

Hz. Sâhibkırân'ın işi bittikten sonra göç edip Anteb'e yöneldi. Çok güzel, nimeti bol, sonsuz meyve, bakliyat ve sahipsiz yüksek binaları olan bir şehirdi. Şehrin büyüklüğü ve ileri gelenleri kaçtılar. Cahil ve başıboş kişiler kalmıştı. Aslında kale sağlam idi. Kalenin etrafında derin bir hendek vardı. Hendeğin genişliği otuz metre ve dağa bitişik değildi. Kale tarafından burçlara bir süvarinin geçebileceği şekilde tüneller kazılmıştı¹⁰¹. Tüneller dağa yapılmıştı. Hendeğin yanında ise ok atma yeri yapılmıştı. Bütün bunlar hiç kimsenin oraya gitmeye cesareti kalmaması için yapılmıştı. Kalenin dış duvarları beyaz taştan yapılmış ve duvarların üzerinde de mevziler yapılmıştı. Hendeğin üzerinde istedikleri zaman kaldırabilecekleri bir köprü inşa etmişlerdi. Sâhibkırân hendeğe ulaşınca bazılarının onlara saldırması için emri verildi. Hz. Sâhibkırân güçlü bir saldırı ile orayı ele geçirdi. Oradaki ahaliden bazılarını öldürdüler ve bazılarını da affettiler. Ancak kaleyi yerle yeksan ettiler ve oradan da mutlu bir şekilde Haleb'e yöneldiler.

2.10. HALEB ŞEHRİNİN NASIL FETHEDİLDİĞİNİN ZİKROLUNMASI

Hz. Sâhibkırân'ın askerleri Behisni Kalesi'ne ulaştıkları andan itibaren Haleb ahalisi hep bir tedirginlik içerisindeydi. Haleb Emiri Timurtaş bu olayı bildirmesi için bir kişiyi Dârü'l-Mülk Mısır'a gönderdi. Mısır valisi, çevredeki emirlere Dimaşk,

¹⁰¹ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 906.

Tarablus¹⁰², Antakya¹⁰³, Humus¹⁰⁴, Hama¹⁰⁵, Baalbek¹⁰⁶,ten Gazze¹⁰⁷ ve Remle¹⁰⁸,ye kadar bu gibi yerlerden de Rum kalesi ve diğer mevzilerden Haleb'e Timurtaş'ın yardımına gitmesi için emir verdi. Kendisinin de arkadan onlara ulaşacağını söyledi. Bu emir üzerine toplandılar ve mahşer alanı gibi oldular. Dımaşk emiri Sudun da büyük bir orduyla geldi. Zikrolunan şehirler birbirine yakın olduklarından dolayı kısa bir sürede toplandılar. Birbirlerine ulaştıklarında Timurtaş diğer komutanlardan daha bilgin ve akıllıydı. Kendi inisiyatifini erkenden kaybetmek istemiyordu. Bu iş için biraz düşünceleri ve akıl kişilerle istişarede bulunmaları gerektiğini söyledi. Askerler ve ülkenin maslahatı için ittifak etmeleri gerektiğini çünkü ne kadar da güçlü bir topluluk olursa olsun birlik olmazsa kendi düşmanlarına güç vereceklerini de belirtti. “Şu an bize doğru gelen topluluk da ataları Cengiz Han'ın birlik olunca dünyayı ele geçirebilirsiniz şeklindeki vasiyetini duymuşlardır” dedi¹⁰⁹.

Doğru bir ittifakla dünya ele geçirilebilir mısra

Timurtaş bu konu hakkında en iyi kararı almak için kimin bir düşüncesi varsa söylemesi gerektiğini belirtti. Akil ve tecrübeli olanlardan bir grup “Bu kişi Allah'ın desteğini almıştır” dediler. Gittiği her yeri ele geçirdi ve ona muhalif olan kim varsa zarara düşmüştür. Dönemin sultanları onun emri altındaydılar. Böyle bir kişiye muhalefet etmekle bir yere varılmaz ve sonucu da pişmanlık olurdu. Kimse kendisini kandırmasın. Timurtaş'ın şehirler ve kalelerin fethi için verdiği emir ve özellikle de Horasan, Sistan, Harezm, İsfahan, Türkistan ve Hindistan'ın fethini göz önünde bulundurun. Kendinizi helak etmek için çaba göstermeyin. En iyi yol ona itaat etmek ve barıştır. Ona layık olduğu hediyeler gönderelim ki bize merhamet göstere. Bizim bölgelere uğramasın ve memleketimiz selametle kalsın. Sudun gibi tecrübesiz ve kendi güçleriyle gururlanan bazı kibir sahibi kişiler bu nasihatleri dinlemediler. Ordularının çokluğu, şehrin sağlam yapısı, kalelerin sağlamlığı ve halkın çokluğundan dolayı aldandılar. Onlara cevapta şöyle dediler “Korku içinde olan kişi ziyanda olacaktır”. Bizim ülkemiz diğer bölgelere

¹⁰² Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 346.

¹⁰³ Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 360-366.

¹⁰⁴ Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 343-345.

¹⁰⁵ Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 347-348.

¹⁰⁶ Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 337.

¹⁰⁷ Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 327-328.

¹⁰⁸ Hâfiz Abrû, *Coğrafya-yı Hâfiz-ı Abrû*, Cilt I, s. 329.

¹⁰⁹ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 907.

benzemez. Onların hisarları daha çok çamur ve topraktan yapılırken bizim hisarlarımız taştan hatta demirden yapılmıştı. Onlar bizim kale ve şehirlerimizden herhangi birini ele geçirmek isterlerse aylar hatta yıllar sürebilir. Eğer onların askerlerinden korkuyor ve silahlarından endişe ediyorsanız “Allah’a şükür” bizim ile onlar arasında çok fazla fark vardır. Bizim yaylarımız Dımaşk yayları, kılıçlarımız Mısır kılıcı, mızraklarımız Arap mızrağı ve kalkanlarımız da Haleb kalkanıdır. Eğer askerlerinin çokluğu sizi korkutuyorsa bu ülkede altmış bin köy ve kasaba var. Her yerden bir adam bile çıksa onlardan daha fazla oluruz. Bunların yanı sıra onlar çölde, biz ise kalenin içindeyiz. Onların kaldıkları yer ipten veya pamuktan yapılmışken bizim hisarlarımız taş ve demirden yapılmıştır. Bunların dışında akıl zümresi dünya oyunlarını görmeyen kişilerin savaş için çabalayacaklarını söylediler ¹¹⁰. Bir işi barış ve dostlukla sonuca ulaştırabilecekken savaşı seçmek makul bir durum değildir. Mal ve çocuklarını kötü düşüncelere feda etmek akıllıca bir iş olmaz. Barış yapmak selamete daha yakındır. Yapılacak işin akıbetini düşünmeyen bir grup ise bu konuşmaların boş olduğunu söyledi. Böyle bir duruma sadece mertçe hareket etmek ve istikrarlı olmak destek olabilir. Akıllı insan olaylar ve sıkıntılar baş gösterdiği zaman acizlik ve perişanlık gösterirse kendini helak etmek için çabalar. Halk ve Allah-u Te’âlâ’nın nezdinde bir bahanesi olmaz. Kalpleri korkutmayın ve savaşa hazır olun. Onlar arasında güzel davranışlara sahip olan bir grup tecrübesiz insan her iki grubun düşünceleri farklı olduğundan ve anlaşmadıklarından kendi konuşmalarını dinleme ihtimalleri olabileceğini düşündüler. Onlara bilgi verdiler. “Biz Sâhibkırân’ın durumundan haberdarız ve bu durumun nereye varacağını yakinen biliyoruz, savaş için acele etmeyin, bu iş akıl işi değildir” dediler. Onların sözlerini samimi bulmayıp kulak asmadılar ve hakarete bulundular. “Bunların casus olduğunu, bizi kandırmak için geldiklerini ve memleketi Moğolların eline geçmesini istediklerini” söylediler. Akıl onların bu düşüncesine gülüyor ve dünya ise onların bu haline ağlıyordu. İyiliksever insanların nasihatleri faydasız olduğu için şehirden çıkmama kararı aldılar. Kale ve hisarlara sığınmayı düşünüyorlardı. Kılıç ve ok ile düşmana cevap vermek istediler. Eğer gerçekten bu düşünce üzerine sebat göstereceklerdi olay çok uzar ve Sâhibkırân’ın ordusu zorluk çekerekdi. Hz. Sâhibkırân bu

¹¹⁰ Hâfız Abrû, **Zübdetü’t-Tevârih**, Cilt II, s. 908.

durumdan haberdar oldu. Aklını ve düşüncesini kendine şiar edinip Allah'tan yardım diledi. Bu iş için acele etmedi ve bir günlük yolu bir haftada kat ediyordu.

“Akıl, zekâ ve sabırla gidiyordu / Çünkü acele davranmak pişmanlık doğurur” şiir

Her gün bir fersah ya da daha az ilerliyorlardı. Bir yerde durduklarında ordunun etrafında bir hendek açılmasını ve demirden siperler yapılmasını emrederdi. Düşmanlar bunu görünce onların ilerlemekten korktuklarını düşünüyorlardı¹¹¹. Böyle olunca da karşı taraf güçlerine güvenip şehirden çıktılar ve kapının önünde durdular.

“Derin denizde bir damla su götürmek gibiydi / Bilgisiz ve cahilce bir işti” beyit

O gün Emirzade Sultan Hüseyin Bahadır birkaç yakın hizmetkârı ile Şamlıların ordusuna ulaştı. Sayıca çok olmalarına rağmen Sultan Bahadır büyük bir cesaretle onlara saldırdı ve üç kişiyi yakalayıp ellerini bağlayarak çıkardı. Geriye kalanlar bu hareketi gördükleri zaman hezimete uğradılar. Aynı günde Emirzade Ebubekir Bahadır altmış askerle ilerlemişti. Ancak sayılamayacak kadar çok asker onların karşısına çıktı ve sıkı bir savaşa girdiler. Taraflar arasında bir sonuç çıkmayınca yerlerine geri döndüler. Sonraki bir gün askerler düşman karşısına çıktı ve mertçe savaştilar. Üçüncü gün:

“Sabah dünyada aydınlık çıkınca / Gökyüzünün yüz yapraklı gülü çıkar” beyit

Hız. Sâhibkırân ordusunu en iyi şekilde düzenledi ve ordudaki büyük emirlerin her birini kendi makamına bıraktı. Kendisi de bizzat muzaffer ordusunun en önünde yer aldı.

“Ordunun ortası fillerle kapatılması emredildi / Piyadelerin de fillerin arkasında durması emredildi / Kalkanlı olanların ilerlemesini ve düşmanın ciğerinin delinmesi istendi” şiir¹¹²

Gerçekten öyle korkutucu güce sahiplerdi ki askerler bu durumu görünce nabız atışları hızlandı ve onların korkusundan akılları çalışmaz oldu. Bin cengâveri sağ tarafındaki tepeye yerleştirdi. Bu kişilerle eğer düşmanlar yenilip kaçsalar bile kendi yerlerini tutmaları ve hiçbir yere gitmemeleri kararlaştırıldı. Bu sırada Emirzâde Ebubekir Bahadır sağ taraftaki düşmanlara saldırdı. Mızrak, ok, gürz ve kılıçla savaşı başlattı. Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır da başka bir taraftan saldırdı ve Emir Cihanşah onun

¹¹¹ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 909.

¹¹² Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 910.

arkasına geçti. Allah'ın yardımıyla düşmanlar kaçtı. Ama tekrardan kendilerini toparlayıp saldırı düzenleme düşüncesindeydiler.

Hız. Sâhibkırân kendine yakışır bir şekilde savaşa başladı ve kendisi de bizzat savaşın içerisindeydi. Halebliler onun askerlerini görünce şaşkın ve aciz kaldılar. Kaçmaktan başka bir çare bulamadılar. Mecburen geri çekildiler. Hız. Sâhibkırân'ın ordusu da arkalarından onları takip etti. Ölümlerden tepeler oluşacak şekilde süvari ve piyade öldürdüler. Haleb'in cadde ve sokakları ölümlerle dolmuştu. Öyle ki süvariler ölümlerin üzerlerinden geçiyorlardı. Ölümler o derece arttı ki at ve süvariler üst üste olduğundan diğer at ve katırlar geçemiyordu. Süvariler ölümlerle oluşan tepelere ulaşınca atlarını bırakıp birbirlerinin omuzları üzerinden geçiyorlardı. Binlerce hile ile kendilerini şehrin içine ulaştırdılar. İki bine yakın adam, bin at ve katır yolda birbirleri üzerinde ölmüştü. Şehir kapısının on iki metreye yakın uzunluğu vardı. Savaştan iki gün sonra bile bu ölümlerin üzerlerinden geçiyorlardı. İnsanlar ölümlerin üzerlerinden geçerken başları kapının tavanına ulaşıyordu. Onların orduları yenildikten sonra çevreden gelen askerler her biri bir tarafa kaçtılar. Çoğunluğu Dimaşk tarafına gitti. Sâhibkırân'ın muzaffer ordusu da onları takip edip birçoğunu da kılıç ve oklarla öldürdüler. Bazılarını da öldürmeyip at ve elbiselerini aldılar. Aşırı derecede at ve mal-mülk yağmaladılar ki çok kabiliyetli muhasebeciler bile onların mallarını saymaktan acizdiler. Ordunun geriye kalanı da¹¹³ Haleb şehrini yağmalayıp talan ettiler. Askerler güvercin sürüsü içerisine girmiş aç şahinler veya aç bir kurt gibi şehre saldırdılar. Saraydaki kadınlar ki;

“Güneşin onların sarayına girmekten çekindiği / Güneşin kendilerini etkilemekten çekindiği” beyit

Saçları zülûf gibi güzel kadınlar sokaklara götürülünce bunlardan her biri İlahi azab olup ev yakan ve can alan vahşi askerlere ait oldular. Askerler şehri ele geçirip halkı esir aldılar. Sayılamayacak ve aklın alamayacağı derecede altın, mal ve kumaş yağmaladılar. Sudun ve Timurtaş da kaleye geldi. Kalenin sağlamlığı ve yüksekliğine güvenip oraya sığındılar. Bu kale önemli kaleler arasında olup otuz metre genişliğinde bir hendeğe sahipti. Hendek bir geminin dolaşabileceği genişliğe sahipti. Kalenin etrafını taş ile düzeltip yüz metre yüksekliğinde burç yaptılar. Burcun etrafı keskin malzeme ile kaplandığı için onun üzerinden geçmek zordu. Daha sonra kaleye sığındılar. Orduyu

¹¹³ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 911.

uyardılar ve onların çokluğunu gördüler. Bu sebeple olumsuz düşünceleri arttı. Borazan çalıp ok atmaya başladılar. Hz. Sâhibkırân da kalenin karşısında padişahlara yaraşır bir şekilde oturmuş ve düşüncesinde de kaleyi nasıl ele geçirebileceği yatmaktaydı. Kalenin etrafına yerleşmeleri için askerlere işaret verdi. Çok fazla ok attıkları için kimsenin burçtan kafasını çıkarmaya cesareti yoktu. Oradaki amelelere bir gece içerisinde hendeği elek gibi delmeleri emrini verdi. Sudan geçtikten sonra keklik gibi burca çıktılar. Taş ile sağlam bir şekilde yapılan kalenin tek duvarı içerisine de tünel kazmaya başladılar. O tarihte Haleb şehrinde olan Mevlâna Nizameddin Şami, (Ağaz Nehad?) Hz. Sâhipkırân'ın yaşadığı olayların çoğunu yazmıştır. Haleb'in fethedilmesinden sonra Emir Celal İslâm, Mevlâna Nizameddin Şami'yi (Hz. Sâhibkırân'ın yanına götürdü. (Bu kitabın yazarı olan Allah'ın küçük kölesi bende o yolculukta Hz. Sâhibkırân ile birlikteydim.) Mevlâna Nizameddin acayip bir olay gördüğünü ve bu olayı burada zikretmenin uygun olduğunu belirtti¹¹⁴. Emir Nizameddin kalenin kapısının karşısında durduğunu, Allah'ın yarattığı nesneler ve o halkın celadeti üzerine bakıp düşündüğünü ifade etti. Aniden kalenin kapısının açıldığını, silahlı beş kişinin dışarı çıktığını ve kuyuculara saldırdığını söyledi. Kuyucular kendilerine saldıracaklarını anladıkları zaman tünelin içinde aşağıdan yukarıya çıktılar. O beş kişiyi okla öldürüp yere attılar. Kale ahalisi çılgınlık atmaya başladı ve telaşa kapıldılar. Bu beş kişiyi halatlar ile bağlamışlardı. Halatın başı kaledeki kişilerin elindeydi ve onlar halatı çektiler. Onların ölü mü sağ mı olduklarını bilmiyordum ama yukarı taşımaktaydılar. Artık burçların pencerelerinden kimsenin dışarı bakmaya cesareti yoktu. Kale ahalisi bizim ordunun heybetinden titriyordu. Allah'ın emri ve kaderin tecellisi ile savaşmanın akıllıca ve doğru bir şey olmadığını biliyorlardı. Kale ümerası Hz. Sâhibkırân tarafından bir elçi gönderilip mektup getirdiği ve mektubun içerisindeki nasihatlerin gafillere ait olduğu düşüncesinde idiler. Allah'ın yardımıyla dünya hâkimiyeti bizim olmuş ve dünya memleketlerini bizim elimize vermiştir. Kaleler bizim askerlerimize engel olamayacak ve hisarlar öfkemizi dindiremeyecekler. Eğer canınızı kurtarabilerseniz sizin için daha iyi olur yoksa kendi ailenize kastetmeye çalışmış olursunuz. Başka bir çarenin olmadığını bildikleri için Sudun ve Timurtaş, kadılar ve ileri gelenlerle kale ve hazine anahtarını alıp kapıları açtılar. Hz. Sâhibkırân'a teslim olup ondan af dilediler. (Divanı tevvab, ümera, eman)

¹¹⁴ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 912.

Hiz. Sâhibkırân, Sudun ve Timurtaş'ın tutuklanıp hapsedilmesini emretti. Naibler ve emirler de hazineleri ele geçirmekle meşgul oldular. Gökyüzü kadar uzun olan kaleyi de bütün gücüyle utangaç kişilerin başı gibi eğdiler. Askerler yaklaşık on beş gün içerisinde kalenin çevresini tarumar ettiler. Dünyadaki kalelerin o kalenin büyüklüğü karşısında kaybolduğu ve çevresinin güzel bir kumaş gibi rengârenk olduğu bu kaleyi yerle bir ettiler. Bu durum insanın aklına “*Onlar nice bahçeleri, pınarları, ekinler ve değerli konakları terk ettiler*” ayetini getirdi¹¹⁵.

*“Haleb onların kalbinden ve beyninden çıktı / Bir kuş gibi uçup gitti” şiir*¹¹⁶

Ay gibi güzel gelinlere kocaları ve kardeşleri yanında iğrenç bir şekilde tecavüzde bulundular. Gerek daha önceden orada olan gerekse de şehrin ileri gelenlerinin oraya naklettiği eski ve yeni mal ile hazineler Hiz. Sâhibkırân'ın divan-ı alisinde naiblerin tasarrufuna alındı. Hükümdarlar, padişahlık âdetine yaraşır şekilde yerleri kılıçla ele geçirseler de daha sonradan bahşetmesini de bilirler.

“Kılıçla mülkü ele geçirirler / Feth olunduğunda onu bahşedebilirler” şiir

Bu mal ve mülklerin hepsini emir ve askerlere dağıttılar. On beş gün sonra kalan kişiler affedildi ve askerlere yağmanın bitirilmesi belirtildi. Malların bazılarını da Haleb Kalesi'nde bıraktı. Bunları da Kumis'in hâkimi Seyyid İmadeddin'in oğlu Seyyid İzzeddin'e ve Sistani ile Zabulistan'ın emiri Şahan Ebulfeth ve Musi Toybuka Şeyh'e verdi. Hiz. Sâhibkırân oradan da askerleri ile Humus ve Hama tarafına gitti¹¹⁷.

2.11. HALEB'İN FETHİNDEN SONRA HIZ. SÂHİBKİRÂN'IN HAMA VE HUMUS ŞEHİRLERİNE YÖNELMESİ BAHSİ

Hiz. Sâhibkırân bundan önce Emirzâde Rüstem ve Emir Süleyman Şah'ı başka emirlerle savaş için Hama tarafına göndermişti. Onlar Hama'ya ulaştıkları zaman şehri ele geçirdiler ama kale çok sağlam olduğu için başarılı olamadılar. Hiz. Sâhipkırân Cemâziye'l-Evvel 803 yılında Haleb'in fethi ile meşgul olduğunda Hama civarındaki yolda birkaç kale ele geçirdi. Hiz. Sâhibkırân'ın ordusu o bölgeye ulaştığı zaman kale ahalisi askerlerinin çokluğunu, şevketini ve azametini görünce teslim olmaktan başka bir çare bulamadılar. Hiz. Sâhibkırân'dan önce oraya ulaşan emirlere hediyeler götürüp şefa

¹¹⁵ “كَمْ تَرَكُوا مِنْ خَنَاطٍ وَ عُيُونٍ وَ زُرُوعٍ وَ مَقَامٍ كَرِيمٍ” Duhan 44/25-26.

¹¹⁶ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 913.

¹¹⁷ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 914.

dilediler. Hz. Sâhibkırân da¹¹⁸ onları affetti ve o yerlerin hasılatının tamamını da emirlere bahşetti. Büyük emirlerin Dımaşk'a gelmelerinde bir engelleri olduğu için Hz. Sâhibkırân yirmi gün Hama'da kaldı.

Bu sırada ordu nimet ve rahatlık içerisindeydi. Bu kısa zaman diliminde bile Hz. Sâhibkırân için mahir ustaların aylarca bitiremeyeceği bir saray yapıldı. Devlet erkânı ve emirleri de kendileri için evler yaptılar ve yeni bir şehir inşa ettiler.

Bu günlerde Hz. Sâhibkırân'ın muzaffer askerlerinden bazıları Selimiye ve Fırat Nehri yanına gittiler. Çevre yerleri ele geçirip tekrardan orduya geri döndüler. Emirler, Hz. Sâhibkırân'a ulaştıkları zaman ordunun eğitilmiş ve düzenli olmadığını, düşmanlarının çok fazla asker ve güçlü atlara sahip olduğunu ifade ettiler. Aniden bir zarar verebileceklerini ve burada kalmanın uzayıp askerlerin takatsiz kalabileceğini belirtti. Hz. Sâhibkırân "Eğer bu düşüncenizde doğruysanız deniz sahiline yani Trablus tarafına gidelim ve ordumuz orada kışlasın. Bahar yaklaşınca gücümüz artar ve düşmanı atmak için mücadele ederiz" dedi. Ama onların düşüncesi gerçekleşmedi ve Allah'ın takdiri oldu.

"Her şey kaza ve kader ile olur" mısra

Hz. Sâhibkırân bu sözleri dinlemedi ve Humus şehrine yöneldi. Büyük öncü emirlerden biri daha önce şehre ulaşmış ve halka nasihat edip düşmanlık yapmamaları için onları korkutmuştu. Bu kişiler de onun nasihatini dinlediler. Hz. Sâhibkırân o çevreye ulaştığı zaman çeşitli hediyelerle onu karşıladılar. Hz. Sâhibkırân da padişahlara yakışır bir merhametle hepsini affetti¹¹⁹.

2.12. HZ. SÂHİBKİRÂN'IN BAALBEK ŞEHRİNE YÖNELMESİ HAKKINDA

Hz. Sâhipkırân, Humus'tan göç edip Baalbek şehrine yöneldi. Şehir sağlam ve büyük taşlardan yapıldığı için şöyle denilmekte olduğu aktarıldı. Hz. Süleyman'ın (a.s) binalarıdır ve onun imaretleri aşırı büyük taşlardan yapılmış olduğu için bazıları onu cinlerin yapmış olduğunu söylediler. Emir Celal halatlar getirilmesini emretti ve halatlarla taşların kaç metre olduğunu ölçtü. Bir taraf yirmi sekiz metre ve diğer tarafta on altı metreydi. Yüksekliği de yedi metreydi. Başka büyük taşlarda vardı ki tahmini

¹¹⁸ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 914.

¹¹⁹ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 915.

bunların dörtte biri, üçte biri veya yarımıydı. (Bu kitabın müellifi, Emir Celal İslâm ve Mevlâna Şahabeddin Abdullah Lisan ile şehir dışındaki duvarın yanına ulaştık. Bu duvar kalenin köşesindeki bahçeye bitişikti.) Hülâsa bu şehirde şansımızın yaver gitmesinden dolayı burayı ele geçirdik. Burası çok fazla meyve, nimet ve tahıla sahipti. Bu şehir dağa yakın ve kış mevsimi olduğu için aşırı derecede soğuk ve kar vardı. Bundan dolayı orada çok fazla durmadılar. Hz. Sâhibkırân, Nuh'un (a.s) mezarı başına gitmek istedi. Yardım talebinde bulundu ve Dımaşk'a yönelip orduyla oraya gitti¹²⁰.

2.13. MISIR VALİSİ FERRAH (FEREC) B. BERKÛK İLE SAVAŞ VE DIMAŞK ŞEHRİNİN FETHİ HAKKINDA

Haleb'in fethi sırasında ordudan kaçan ve tekrar Dımaşk'a gitmiş olan askerlerden bir grup ara ara Mısır valisine gönderildiler. Onu Dımaşk tarafına yönlendirme peşindeydiler. Bundan dolayı dağınık askerleri topladı ve çok güçlü bir ordu ile Dımaşk'a geldi. Şehirde hâkimiyet sağladı. Savaş için hazırlığını yaptı. Bu arada Mısır valisi zehirli hançerlerle üç fedaiyi elçi olarak fırsatını yakaladıkları anda Hz. Sâhibkırân'ı öldürmeleri için gönderdi¹²¹. O fedailer de bunu kabul ettiler ve elçi olarak Hz. Sâhibkırân'a geldiler. Birkaç kez de onu öldürme fırsatı yakaladılar ama Allah onu korudu. Allah onlara engel olduğu için Hz. Sâhibkırân'ı öldürmelerine fırsat vermedi. Devlet erkânı da onları fark etti ve kim olduklarını sual ettiler. Zehirli hançerleri de ayakkabılarının içerisinde buldular ve onlar mecburen itirafta bulundular.

Hz. Sâhibkırân Allah'a şükretti ve fakirlere sadaka dağıttı. Kendi yasa ve kanunlarında elçi öldürmenin adet olmadığını ancak bunlar çok fasit oldukları için şeriatın fetvasıyla öldürmelerine cevaz verildi¹²². Onu öldürdüler ve ateşle yaktılar. Diğer ikisini de bıraktılar. Bu olaydan sonra da atlarına binip durmaksızın Dımaşk tarafına gittiler. Hz. Sâhibkırân etrafa dağılmış olan bütün askerlerin toplanması için emir verdi ve 803 yılı Cemâziyü'l-Âhir'in ortalarında göç ettiler. Yüksek bir tepe üzerinde de konuşlandılar. Öncü birlikler ise savaşa başladı ve iki taraftan da çok kişi öldü. Bazıları yakalanıp Hz. Sâhibkırân'ın yanına getirildi ve hepsinin kılıçla öldürülmesi emri verildi. Daha sonra tekrar göç edip Dımaşk'a ulaşmadan çok geniş bir çöl üzerinden Mısır tarafına

¹²⁰ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 916.

¹²¹ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 916. Suikast hadisesi.

¹²² Curt Aligne, *Moğol Kanunları*, Coşkun Üçok (çev.) AÜHF Yay, No.227, Ankara: Sevinç Matbaası, 1967, s. 57, 170.

yöneldiler. Askerin önünde de bir adamın uzunluğunda yüksek bir hisarın yapılması emri verilene kadar bir süre çölde kaldılar. Öncüler sağ, sol ve ortadan çıktılar. Bütün askerler yaya ve süvariler geceleri çıkıp düşmanın şerrinden korunmak için teyakkuzda beklediler. Bu sırada ilginç bir olay gerçekleşti. Birkaç defa cesareti, yiğitliği ve gücü mevzu bahis olan Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır fasitlerden bir grup tarafından aldatıldı ve aklına bozuk bir düşünce yerleştirdiler¹²³. Bundan dolayı da Hz. Sâhibkırân'ın ordusundan ayrıldı. Çayhun üzerinden Dimaşk tarafına yöneldi. Onu büyük bir izzet ve hürmetle Dimaşk'a götürüp çok iyi ağırladılar. Onun yardımından dolayı mutlu ve mesut oldular. Onu başarı ve zaferin nedeni gördüler. Onun varlığı tamamen mutluluk vericiydi¹²⁴. Mısır valisi Ferruh (Ferec) b. Berkûk¹²⁵, Hüseyin Bahadır'a çok iyi ikram ve izzette bulundu. İki gün bu şekilde geçtikten sonra Hz. Sâhibkırân tecrübeli ve akıllı bir elçiyi Mısır valisine gönderdi. Elçi, yapmak istedikleri bir işi yerine getireceklerini ve yüce bir himmete sahip olduklarını ifade etti. İnsanların iş yapmasının gayret ve namusa bağlı olduğu, padişahların bir bölgeyi ele geçirmelerinin de bundan ari olmadığını belirtti.

“Dünyanın bütün işi namus ve onurdur” mısra

Hz. Sâhibkırân defalarca Atılmış'ı talep ettiklerini ancak onu göndermediklerini ve bunu uzattıkları için Mısır ve Şam'a gitmeye mecbur kalacaklarını dile getirdi¹²⁶.

“Sözler bazen büyük tartışmalara muhal verir / Eski hanedanları yok edebilir” beyit

Hz. Sâhibkırân “bütün bunlara rağmen eğer yaptıklarınızın sonuçlarını düşünür ve Atılmış'ı gönderirseniz kendiniz için iyilikte bulunursunuz. Ayrıca memleketiniz ve aileniz için de büyük bir nimet olur. Bizimle dostluk kapılarını açarsınız. Irz, mal-mülk,

¹²³ es-Sayrâfi, *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârîhi'z-Zamân*, Cilt II, Hasan Habeşî (neşr.), Kahire: Matbaatü Dârü'l-Kütüb, 1971, s. 82–83; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ibi Timur*, Ahmed Fâyiz el-Hımsî (neşr.), Beyrut, 1986, s. 152; N. Şâmî, *Zafernâme*, s. 275–276.

¹²⁴ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 917; N. Şâmî, *Zafernâme*, s. 276; el-Makrîzî, *Kitabü's-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt III, Said Abdülfettah Âşur (neşr.), Kahire, Matbaatü Dârü'l-Kütüb, 1971, s. 1041; Y. Yücel, “Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400–1402)”, s. 272; *Bedâi'u'z-Zuhûr*, Cilt I, s. 607; Sultan Hüseyin'in kıyafetlerinin değiştirilip saçlarının kesilmesi, savaş halinde olduğu ve dış görünüm itibari ile bir Memlûk emiri gibi gösterme çabasından olduğuna dair bilgi için bkz. V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 185.

¹²⁵ Mısır sultanıdır.

¹²⁶ N. Şâmî, *Zafernâme*, s. 265; Ömer Halis, *Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Harbi*, İstanbul, 1934, s. 35; Y. Yücel, “Türkiye ve Yakın Doğu Üzerinde (1393/94) Timur Tehlikesi”, *Belleten*, Cilt XXXVII, Sayı 146, (1973), s. 169; Y. Yücel, “Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400–1402)”, s. 259.

aile ve askerlerinizi cabbar olan ordumuzdan korursunuz” dedi¹²⁷. Geçmişin aksine elçiyi büyük bir ikramla karşıladılar ve tazim merasimi düzenleyip gerekli saygıyı yerine getirdiler. Bu arada davulcular, okçular, mızrakçılar ve onlar gibiler harp yeteneklerini elçiye arz ettiler. Ancak Hz. Sâhibkırân’ın ordusunda bunların on katından daha fazla askerin olduğunu bilmiyorlardı.

Hülâsa sonunda elçiyi biri ile gönderdiler ve beş gün sonra Atılmış’ı da göndermeyi kabul ettiler. Hz. Sâhibkırân bundan sonra merhamet gösterirse itaat etmek için bütün gereklilikleri yerine getireceklerini ve güçleri nispetince onun rızasını kazanmaya çalışacaklarını belirttiler. Elçi Hz. Sâhibkırân’ın elini öpmeye gelince padişahlara yakışır bir şekilde ona muamele gösterip teşrifatta bulundu. Hz. Sâhibkırân güzel vaatlerde bulunup mutlu bir şekilde onu geri gönderdi¹²⁸. Her iki tarafta barış sağlandığı için çok mutlu oldular. Bu sırada yurtçılar (yurtçıyan) kaç gün yurtgah (oturacakları yer) olarak kullanacakları bu menzilde otun bittiğini, Dimaşk’ın doğusunda su ve otun çok olduğunu, zaman istedikleri bu birkaç günde o tarafa göç etmenin daha müsait olduğunu arz ettiler. O tarafa göç edene kadar hayvanların da dinlenmesini istediler. Bu ağır ordu harekete geçtiği zaman Allah-u Te‘âlâ kendi hükmünü onlar üzerinde tecelli etti. Cahilliğin ve bilgisizliğin nedeni olan vesvese ve kötü fikirlerle beyinlerini meşgul ettiler. Şamlılar Hz. Sâhibkırân’ın ordusunun kendi ordularından korkup kaçtıkları, bu durumda ordunun kendini tertiplemesinden aciz olduğu düşüncesiyle gurur yapıp kendilerini aldattılar. Onların göç ettiklerini ve bu fırsatı ganimet bilip büyük bir orduyla onları arkadan yakalarlarsa kesinlikle zafer kazanacakları inancındaydılar. Kıyamete kadar da bu şan ve şeref kendileriyle kalacağı düşüncesinde idiler. Allah’ın takdiri onların tedbir ve düşüncelerinin aksini gösteriyor ve ecel onların arzularına gülümsüyordu. Allah’ın takdirinin Hz. Sâhibkırân’ın kazanması yönünde olacaklarını, Şam ordusunun helaki ve Hz. Sâhibkırân’ın devleti için aydınlık olacağını bilmiyorlardı.

“Bu dünyada Allah’ın dışında / Yarın nasıl bir oyun oynanacağını kim bilir” şiir

¹²⁷ Memlûk kaynaklarında ise, birer satırla bahsedilen bu mektupla ilgili olarak, es-Sayrâfi Timur’un “Eğer siz Atılmış’ı serbest bırakırsanız, ben Dimaşk’ı hemen terk edeceğim” dediğini; ibn Tagrıberdi ise, “Eğer siz Atılmış’ı serbest bırakırsanız, ben de Haleb’de esir aldığım ve yanımda bulunan emirleri buna karşılık serbest bırakacağım” sözünü verdiğini belirtmektedirler. Ayrıca el-Makrizî ile ibn Tagrıberdi’nin bu mektupla ilgili verdiği bilgiler aynıdır. Bkz. **Nüzhetü’n-Nüfûs**, Cilt II, s. 82; **en-Nücûm**, Cilt XII, s. 235; **es-Sulûk**, Cilt III, s. 1042.

¹²⁸ Hâfiz Abrû, **Zübdetü’t-Tevârîh**, Cilt II, s. 918.

Bu bozuk düşünceden dolayı Şam ordusunun tamamı atlara bindi ve Dımaşk'ta bir nebze gücü olan kişiler onlara destek mahiyetinde beraber çıktılar. Dımaşk'ın çölleri tamamen süvari ve piyadelerle doldu. Süvarilerde zırhlı ve silahlı bir şekilde donanmışlardı. Avam da hançer ve oklarını çekmişti. Sayıları akıl sahibi ve tecrübeli kişileri düşündürecek oranda arttı. Bu iş mert ve cesur insanların inisiyatifinden çıkıp tecrübesiz kişilerin eline geçmek üzereydi. Hz. Sâhibkırân onların ahde vefa göstermediklerini müşahade edince¹²⁹ talihsizliğe duçar olacaklarını bildi. Şansızlık onları çaresizliğe itti. Hz. Kerkâr¹³⁰ etrafındaki tecrübeli kişilere güvenip Allah'a dayanmış ve elli özel mülaıımıyla birlikte bir tepe üzerine çıkararak konuşlandı. Hz. Sâhibkırân sofrası serilmesi için emir vermişti. Tepe üzerinde yemeğe oturur gibi yapıp onları gözlemlediler. Sofra da uzun süre kaldılar. Amaç sol birliklerin tamamen ulaşmasıydı. Bu esnada askerleri de yakınlaştılar.

Emir Sâhibkırân öncü, muHâfız ve sağ birlikleri tayin etti. Hz. Sâhibkırân'ın rikâbında olan bahadırlardan bazılarına sağ ve sol birliklerden yüz adam seçmelerini ve kendi emirleri altında tutmalarını söyledi. Hz. Sâhibkırân'ın emrettiği her şeyi yaptılar. Muzaffer ordunun geri kalanına sırtlarını dağa vermeleri emredildi. Her biri kendi yerine bakıp aşağı indiler. Bir saat içerisinde çadırları hazırladılar. Gölge için çetir açtılar. Zikredildiği şekliyle etraflarında hendek kazdılar ve taştan hisarlar yaptılar. Süvarilerin hepsi zırhlı, grup halinde ilerlediler. Tertipli bir şekilde Şamlıların karşısında durdular. Emir verildiği zaman sağ ve sol birlikler aniden saldırıya geçtiler. Cesaret ve şansın da birleşmesiyle kalabalık orduyu Dımaşk'ın imaretleri ve bahçelerine kadar geri püskürttüler. Çok sayıda kişi öldürdüler ve birçoğunu da esir ettiler. Öldürülen piyadelerin sayısı belli değildi. Bugün Hz. Sâhibkırân'ın askerleri savaş sırasında Sultan Hüseyin'e ulaştılar ve onu öldürmek istediler. Sultan Hüseyin de kendini onlara tanıtmaya mecbur kaldı. Çünkü tanıdıkları zaman saygı duydular ve onu yakalayıp Hz. Sâhibkırân'a getirdiler. Hz. Sâhibkırân padişahlık ve babalık duygusundan dolayı onun hatasını affetti. Ancak kanunların icrasından dolayı da hapsedilmesi emrini verdi. Birkaç gün sonra da Sultan Şahruh'un aracılığıyla onu çıkardılar. Sonraki günde hilat ve özel hediyeler verdiler:

¹²⁹ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 919.

¹³⁰ Hz. Sâhibkırân.

“Sabah dünya aydınlanınca” mısra¹³¹

Hız. Sâhibkırân'ın ordusu göç etti ve Dimaşk bahçelerinin yakınında konuşlandılar. Çit, kalkan ve köprü ile etraflarını kapattılar. Nehir sularından hendekler yaptılar. Bu işi bitirdikten sonra bütün süvarilere sudan geçip düşman karşısında dizilmeleri için emir verildi. Sağ, sol ve orta hazırlandı. Düşman ordusu çoktu ve sınırsız sayıda süvari ile piyade vardı. Çok sayıda savaş aleti mevcuttu. Ama geçen günün korkusundan dolayı çok endişeliydiler. Birer birer ve onar onar kaçıyorlardı. Mısır valisi kendi devlet erkânıyla meşveret yaptı ve şu anki görevimiz nedir? Diye sordu. Bazıları “zarar gördük, bizden çok kişi öldürölüp esir alındı, Allah'a şükür şehrimiz ve hisarlarımız sağlam, ayrıca becerikli çok fazla adamımız var ve istikrarlı olmalıyız. Savaş için hazırlanmalıyız. Şehir ve kaleyi korumalıyız” dediler. Tecrübeli sipahi ve akıllı kişilerden bazıları “akıllı insanların kendilerini kandıramayacaklarını” ifade ettiler. Bu düzensiz topluluğun her biri kendi adet ve geleneklerinden dolayı başına buyruk hareket ederlerken siz düzenli ve arkadan onları yakaladınız. Böylece ne olduğunu gördünüz. Eğer aklınız varsa bundan ibret alın. Her kim kendini tehlikeden kurtarırsa o kârdadır. Bu fırsatı kullanın. Gecenin karanlığından istifade edin ve Mısır yoluna çıkın. Askerlerden birçoğu şehirdeydiler ve avam da kendi ailesini kurtarmak için çabalıyordu. Eğer bu şekilde devam ederse onlar kendi amaçlarına ulaşır olmazsa biz afiyete ulaşırız. Herkes bu sözü beğendi. Ordunun sakinleşmesi ve fırsatı uzatmak için Mısır valisi Hız. Sâhibkırân'a bir elçi gönderdi. Elçi bu hareketleri kendilerinin yapmadığını, avam ve cahil kimselerin yaptığını söyledi. Verdikleri söze hala sadık olduklarını belirtti. Hız. Sâhibkırân emir verirse istediği her şeyi yerine getiririz, dediler. Eskiye telafi ederiz. Bu olaydan önceki dostluk ve anlaşmamızı aynı şekilde devam ettireceğiz. Ata binen askerler Hız. Sâhibkırân'ın emriyle indiler. Gece olunca mücadele gösteremeyen Mısır Valisi, devlet erkânı ve emirleriyle bayrakları çevirip teslim olduklarını gösterdiler¹³². Üzüntüden dolayı bayrakların üzerlerine toprak attılar. Mısır'a yönelip kaçtılar. Muzaffer ordu haberdar olunca onları arkadan takip ettiler. Emirzâde, ümera ve bahadırlardan bazıları onların arkasından gitti.

¹³¹ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 920.

¹³² Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 921; **Nüzhetü'n-Nüfûs**, Cilt II, s. 83; Bertrando de Mignanelli, Timur'un Türk savaş taktiğini kullanarak Memlük kuvvetlerini yendiğini söylemektedir. Bkz. B. Mignanelli, “Timur'un Hayatı-Dimaşk'ın Harap Olması”, Cüneyt Kanat (çev.), **Ege ÜFTİD**, Cilt XI, İzmir, (1996), s. 245.

Bazıları öldürüldü ve attan düşürüldü. Mal-mülkleri, atları, develeri ve katırları bırakıp kaçtılar. Dediler ki:

“Kaçış zamanı uygun olursa bir galibiyet olur” mısra

Mısır valisi kaçtıktan sonra askerlerin hepsinin göç etmesi emrini verdi. Tertipli ve düzenli bir şekilde Dımaşk’a geldiler ve bahçelerin içine girdiler. Dımaşk’ı ele geçirdiler. Şehrin dışında da gün içerisinde hâkimiyet sağladılar. Aşırı derecede mal-mülk, silah, katır, savaş araçları ve kumaş türlerini yağmaladılar ki onları hesaplamak imkânsızdır. Tahıl, meyve ve benzeri şeyler de sınırsızdı. Hz. Sâhibkırân’ın muzaffer ordusu refah ve huzur buldu. Bağlardan göç edip şehir dışındaki evlere yerleştiler. Hz. Sâhibkırân, Peygamber’in eşleri Ümmü Seleme, Ümmü Habibe ve Bilal-i Habeşi’nin kabirlerini ziyaret etti. Bu yüce makamlardan (türbelerden) yardım talebinde bulundu ve geri döndü. Ablak Kasrı¹³³ ismiyle bilinen Mısır Sultanının evinde kaldı. Dımaşk ahalisi mücadele edemeyeceklerini bildiklerinden dolayı şeyhleri, tanınmış kişileri ve müttakileri onları karşılamak için gönderdiler. Hz. Sâhibkırân’a karşı yalvarırcasına mütevazı bir şekilde eğildiler ve şehri de teslim ettiler. Ayrıca hediyeler getirdiler. Onlar da kapıları açıp eman mallarını kabul ettiler. Kaç günde fırsat istediler. Ama kaledeki askerler ve emirler kapılar kapalı olduğu için cesurca hareket etmekteydiler. Bulundukları yerlere güvendikleri için muhalif hareket ettiler. Kaleden ok ve mancınık atıyorlardı. Kale gerçekten çok sağlam bir yapıya sahipti¹³⁴. Kale aşağıdan yukarıya kadar büyük taşlarla yapılmış ve aşırı yüksekti. Kalenin etrafında otuz metre uzunluğunda ve tahminen yirmi metre genişliğinde bir hendek vardı. Böyle sağlam bir yerde savaş meydanı yığıtleri ve cesur adamlar ok ve mızraklarla hiç kimsenin kalenin etrafında dolaşmasına izin vermiyorlardı. Hz. Sâhibkırân aydın düşüncesi ve ileri görüşlülüğü ile bu kalenin nasıl ele geçirileceğini düşünmeye başladı. Sonunda Hz. Sâhibkırân’ın torunları ve çocukları Emirzâde Emirşah Bahadır, Hazret-i Saltanat Şiarı Şahruh Bahadır (Allah mülkü ve saltanatını daim kılsın), Emirzâde Hüseyin, Emirzâde Pir Muhammed Bahadır, Emirzâde Ebubekir ve Emirzâde Halil Sultan Bahadır ve büyük emirlerden Şeyh Nureddin, Emir Şah Melik, Emir Berendak ve diğer tümenlerin emirleri kalenin etrafında adet olması üzerine indiler. İş bölümü yaptılar. Bir grup tünel açmak, bir grup da mancınık yapmakla meşgul oldu.

¹³³ Memlûk Sultanı Baybars (ö.1277) emriyle 1266-1269 yıllarında İbrahim b. Ganem tarafından yapılan eser bugün, Süleymaniye Tekkesi olarak bilinmektedir. Bkz. James Henry Breasted, **A History of Egypt**, Newyork, 1901, s, 315.

¹³⁴ Hâfiz Abrû, **Zübdetü’t-Tevârîh**, Cilt II, s. 922.

Hendeğin etrafında taş, tahta, siper vb. malzemeden hisar yaptılar. Amele ve kuyucular da inanılmayacak şekilde çalışıyorlardı. Her ne kadar yukarıdan ok, taş ve mızrak dolu gibi atıldıysa da bu meşhur emirler ve bahadırların umurlarında olmadı. Başlarını kapatıp ilerliyorlardı ve tünellerin girişini belirliyorlardı. Hendeğin suyu için de yol açıyor ve onu çıkarıyorlardı. Mancınıkları da hazır hale getirdiler. Üç yüz kilogram ağırlığındaki taşları hareket ettiriyorlardı. Bu mancınıklardan atılan taşlar ya bir topluluğu ya da bir imareti yok ediyordu. Ancak kaledekiler teslim olmakta diretiyorlardı. Böyle büyük bir iş ve böyle ağır bir orduyla mücadele edebileceklerini düşünüyorlardı.

“Heyhat ki soğuk demir üzerine darbe vuruyorsun” mısra

Soğuk bir demiri dövmek ve imkânsız bir işi temenni etmek akıllı insanların işi değil. Sinek fırtınayla¹³⁵ nasıl baş edebilir. Sile, kılıç ve balta ile nasıl mücadele edebilir. Bu sırada Hz. Sâhibkırân’ın aklına iyi bir fikir geldi. Devlet erkânı ve emirleriyle şöyle konuştu “her zaman kulağımıza ulaşırdı ki bu memleket (Şam) Yezid ve Muaviye’nin hükmü altında olduğu için (Allah onlara lanet etsin) ve onlarda her zaman Peygamber’in (s.a.s) ehl-i beyti, emirü’l-müminin, muttakilerin imamı, Müslümanların dayanağı, Peygamber’in dostu, Allah’ın aslanı Ali b. Ebu Talip (r.a) ve eşi Fatıma Zehra’nın (a.s) çocukları ile Şamlılar hep mücadele içerisindeydiler”. Onlara dair savaş, esir etme ve öldürme gibi her şeyi yaptılar. Şamlıların dinsizliği, pisliği ve kötülüğü bütün din mensupları özellikle de Müslümanlar nezdinde şeytanın inadı kadar meşhur olup bilinmekteydi. Bu konu hakkında çok da konuşmaya gerek yok. Muaviye de Şam ehli ile muvafakat içerisindeydi. Şirkten ve zulumattan hidayet nurlarına çıkan, cennet bahçesi gibi İslâm ile müşerref olan Peygamber’in ümmetinden en iyi bir taifenin onun ailesine nasıl böyle bir edepsizlik yaptığına ve yapacağına şaşırıyorum. Şimdi bu nakiller daha iyi anlaşılmaktadır. Bu büyük şehirde kendi heva ve hevesleri için bütün bu yüksek imaretler, büyük evler, güzel yerler, ferah bahçeler, gökyüzüne ulaşan kasırlar ve süslenmiş mezarları yaptıysalar da Peygamber’in (s.a.s) mübarek ailesi için ne dini ne de insani olarak bu sekiz yüz yıl içerisinde bir yapı veya bir türbe inşa etmediler. Toprağı bıraktıkları gibi öylece kaldı. Mezar veya bir türbe yapmadılar. Avamın mezarlarından hiçbir farkları yoktu. Allah böyle bir kavmin başına nasıl bela göndermez ve yaptıkları işin akıbetini göstermez. Hz. Sâhibkırân o iki mezar üzerinde iki yüksek kümbet inşa

¹³⁵ Hâfız Abrû, **Zübdetü’t-Tevârih**, Cilt II, s. 923.

edilmesi emrini verdi. Emirzâde Ebubekir, Emirzâde Kerim, Halil Sultan Bahadır, iyi ahlaklı Emir Şeyh Nureddin¹³⁶, Emir Ali Sultan ve Mengeli Hâce'ye de bu işin başında durmalarını belirtti. Yirmi beş gün boyunca iki yüksek kümbet için beyaz taş getirdiler. Bu sırada bölgenin (Dımaşk'ın) büyükleri, kadıları ve emirleri şehirden çıktılar. Ahdedilen malın tahsiline güç yetiremeyeceklerini belirttiler. Emirlerden bazılarının bunu tahsil etmeleri için aday olarak seçilmeleri ricasında bulundular. Hz. Sâhibkırân'ın emri üzerine meşhur emirler, Şeyh Nureddin ve Emir Şah Melik şehrin içerisine girdiler. Mal tahsili ve diğer mühimmat işleri ile meşgul oldular.

Hz. Sâhibkırân sadık niyet ve temiz bir inanca sahip olduğundan Beni Ümeyye Camisinin harap olmasını istemiyordu. Bu önemli iş için özel bir grup görevlendirdi ve o alanı muhafaza etmelerini belirtti. Kimsenin haberi olmaksızın Dımaşk şehrinde yangın başladı. Bundan önce de her yıl bir ya da iki defa Dımaşk'ta böyle bir durumun yaşandığı bilinmekteydi. Kadılar, ayanlar ve ileri gelenler toplanıp ateşi söndürmeye çalıştılar. Yangınlardan dolayı her zaman imaretler yapılmaktaydı. Bu defasında insanların yangını söndürmeye güç ve zamanları yoktu. Ordudaki emirler ve vezirler ateşi söndürmek için çaba sarf ettiler ama başarılı olamadılar ve yangın da gittikçe artıyordu. Şehirde çok yüksek olmayan zemin katlar taşlarla yapılmış ve üst kısımlar iki, üç ve dördüncü katların hepsi ahşaptan yapılmıştı. Ayrıca birbirlerine yapışık ve süslü bir şekilde inşa edilmişlerdi. Yangın yayıldığı zaman her tarafı sarar ve onu Allah'tan başkası kontrol altına alamazdı. Bu sırada Hz. Sâhibkırân tünellerin içine alev atılmasını emretti. Kalenin batı tarafındaki büyük burcun bir tarafı düştü ve hisarda geniş bir yol açıldı. Bahadırlar askerlerden hisarın içine girmesini belirttiler. Aniden burcun diğer tarafı da düştü ve şiddetli bir duman yükseldi. Askerlerin hepsi geri döndüler. Kale sakinleri de fırsatını yakalayınca o yolu kapattılar. Ancak çok fazla korkmuşlardı. Bir şey yapamayacaklarını da anladıklarında teslim olmaya geldiler. Bütün bunlara rağmen durumu uzatmaya çalışıyorlardı. Dışarıya gelmeye güç ve cesaretleri yoktu. Hz. Sâhibkırân tünellerin içine tekrardan alev atılması emrini verdi. Hisarın bir tarafı aniden düştü. Kaledeki emirler de çaresiz bir şekilde dışarı geldiler¹³⁷.

Teslim olmak ve itaat etmek için kapıları açıp anahtarları da yanlarında getirdiler. Askerlere görev taksimatı yapılması emredildi. Mal-mülk, eşyalar ve yıllardır kale içinde

¹³⁶ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 924.

¹³⁷ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 925.

saklanan ne varsa ele geçirildi. Daha sonra esnaf, zanaatkâr, Türk, Habeş ve Hintli gulamların hepsinin dışarıya çıkarılması emri verildi. Geriye kalan erkek, kadın, büyük ve küçükleri esir aldılar. Kalan tünelleri de ateşe verdiler. Böylece kalenin duvarından bile eser kalmadı. Dımaşk'ı yaktıktan ve ahalisinin çoğu esir edildikten sonra artık kimseye karışılmaması ve öldürülmemesi belirtildi. *“Sizinle onlar arasında set kıldık”*¹³⁸ ayetini hikâye eden kale duvarı ve insanların derin düşüncesine benzeyen hendeği toprakla bir ettiler. Kalenin tahrip edilmesi, malların tahsilatı ve mal-mülk ele geçirildikten sonra Şam'da hafif ve taşınmasının kolay olması için saf olmayan gümüşün ve altının toplanması emredildi. Bunları paket haline getirdiler. On miskal¹³⁹, elli miskal ve yüz miskal ayırdılar. Geri kalanları da Hz. Sâhibkırân'ın adı ve lakaplarını üzerine darp ettiler. Askerler arasında gümüşün çokluğu öyle bir seviyeye ulaştı ki kısa süre içerisinde altı yüz bin kepeki dinarı darphaneden elde edildi ve iyi bir piyasa oluştu. Dımaşk'a bağlı Çayhun çevresine gitmiş olan askerler Gazze ve Remle'ye kadar imkân dâhilince sakinleri öldürüp ev ve imaretleri tahrip ediyorlardı. Ordudan geriye kalanlar ise bir tarlaya vuran şimşek, bir sürüye giren koyun, bir yere gelen sel veya ormanda çıkan ateş gibiydiler. Düşmanlar mağlup oldu ve çok fazla mal-mülk ele geçirildi. Bölgenin güzel yerlerini yaktılar, malları kendileri ile götürdüler ve kendi gönüllerince hareket ettiler. Bölgelere fetihnameler gönderdiler. Darp edilmiş söz konusu sikkeler bölge büyüklerine mektup ile birlikte gönderildi¹⁴⁰. Özetle, Dımaşk harap oldu ve bölge memleketleri onun hazineleri ile bayındır hale geldi. Askerler nakit para, diba¹⁴¹, ekson, Kıbrıs mürebbeatları, Rus ketenleri, İskenderiye kumaşları, Mağrib ve Mısır mahhubatı, Arap Heyulu, Rum, Alan, Sırp, Türk, Hitay, Berberi köleleri ele geçirdi. Aklın almayacağı şekildeydi. Dımaşk Kalesinden, şehrin zengin ve ileri gelen kişilerinin evlerinden altın, gümüş, emtia, kumaşlar ve güzel halıları çıkardılar. *“ve yerin ağırlıklarını dışarı atıp çıkardığı ve insanın: “Buna ne oluyor?” diyerek korku ve*

¹³⁸ Kehf 18/95 “أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا”

¹³⁹ Sözlükte “ağır olmak” anlamındaki sikal kökünden türeyen miskal kelimesi “ağırlık” demektir. Terim olarak altın, gümüş, ilaç ve gülyağı gibi değerli eşyaları tartmak için kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimini ifade eder. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Acar Sevim (çev), İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 1-9.

¹⁴⁰ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 926.

¹⁴¹ Altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş. Mine Esiner Özen, “Türkçede Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi*, Sayı 33, (1982), s. 311.

şaşkınlıkla bakındığı zaman”¹⁴² bundan sonra Hz. Sâhibkırân ve askerleri galip olup istikrar sağladılar.

803 yılı Şâban ayının ortasında Dımaşk’tan göç edip Faze yoluna koyuldular. Humus şehrini geçtiler. Emirzâde Sultan Hüseyin ve Emirzâde Halil Sultan Bahadır’a öncü birlik olarak Anteb’e gitmeleri emredildi. Emir Berandak, Emir Ali Sultan, devlet erkânı ve Tevekkül Karkara ağır bir orduyla onların arkasından gittiler. Türkmenler onların karşılarında durdular. Gayretli ve mertçe onlardan kurtulmak istediler ama başarılı olamayıp hezimete uğradılar. Çok fazla mal-mülk, at, katır, inek ve koyun geride bıraktılar. Askerler yeni ganimet ve sınırsız nimetlerle Fırat Nehri kıyısında Hz. Sâhibkırân’ın hizmetine ulaştılar. Emirzâde Sultan Hüseyin bu baskında güç ve yeteneğini gösterdiği için Hz. Sâhibkırân da onun hatalarını affetti. Hz. Sâhibkırân kendisiyle görüşmesine izin verdi ve bundan dolayı da mutluluk duydu.

Hz. Sâhibkırân, Hama’dan Dımaşk tarafına gidince Hamalılardan bir grup tekrar¹⁴³ Dımaşk’a gelmişti. Bundan önce zikredilen ve Hama’da yapılmış olan imareti sonucunu düşünmeksizin harap etmişlerdi. Hz. Sâhipkırân, Hama’ya ulaştığında şehri yakmalarını, halkı esir almalarını ve o imareten söktükleri her bir taş yerine yüksek bir saray inşa etmelerini emretti. Harap etmek için mümkün olan her şeyi yaptılar. Oradan da Haleb şehrine yöneldiler. Hz. Sâhibkırân’ın Haleb’de bırakmış olduğu ve zikri geçen emirler hizmet için geldiler. Hz. Sâhibkırân, Haleb’de kalmış olan imaretlerin harap edilmesini emretti. Oradaki büyük bir kaleyi iki gün içerisinde eser kalmayacak şekilde harap ettiler. Bazılarını da yaktılar. Oradan göç edip Fırat Nehri’nin yanına geldiler. Nehirden geçip Bîre (Hîre) Kalesi’ne ulaştılar. Bîre Emiri hediye ve peşkeşlerle Hz. Sâhibkırân’ın hizmetine geldi. Hz. Sâhibkırân da onu affetti. O şehrin ahalisini de bağışladı. Oradan da geçip ava gitti. Kaç gün kalabalık bir sürünün yanında durdular ve büyük avlar gerçekleştirdiler. Sürüye daha da yaklaştıklarında ok ve mızrakla daha fazla av öldürdüler. Ondan sonra da avlar elle yakalanacak duruma geldi. Öyle ki çadırlar av etiyle doldu. Halk da bundan lezzet aldı. Bîre’den göç edip Ruha (Urfa) şehrine ulaştılar. Ruha şehrinin büyükleri çıkıp acizyetlerini belirttiler ve Hz. Sâhibkırân’da onları bağışladı. Ruha’dan da Ermeni hisarlarından bir hisar üzerine geçti. İslâm diyarının

¹⁴² وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهُ” ve ”وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا“

¹⁴³ Hâfiz Abrû, *Zübdetü’t-Tevârih*, Cilt II, s. 927.

kâfirlerden temizlenmesi emrini verdi. Ermenilerin mal-mülkleri, eş ve çocuklarının hepsini yağmalayıp götürdüler.

2.14. HZ. SÂHİBKİRÂN'IN MARDİN ŞEHRİNE YÖNELMESİ HAKKINDA

Hiz. Sâhibkırân, Ruha'dan göç edip başarılı bir şekilde Mardin şehrine vardı. Daha önce Hiz. Sâhibkırân'a esir olup bir süre Sultaniye Kalesi'nde hapsedilmiş olan Mardin Melikini sonunda affetti ve mahkûmiyetine son verdi. Ona hilat verip merhametli ve güzel muamelede bulundu ¹⁴⁴ . Onunla olan anlaşmalarını da güçlendirdi. Hiz. Sâhibkırân'ın ordusu savaş için hazır olunca bir köleye emredildiği gibi Mardin Melikin'in ne gerekirse yapacağını belirtti.

Zikredilen bu günlerde o bölgelerin fethi gerçekleşti. Bu sırada Mardin Meliki de Hiz. Sâhibkırân'ın yanındaydı. Komşu düşmanlarından dolayı gelemeyiğinde çocuk veya kardeşlerinden birini mutlaka gönderirdi. Bu işlerde bazı aksaklıklar yaşadığı için koktu. Mardin Meliki, Hiz. Sâhibkırân'ın askerleri Mardin'e ulaştıkları zaman gerek korku gerekse de bağlılık ve ihlastan onları karşılamaya gelmiş olsa da merhamet dışında bir şey görmedi. Ama bu nimete karşılık isyan etmiştir. Hiz. Sâhibkırân, Emirzâde Sultan Hüseyin'i, Emirzâde Pir Muhammed'i, Emirzâde Ebubekir'i ve Emir Cihanşah'ı ağır bir orduyla Alıncak Hisarı ve Gerc bölgesine gönderdi. Emirullah Dad'ı da Türkistan'a gönderip Aşbare'ye yerleşmesini ve o sınırları ele geçirmesini emretti. Hiz. Sâhibkırân kendi ordusuyla Mardin çevresinde konuşlandı. İyilik yollarını her ne kadar açık bıraktıysa da Mardin Meliki gaflet uykusundan uyanmak istemedi. Bütün nasihatlere, güzel vaatlere ve özel muamelelere rağmen kötü bahtından olsa gerek bu fırsatları kaybetti. Kalesinin sağlam olması, tünel ve mancınıkların etki etmemesi onu uzun süre muhasara etmekten başka çare bırakmadı. Mardin çevresinde hayvanların otlanabileceği bir yer olmadığı için muhasaranın devam etmesi zordu. Hiz. Sâhibkırân, Bağdad tarafına gitmek istiyordu. Bağdad şehrinin bütün pazarları ve imaretlerinin harap edilmesi emri verildi. Yakılacak ne varsa hepsini yaktılar. Mardin'den geçtikten sonra Nusaybin kalesine çekildiler. Hiz. Sâhibkırân buranın ele geçirilip harap edilmesi emrini verdi. Kale büyükleri aciz bir halde onun yanına geldiler ve çok fazla hediyelerle birlikte kale anahtarını da getirdiler. Hiz. Sâhibkırân onlara merhamet gösterdi. Onları mal-mülk ve

¹⁴⁴ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 928.

aileleriyle birlikte bağışladı. Emir Süleymanşah Bahadır'ın da bir orduyla Bağdad tarafına gönderilmesini buyurdu. Nusaybin'den Dicle'nin yanına kadar av ve eğlenceyle gittiler¹⁴⁵. Geyik, zebra ve ceylanların çokluğu askerlerde bir rahatlama meydana getirdi ve güzelce eğlendiler.

2.15. BAĞDAD'IN İKİNCİ DEFA FETHEDİLMESİ HAKKINDA

Hız. Sâhibkırân'ın Sivas'ı fethettiği ve oradan da Şam'a yöneldiği günlerde Sultan Ahmed ve Emir Yusuf, Rum bölgesindeydiler. Bu iki kişi Yıldırım Bâyezid'in askerlerini toplayıp Erzincan'a gelmesi için kışkırttılar. Taharten ile savaş yaptılar ve Erzincan'ı ele geçirdiler. Bâyezid de Taharten'in eşi ve çocuğunu Bursa'ya gönderdi. Bu savaşta Taharten'in naibi Mukbel, Emir Kara Yusuf'un askerleri eliyle tutuklandı. Erzincan Kale ahalisi de Emir Yusuf'tan aman talep ettiler. Hülâsa, Emir Taharten çıktı ve Sultan Ahmed de ona şefaatte bulundu. Yıldırım Bâyezid'in Erzincan'ı Taharten'e bırakması ancak eşi ve çocuklarının rehine olarak Bursa'ya götürülmesi kararlaştırıldı. Yıldırım Bâyezid Erzincan'ı fethettikten sonra Rum tarafına geri döndü. Kayseri'de Sultan Ahmed'den Bağdad tarafına gitmek için icazet talep etti. Bağdad'da birkaç gün kaldıktan sonra Hille tarafına gitti. Hille'den de Melik Halid ve oradan da Harbi şehrine gitti. Orada Oyrat'ın maiyetiyle büyük bir savaş yaptı ve onlardan çok kişi öldürüldü. Oyrat aşiretinin reisi olan Seyyid Ahmed, Sultan Ahmed'in askerleri tarafından öldürüldü. Sultan Ahmed de oradan tekrar Bağdad'a gitti. Çağatay emirlerinden Payende adlı bir emir Bagkube'ye hâkim olmuştu. Sultan Ahmed ona saldırmak için gitti. Payende, Bagkube'yi bırakıp Tebriz tarafına yöneldi. Sultan Ahmed, Bağdad'ı ele geçirdikten sonra Basra'ya gitti. Liderleri olan Nasır, Arap emirlerden bazıları ve Kuban büyükleri Sultan Ahmed'e muhalefet gösterdiler. Onlar arasında savaş yapıldı ve Arapları hezimete uğrattılar. Onlardan birçoğu öldürüldü ve Sultan Ahmed'in askerlerinin eline aşırı derecede ganimet geçti. Oradan göç edip Bağdad'a yöneldiler. Koban'ın oğulları zikri geçen Nasır ve Mahmud tekrardan ordu topladılar. Hille'de bulunan Sultan Ahmed'in askerlerine saldırdılar. Sultan Ahmed de¹⁴⁶ onlar üzerine bir ordu gönderdi. Sultan Ahmed'in oğlu, Sultan Tahir, Ali, Kalender, Şemseddin, Ali Piru ve Hüseyin Hille yakınlarına ulaştıklarında Mahmud Kabbani haber aldı ve Cezireye gitti.

¹⁴⁵ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 929.

¹⁴⁶ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 930.

Sultan Ahmed, Hz. Sâhibkırân'ın Şam'dan döndüğünü duyduğunda Bağdad'ı Ferruh'a verdi. Kendisi de oğlunun ardından ordusuyla gitti. Hz. Sâhibkırân'da Mardin'den göç ettikten sonra Emirzâde Rüstem Bahadır, Emir Süleymanşah, Emir Mızrab¹⁴⁷, Emir Rüstem Tugaybuka ve Emir Suncak Bahadır'ı tümenlerden seçkin bir orduyla hamle için Bağdad tarafına gönderdi. Hızlıca Bağdad'ın ahvaline dair haber almalarını emretti. Ordupehlivanların üzerindeki zırhın alev gibi olduğu, askerlerin zırhlı elbiseler içinde yandığı, kılıç kabzasının mum gibi eridiği, hançer üzerindeki cevherin yağ gibi olduğu ve Haviye'den¹⁴⁸ hararetin yükseldiği gibi bir mevsimde yola koyuldu. Bağdad'ın doğusuna ulaşıp durduklarında burada Türk ve Araplardan kalabalık bir grup toplanmıştı. Askerleri de her tarafa dağıttılar. Güç ve sayı çokluğundan kibre kapıldılar. Kale ve hisarlarına güvendikleri için de savaşa başladılar.

Zikri geçen Emirzâdeler ve tanınmış emirler yiğitçe savaştılar ve bir hamle ile onları hezimete uğrattılar. Bağdadlılardan birçoğu öldürüldü ve çok sayıda kişi de esir edildi. Bağdad ordusu büyük bir yenilgi aldı ve zayıflamaya başladı. Geriye kalan asker ve şehir ahalisi aciz hale düşüp endişeye kapıldılar. Ancak Ferruh bundan önce varlıksız ve bazı şeylere yeni sahip olduğu için bu duyguyu bırakmak istemiyordu. Bundan dolayı da şehir ahalisi ölüm ve yağma hedefinde bulundu. Yine de inat etti ve padişahım Sultan Ahmed hangi ordu gelirse gelsin mukavemet göstermelisin ama eğer Hz. Sâhibkırân bizzat kendisi gelirse Allah'ın emaneti olan şehri ona verip raiyyeti telef etme diye belirtti. Eğer Hz. Sâhibkırân yine kendi gelirse hepimiz onun köleleriyiz yoksa savaş dışında bir şey olmayacak. Emirzâdeler ve Emirler bu durumu ona anlattılar. Hz. Sâhibkırân da Altun Kutri yolundan Bağdad'a yöneldi¹⁴⁹. Havanın aşırı sıcak olduğu bir mevsimde gitti. Hz. Sâhibkırân, Emirzâde Emirşah Bahadır'ı Dicle tarafına yolladı. Bağdad'a ulaştığında havanın sıcak, hararetin yüksek olduğu bir zamandı. Havanın aşırı sıcaklığından su kaynamıştı ve volkan gibi olmuştu. Havanın sıcaklığından atların nalı kızarıp Bedahşen¹⁵⁰ lalesi gibi oldular. Askerler her tarafa yayıldılar. Uzun ve geniş olan şehri bir yüzük taşı gibialdılar. Şehir başta çok sağlam idi. Hz. Sâhibkırân'dan önce oranın hâkimi Hâce Mesud Sebzavar da hendek, burç ve duvarları çok müstahkem şekilde yapmıştı. İşlerin

¹⁴⁷ Emir Caku'nun oğludur. Geniş bilgi için bkz: Ali Rıza Yağlı, "Timurlu Devleti Emîrleri I- Barlas Boyu: Mızrab Barlas", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 46, (2019), s. 261-268.

¹⁴⁸ Cehennemin yedinci tabakası

¹⁴⁹ Hâfız Abrû, **Zübdetü't-Tevârîh**, Cilt II, s. 931.

¹⁵⁰ Afganistan vilayetlerinden birisidir.

çalışmaya başlaması ve mümkün olan her yere de tünel kazılması emredildi. Emirzâde Emirañşah Bahadır, Emir Rüstem Bahadır ve Emirzâde Halil Sultan gibi büyük emirzâdeler, Emir Süleymanşah, Emir Şeyh Nureddin, Emir Şah Melik, Emir Berendak, Ali Sultan gibi emirler, yüzlük, binlik ve tümen emirleri de işlerinin başına gittiler. Kuyucuları da böldüler. Durum bu şekildeyken Ferruh henüz kibir uykusundan uyanmamıştı ve yalan söylediklerini ifade ediyordu. Bu Hz. Sâhibkırân'ın bizzat kendisi değil dedi. Sonuç olarak birini bunu araştırması için göndereceğini belirtti. Eskiden Hz. Sâhibkırân'ın hizmetini yapmış ve güvendiği kişilerden birini elçi olarak gönderdi. Elçi şehirden çıktı ve durumu iyice öğrenip kendilerine anlatmalarını söyledi. Elçi, Hz. Sâhibkırân'ın yanına geldi ve kendisine güzel bir şekilde muamelede bulunuldu. Elçi daha sonra da geri döndü ve gelen kişinin Hz. Sâhibkırân'ın olduğunu ifade etti. Ferruh elçinin doğru söylediğini bilmesine rağmen bunu kabul etmemenin kendi maslahatına olduğu için onu yalancılıkla itham etti. Elçinin aklı ile oyun oynayıp onu rencide ederek hapsetti. Kendisi de aynı şekilde inadına devam etti. İşin vahametini düşünmedi¹⁵¹. Hz. Sâhibkırân özel emirlerle Bağdad tarafına gidince eğer bu Hz. Sâhibkırân ise etrafında daha fazla asker olması gerektiğini düşündüler. Bu düşünce Hz. Sâhibkırân'ın kulağına ulaştığı zaman veliaht Şahruh'a (*Allah mülkünü ve saltanatını daim kılsın*) ordusuyla Bağdad'a gelmesi emrini verdi. Hz. Sâhibkırân'ın emrine binaen Şahruh aklın hesaplamada aciz kalacağı büyük bir orduyla Bağdad'a gitti. Bu büyük ordu Bağdad'a ulaştıklarında Bağdad şehrini yüzük halkasındaki taş gibi çevrelediler. Bütün kuyu kazıcılarına tünel kazmaları emri verildi. Bir tünelin içinde ateş yaktıktan sonra hisarın duvarı düştü. Bağdaddlılar da tekrardan kireç ve kerpiçten duvar yaptılar. Çok fazla ok attıkları için Şahruh'un askerlerinin hisara yaklaşmasına fırsat vermiyorlardı. Yaklaşık kırk gün bu şekilde geçti ve Hz. Sâhibkırân da sabrediyordu. Emirler birkaç defa gelip eğer emrederseniz askerler ani bir hareketle bu olayı sonlandırsınlar diye belirttiler. Hz. Sâhibkırân acele etmemelerini ve belki de yaptıkları bu işten pişmanlık duyup özür dileyebileceklerini söyledi. Kimsenin öldürülüp esir edilmemesi ve şehirde tamamen harap olmasını istiyordu. Sonunda iş işten geçti. Şehir içerisinde pahalılık ve kıtlık baş gösterdi. Bağdad askerleri ve halk birer birer ve onar onar kaçtılar. Devlet erkânından yardım talep ettiler. Hz. Sâhibkırân da onlara merhamet gösterip affetti ve özel muamelede bulundu. Bu iş sınırı aştıktan sonra artık bu durumu daha fazla uzatmadılar.

¹⁵¹ Hâfiz Abrû, **Zübdetü't-Tevârih**, Cilt II, s. 932.

Emirzâde Rüstem Bahadır, Emirzâde Halil Sultan ve Emir Şeyh Nureddin emirleri üzerine 808 yılı zilkadenin 27. günü büyük bir gayretle hisara doğru yöneldiler. Duvarlar üzerine dayanıklı merdivenler yaptılar ve halatlar atıp saldırı gerçekleştirdiler. Emir Şeyh Nureddin herkesten daha hızlı hisara çıktı ve duvar üzerinde bayrak açtı. Ondan sonra adı geçen emirzâdeler çıktılar. Askerleri öldürmeye başladılar ve aniden her taraftan gürültü ve sesler çıktı. Bağdad'da kıyamet günü depremi zahir oldu. Şehir ki: ¹⁵²

“Bağdad, şehir-i irem'dir dünyanın en güzel şehridir / İkinci Beytü'l-Haram, küçük darü's-Selam'dır.” şiir

Bağdad şehri fethedilmeden önce Emirzâde Emiraşah Bahadır ve Hz. Emirzâde Şahruh Bahadır'a (Allah saltanatını ve mülkünü daim kılsın) Dicle Nehrinin üst kısmını korumasını emredilmişti. Dicle Nehrinin üst kısmından da Muhammed Azadi ve Bek Berdi büyük bir orduyla gelip orayı kontrol ediyorlardı. Hiçbir yaratığın o taraftan geçemeyecekleri şekilde muhafaza etmekteydiler. Bu sırada Bağdad'ın batısından Emirzâde Emiraşah Bahadır, Emirzâde Şahruh Bahadır, Emir Süleymanşah Bahadır ve tümen, yüzlük, binlik ve koşun at emirleri, kuzeyden Emir Rüstem Tugaybuka, Emirşah Melik, Emir Berandak, Emir Ali Sultan vs. emirler ve askerler aniden saldırdılar. Hisarın duvarlarını yıktılar ve hendeğe döktüler. Her taraftan askerler geldi. Bundan önce Hz. Sâhibkırân Bağdad'ın alt kısmında Dicle Nehri üzerinde bir köprü yapılmasını emretmişti. Yetenekli okçuların da orda durmaları belirtildi. Bağdad'ın durumu bu seviyeye ulaşınca gidilen her tarafta insanlar bela ile karşılaşılıyorlardı. Halk “nereye sığınabiliriz” şeklinde feryat etmekteydi. Bazı insanlar can havliyle kendilerini suya attılar ve yüzerek köprüye ulaştıklarında okçular hepsini öldürdüler. Şehirde kalan kadın, erkek, yaşlı ve genç diğer kişilerinde öldürülmesi emredildi. Bu şekilde de yaptılar. Pazarda seksen yaşındaki bir yaşlı ile sekiz yaşındaki bir çocuğa aynı muamelede bulundular. Çok fazla kişi katledildi ve öldürülen kişilerin kanlarından Nil Nehri gibi bir nehir akmaya başladı ve Dicle nehrini geçti. Bir nesil helak oldu. Bütün mal-mülkleri alındı. Gerçekten *“işte o gün kişi, annesinden, kardeşinden, babasından, çocuklarından ve eşinden kaçır”*¹⁵³ Bağdad bu durumda kıyamet gibi oldu¹⁵⁴. Kalan kişileri de esir ettiler. Kendilerini Hz. Sâhibkırân'ın yanına ulaştırabilen ulema, salih ve meşâyîhten bir

¹⁵² Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 926.

¹⁵³ *“وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِمْ يَفْرُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ”*

¹⁵⁴ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 934.

gruba merhamet gösterilip harcamaları karşılandı ve sağlıklı bir şekilde istedikleri yere ulaştılar. Daha sonra Hz. Sâhibkırân, Bağdad'ın pazarları, yüksek imaretleri, evleri ve camilerini insanların ibret almaları için yerle bir etmeleri emrini verdi. *“Gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır.”*¹⁵⁵ Kur'an da emredildiği gibi yaptı. *“Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız. Bu, Kitap'ta yazılıdır.”*¹⁵⁶ Bu levh-i mahfuzda yazılmıştır. Böyle olunca da hükmü ilahi kabul edilmeli ve teslim olunmalıdır.

“Senden gelen her şey güzeldi, Şifa olsun veya hastalık olsun” şiir

2.16. 803 YILINDA ÇEVRE BÖLGELERDE MEYDANA GELEN OLAYLARIN ZİKRİ (BU YILDA FARS'TA MEYDANA GELEN HER ŞEY)

Hz. Sâhibkırân, Irak ve Azerbaycan taraflarına yöneldiğinde Emirzâde Rüstem b.Ömer Şeyh Bahadır'ı Yena Terhan'ın oğlu Suncak Bahadır ile Fars tarafına gönderdi. Burada Emirzâde Pir Muhammed'in ittifakıyla büyük Loristan vilayetini zapt etmek istediler. Bazı vahşi sürüler¹⁵⁷ her şeyi yağmaladılar. Emirzâde Rüstem Darü'l-Mülk Şiraz'a ulaşınca birkaç gün sonra Emirzâde Pir Muhammed b. Ömer Şeyh Bahadır'ın ittifakıyla düzenli bir orduyla yola koyuldular. Kudvan menziline ulaştıklarında adil ve merhametli Emirzâde Pir Muhammed Bahadır hastalığa yakalandı ki bu sebeple saldırıdan geri kaldı. Emir Hasan Candar'ı Emirzâde Rüstem ile bu saldırıya gönderdi. Göç ettiklerinden iki üç gün sonra sürü sahipleri o çevrede habersiz ve rahatça oturdukları haberini aldılar. Aniden saldırı düzenleyerek o sürünün tamamını ele geçirip yağmaladılar ve kaçtılar. Sultan Ahmed, Bağdad'da güç kazanmaya başlayınca Hz. Sâhibkırân, Şeyh Arslan, Pir Ali Taz, Bâyezid Buralda, Tenem ve birkaç diğer emiri askerlerle Emirzâde Rüstem'in yardımına gönderdi. Onlar yolda Saki ve Fili aşiretlerinin sürülerine saldırdılar ve Hûzistan vilayetinde Emirzâde Rüstem'e katıldılar.

Bu günlerde Badra'nın bekçisi olan Kutluğşah isimli bir şahısın Mendeli'de olduğunu duyduklar. Emirzâde Rüstem derhal Emir Hasan Candar, Pir Ali Taz, Bâyezid Nureddaî ve has adamlarından Asil Beg'i onlarla birlikte Mendeli'de Kutluğşah'ı yakalayıp ele geçirmek amacıyla gönderdi. Kutluğşah, her gece Mendeli'den çıkar hızlı

¹⁵⁵ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ “

¹⁵⁶ “وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا”

¹⁵⁷ Hâfiz Abrû, Zübdetü't-Tevârîh, Cilt II, s. 935.

ve kabiliyetli atların olduğu bir yere gider ve gündüz tekrar Mendeli'ye dönerdi. Baskın için gönderilen Emîrler, seher vaktine yakın hızlıca Mendeli'nin dört bir yanını kuşattılar ve hiç kimseyi orada bulamayınca aşağı geldiler. Böylece herkes dinlenmeye çekildi ve atlarını bıraktılar. Aniden onların askerlerinden bir kişi koşup emirlerin yanına gelerek Bağdad tarafından büyük bir ordunun görüldüğünü haber etti. Emirler de hızlıca atlara binip yedi sekiz süvariyle bahçenin sokağından çıktılar. Kutluğşah'ın casuslarından önce gelmiştiler. Emirler tesadüfen o süvariler ile karşılaştılar. Süvariler kendi kararlarını değiştirip başka bir tarafa dağıldılar ve kaçtılar. Hasan Candar süvariler hezimetle uğradıktan sonra onların arkasından saldırdı ama Emir Ali bütün askerlerin hazırlanıp ona katılması için atını durdurdu. Emir Ali daha sonra Hasan Candar'ın ulaşmasına sabretmedi ve aniden Kutluğşah'a saldırdı. Kutluğşah'ı yerden aldı ve birkaç süvari ile aşağı götürüp geri döndü. Kutluğşah da kaçtı¹⁵⁸. Doğrudan Bağdad'a gitti. Ama söz konusu emirler Mendeli, Badra ve Baksanın tamamını yağmaladılar. Daha sonra Emirzâde Rüstem'e katıldılar. Ama o zaman Emirzâde Pir Muhammed'in Kudvan'dan geri döndüğü ve onu bu işe teşvik eden cemaat Hz. Sâhibkırân'ın korkusundan dolayı aralarında anlaşp Emirzâde Pir Muhammed hakkında iftira attılar. Onun yağmacı olduğunu ve Emir Said Berlas'ın da o lanetli kişilerle ittifak içinde bulunduklarını söylediler. Emirzâde Pir Muhammed'i tahttan indirdiler Kahenz Kalesi'nde onu hapsettiler. İstedikleri gibi Hz. Sâhibkırân'ın ordusuna mektup yazdılar.

“Kalem eğer zalimin elinde olursa/Mensur (Hallac) gibi insanların idamı gerekli olur” şiir

Hz. Sâhipkırân bu dehşet verici haberi duyduğunda bayındır işler için Emirullah Dad'ı ve malların zaptı için de Hacı Muzafferiddin'i Fars'a gönderilmelerini emretti. Bu durumu iyice incelemelerini ve eğer bahsedilen sözlerin iftira olması halinde yalan söyleyenleri cezalandırmalarını, Emirzâde Pir Muhammed'i de tekrardan tahta oturtup geri dönmelerini belirtti. Bu olayda kimin parmağı varsa cezalandırılmalarını da ifade etti. Emirzâde Pir Muhammed'i tutuklayıp Hz. Sâhibkırân'ın ordusuna ulaştırdılar. Bir elçi Emirzâde Rüstem'in yanına gönderdi ki her ne kadar Bağdad ve çevresinin işleri Kutluğşah'a devredilse de endişelenmemesini söyledi. Ona yardım için gönderilen askerler de geri döndüler. Kendisi Hasan Candar ve Hasan Çağdaval ile Şiraz'a gitti ve

¹⁵⁸ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 936.

orayı iyice incelediler. Mal-mülkün Emir Said Barlas, Emir Hasan Candar, Emir Hasan Çağdaval ve Hacı Muzafferiddin Mesud'un elinde olması ifade edildi. Genel olarak bir olay çıktığında büyük ve küçük herkes beraber meşveret yapıp dikkatlice en uygun olanı yapmasını belirtti.

Emirzâde Rüstem, Hz. Sâhibkırân'ın emriyle emirleri orduya geri gönderdi ve kendisi de Şiraz'a gitti. Ama Emirullah Dad ondan önce Şiraz'a ulaştı¹⁵⁹. Casuslar Emirzâde Pir Muhammed'in hazinesini ele geçirdiler. Emirullah Dad'a çok fazla rüşvet verip onu yoldan çıkardılar. Aralarında Ecavari Endekan emirlerinden Müstevi b. Muhammed olduğu günahsız bir derviş cemaatini suçladılar. Müstevi'nin bir eli ve bir ayağını kestiler. Emirzâde Pir Muhammed'i de tutukladılar ve casusla orduya gönderip bu konuda mübalağada bulundu. Emirzâde Pir Muhammed'i beraberindeki beş veya altı mülazımıyla göndermişti. Emirzâde Rüstem Hacı Musafir'i ordunun durumunu öğrenip haber vermesi için onların yanında orduya gönderdi. Birkaç gün Şiraz'da kaldıktan sonra Fars mera ve yaylak bölgesinde ordugâh kurdu. Güvendiği kişileri Kahendez Kalesi'ne gönderdi. Hz. Sâhibkırân daha sonra Şam'a gitmişti. Sivas yakınlarında Emirullah Dad Emirzâde Pir Muhammed'i tutuklayıp Hz. Sâhibkırân'ın ordusuna ulaştırdı. Şiraz'da yapmış olduğu şeyleri Hz. Sâhibkırân'a anlattı. Hz. Sâhibkırân onun sözlerinden düşmanlık göttüğünü anladı. Bu haramzade casusun cezalandırılmasını emretti. Emirzâde Pir Muhammed'i de kaç gün onunla aynı kefeye koydu. Daha sonra da ona gerekli değeri gösterip şehzade makamına yükseltti. Hacı Musafir'i Şiraz'a geri gönderdi. Hz. Sâhibkırân, Emirullah Dad'a Emirzâde Rüstem Hasan Candar, Emir Said Barlas ve hakikatte muttaki bir Müslüman Hasan Çağdaval'ın Şiraz'da bırakılmasını, kendisinin de orduya katılmasını emretti. Yıldırım Bâyezid'le savaşta galip olduktan sonra Emirzâde Pir Muhammed'i tekrardan Fars valisi yaptı ve o bölgenin yönetimini de kendisine bıraktı. Zamanı gelince şerh edilecek.

2.17. BU YIL TÜRKİSTAN VE MÂVERÂÜNNEHİR TARAFLARINDA MEYDANA GELEN OLAYLARIN ZİKREDİLMESİ

Hz. Sâhibkırân, Irak ve Azerbaycan taraflarına yöneldiği zaman Emirzâde Muhammed Sultan'ı Semerkand'ta kendi yerine bıraktı¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 937.

¹⁶⁰ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 938.

2.18. BAĞDAD TARAFLARINA ORDU GÖNDERİLMESİ VE BUNUN SEBEPLERİNİN ZİKREDİLMESİ

Sultan Ahmed daha önce zikredildiği gibi Rum’a gitmiş ve Yıldırım Bâyezid’e iltica etmişti. Hz. Sâhibkırân, Şam’dayken Yıldırım Bâyezid ile Erzincan’ı muhasara etmeye geldiler. Hz. Sâhibkırân’ın Şam’dan Bağdad’a geri geldiğini duyduktan sonra geri döndü. Ancak nökeri Ferec Bağdad’da kaldı. Hz. Sâhibkırân orduyu oraya çektiğinde Ferec buradaydı. Onlara muhalefette ısrarcı olduğundan her tarafı harap ettiler. Her şey alt üst edildi. Bu günlerde Sultan Ahmed’in tekrardan Bağdad’a yöneldiği haberi geldi. Çevre bölgelerden de askerler toplanıyorlardı. Hz. Sâhibkırân çok öfkelenmişti için aralarında Emirzâde Ebubekir Bahadır, Emir Cihanşah Bahadır, Emir Süleyman Şah Bahadır, Emirzâde Berandak’ın da bulunduğu askerlere oraya saldırı için emir verdi. Ordudan da onlarla birlikte emir ve komutanlardan birçoğunu gönderdi. İlk olarak Kürdistan’ı almalarını emretti. Çünkü askerlerinin Şam’a giderken ve Bağdad’a yöneldikleri zamanda müfsit ve hırsız Kürtlerin kötü muamelelerde bulunduğunu belirtti. Elllerinden geldiğince Hz. Sâhibkırân’ın askerlerini öldürdüler¹⁶¹. Emirler başlangıçta Derbend ve o mevziilerdeki Kürtlere saldırdılar. Havanın soğuk olması ve kar yağışından dolayı Kürtlerin çoğunluğu bu günlerde o sahrada oturmaktaydılar. Aniden Hz. Sâhibkırân’ın askerleri saldırdılar ve onları öldürdüler. Kürtlerden bazıları kaçmak istedi ve bu şerrin ateşinden kurtulmak istediler. Ne yazık ki bu kötülüğü kendi elleri ile yaptılar ve sonuç olarak pişman oldular. Kendi fitne ateşlerinde yanıp helak oldular. Bir grup dağa sığındılar. Ancak şiddetli kar yağışından dolayı yönlerini kaybedip geri döndüler. Bundan dolayı yalvarıp ilticada bulundular. Ama gurup gurup öldürüldüler. Karla kaplanan âlem onların gözünde siyah bir karga gibi ve karın üzeri de kanlarından Baykuş gagası gibi oldu.

“Çok fazla insan öldürüldü / Dünya artık yeter dedi” şiir

Kürtleri öldürüp çaresiz bıraktıktan sonra Bağdad tarafına yöneldiler. Yolları da haberci güvercinlerin bile bulamayacağı şekilde kapattılar. Sonunda Bağdad’a ulaştılar. Sultan Ahmed suya atıp yüzerek suyu geçti. Daha sonra ata binip beş kişiyle hızlı koşan atlarla canını kurtardılar. Bu kişiler Hille tarafına gittiler. Askerler o gece orda durdular. Sabah Hz. Sâhibkırân’ın ordusu Hille’ye yöneldi. Emir Cihanşah Bahadır cesur bir

¹⁶¹ Hâfiz Abrû, **Zübdetü’t-Tevârîh**, Cilt II, s. 948.

cemaatle Sultan Ahmed'i takip edip Hille köprüsüne kadar onun ardından gittiler. Sultan Ahmed köprüyü kestiği için askerler ilerleyemedi.

2.19. YILDIRIM BÂYEZİD'İN ELÇİSİNİN HZ. SÂHİBKİRÂN'IN DERGÂHI KARABAĞ ARRAN'A GELMESİ

Bağdad'a giden ordu Sultan Ahmed'i sınır dışı ettikten sonra geri dönüp Hz. Sâhibkırân'ın yanına geldiler. Emir Kara Yusuf, Rum memleketinde henüz Yıldırım Bâyezid'in yanındaydı¹⁶².

2.20. MISIR ELÇİLERİNİN GELMELERİ, MAL GETİRMELERİ VE ALTIN SİKKELERE HZ. SÂHİBKİRÂN'IN ADINI DARB ETMELERİNİN ZİKRI

Hiz. Sâhibkırân ve ordusu Akşehir tarafına ulaşınca Mısır tarafından elçiler geldiler. Uzun süredir talep ettikleri Emir Atılmış'ı¹⁶³ göndermekte ağır davranıyorlardı. Hiz. Sâhibkırân'ın kendilerinden intikam almak için geldiğini gördüler ve inattan dolayı Şam ile Haleb'i kaybettiklerini düşündüler. Daha sonra pişman olup Emir Atılmış'a yardımcı olması için yalvardılar. İslâm padişahı Sultan Mahmud Han ve Hiz. Sâhibkırân'ın adına sikke dirhem darp ettiler. Hutbelerde onların adı okunmaya başlandı. İki elçi gönderip çok fazla mal, hazine, atlar, mücevherler, inciler, güzel kokular, Mısır kılıçları ve İskenderiye kumaşları arz ettiler ve Berkûk'un oğlu Ferruh yaptığı yanlışın farkına varıp özür dilediği belirtildi. Hiz. Sâhibkırân'a eğer beni affedersen çok memnun olurum, hizmetini yapar, adına hutbe okutup sikke darp ederim ve haracı her yıl gönderirim buyurdu. Hiz. Sâhibkırân da ona merhamet gösterdi. Padişahlara layık bir davranış sergiledi. Küçük yaşta babasını kaybettiği için güzel hizmet edip verdiği sözleri yerine getirirse kendi oğlu olarak kabul edeceğini, merhamet gösterip istediği her şeyi yapacağını söyledi. Ayrıca memleketin idaresinde rahat olması için ona yardımcı olacağını ifade etti. Mekke ve Medine'nin emniyeti ve güvenliğini de Müslümanların salâhiyeti için ona bırakacaktı. Elçilere hil'at, altın, kemer ve başlık verip onları yüceltti. Ferruh için de taç, kaba ve kemer gönderdi. İyilik merhamet vaadinde bulundu. Onları mutlu bir şekilde geri gönderdi. Daha sonra Rum memleketinden geri döndü¹⁶⁴.

¹⁶² Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 985.

¹⁶³ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 986.

¹⁶⁴ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 987.

2.21. HZ. SÂHİBKİRÂN'IN EMRİYLE RUM BÖLGESİ VE ÇEVRESİNDEN KARA TATAR'IN ÇEKİLMESİ

Kara Tatarlar¹⁶⁵, Hülâgü Han Mengü Kağan'ı İran'a gönderdiği zaman Moğolistan'dan göç edip Hülâgü ile beraber İran'a gelen bir kavimdir. Hülâgü Han onları bozuk fikirli ve bozguncu oldukları için Rum ve Şam sınırına göç ettirip yurt vermişti. Argun Han döneminde Çuşekab onların lideriydi. Çuşekab, Argun'a isyan ettiği için cezalandırılmasından sonra Sultan Said Ebu Said zamanına kadar kendi aralarında başlarına buyruk hareket etmekteydiler. Bazen de orduya destek oluyorlardı. Sultan Said ölünce memlekette kargaşa baş gösterdi. Bu aşirette ilk yaptıkları gibi yine başlarına buyruk hareket ettiler. Elli iki oymak oldular ve her biri kendilerine yurt tuttular. Birbirleri ile sürekli mücadele halindeydiler. Kadı Burhaneddin-i Sivas onlardan bazıları ile müttefik olup onlar üzerinde hâkimiyet sağlar. Yıldırım Bâyezid 800 yılında Kadı Burhaneddin'i öldürdü ve onları Sivri Hisar ve Akşehir taraflarına yerleştirdi. Rum ordusunun içine girdiler. O vilayetlerde Peygamberimizin (s.a.s) yolu olan zekât dışında başka bir gelir yoktu. Ancak kısa bir süre sonra onlar zengin oldular. Atları, katırları, koyunları ve inekleri çok fazla arttı. Hz. Sâhibkırân, Yıldırım Bâyezid'i mağlup edip Rum memleketini ele geçirince Kara Tatarları tekrardan kendi vilayetlerine göç ettirmeyi düşündü. Onlara Moğollar arasında Mâverâünnehir ve Özbekistan'da yurt verdi. Bundan dolayı onlara ne elçi ne de tahsildar gönderildi. Onlarda kendilerini Hz. Sâhibkırân'ın milletinden gördüler ve içleri son derece rahattı. Yurtlarında sakin idiler. Bu durum Hz. Sâhibkırân, Rum bölgesinden dönme amacıyla Kayseri arazisi yakınındaki Amaliye sahrasına ulaşana kadar devam etti¹⁶⁶.

Hz. Sultan Selahaddin Şahruh Bahadır (Allah mülkünü ve saltanatını daim eylesin), Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır ve Emir Süleyman Şah'ı sağ ve sol birliklerden ağır bir orduyla Kara Tatarların yollarını kapatmalarını, onlardan hiç kimsenin bir tarafa gitmemelerini emretti. Ama hiçbir şekilde taarruzda bulunmamalarını, can ve mallarına zarar verilmemesini belirtti. Tatar serdarları bu durumu gördüklerinde Ahi Mirek, Ahi Mürüvet Başlık ve diğerleriyle birlikte köle gibi Hz. Sâhibkırân'ın yanına geldiler. Hz. Sâhibkırân da padişahlara yaraşır şekilde onları karşıladı ve bir şey yapmayacağını güvencesini verdi. Merhamet göstereceğine dair yemin etti. *“Bizden önceki padişahlar*

¹⁶⁵ Göçebe bir topluluktur. Faruk Sümer, “Tatarlar”, *DİA*, Cilt 40, İstanbul: TDV Yay., 2011, s. 168-170.

¹⁶⁶ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 988.

*ecdadınızı o vilayetten bu diyara getirdiler. Bir dönem yabancı olarak burada yaşadınız. Şimdi de merhamet ve sevgimi göstereceğim. Vatan sevgisi imandandır*¹⁶⁷ *hadisi üzerine dedeleriniz ve babalarınızın vatanına geri dönün, geriye kalanlar da bizim sayemizde ömürlerini güven içinde geçirsinler” dedi. Onlar da buna rıza gösterip minnettar oldular. İtaat etmek için şöyle dediler: “Senin emrin altındayız, senin iyiliğin ve merhametin bizi çok mutlu etti. Bizim için bundan daha iyi ne olabilir. Uzun bir aradan sonra mutlu, müreffeh, çocuklar, eşler, akrabalar ve mal-mülklerimizle ülkemize geri dönüyoruz. Hz. Sâhibkırân onların samimiyetini görünce büyüklerine hepiniz silahlarınızı çıkarıp götürün dedi. Hiç kimsenin de onların ne mallarına ne de namuslarına karışmaması emredildi. Hatta kimsenin onlarla alış-veriş bile yapmasına izin vermedi. Ümeradan bir grup da seçti ve bütün kanunları yerleştirip onları zarardan korunması ifade edildi. Onlarla beraber gitmelerini ve her taraftan onları gözetlemeleri belirtildi. Onların yurtçularını güzel meralar ve pınar başlarına götürdüler. Bu şekilde otuz bin aile, eşya, mal-mülk, yük, deve, inek ve koyun güvenli bir şekilde gittiler*¹⁶⁸.

12 Rebî’u’l-Evvel 806 tarihinde başarılı emirler başarılı bir baskından döndüler. Bu sırada Hz. Sâhibkırân ava gitmek istedi. Aşırı derecede avlandığından çöl hayvanların kanından bir denize dönüştü. Hazan mevsiminde avlanan hayvanların kanı rengârenk bahar gibi oldu. Birkaç gün av ve eğlenceyle günlerini geçirdi. Avı bitirdikten sonra tekrar Gorgin’in yanına gitti. Hz. Sâhibkırân’ın muzaffer ordusunun heybetini müşahade etmiş ve ayrıca bu ordu hakkında kendilerine haber ulaşmış olan Gürcü emirler Gorgin’i haberdar ettiler ki eğer Hz. Sâhibkırân’ın kini tutarsa senin yanındaki bin komutan bile ona karşı çaresiz kalırlar. Eğer öncülerini bir iki menzil “Asla karşı koyamayacakları ordularla gelir”¹⁶⁹ ayeti sıfatları olarak gösterilen askerler Abhaz’a ulaşırlarsa Ermenistan ve Ermeni ırkından bir eser kalmayacak. Gorgin de bu sözleri kabul etti ve çaresiz bir şekilde elçiler gönderip yalvardı. Ümerayı aracı olmaları için gönderdi. Hz. Sâhibkırân’a büyük bir padişah olduğunu bu yüzden de kendilerini affetmelerini söyledi. O da bize yakışır hediyeler, cizye ve haraç vermek ayrıca her yılda vergisini ödemek şartıyla onu affedeceğini söyledi.

¹⁶⁷ Bahsi geçen hadis hakkındaki görüşler için bkz. İbrahim Sağlam, Müştehir Hadisler, Doğuşu, Gelişimi ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Temel İslâm Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı, 2017, s. 398.

¹⁶⁸ Hâfız Abrû, **Zübdetü’t-Tevârîh**, Cilt II, s. 989. N. Şami bine yakın hane olduğu bilgisi verir. Nizemeddin Şami, **Zafernâme**, s. 329. Yazdı ise bu rakamı otuz ile kırkbın hane olarak kaydeder. Ş. A. Yazdı, **Emir Timur (Zafernâme)**, s. 410.

¹⁶⁹ Neml 37. “Sen onlara dön. Andolsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız.” Diyanet İşleri Me‘ali.

Bunun dışında İslâm'ı kabul edip rükünlerini yerine getirmeli ve humus vergisini de bize göndermelidir. Ümera elçisine merhamet edip Hz. Sâhibkırân'a da onu affetmesini söylediler. Hz. Sâhibkırân'a da bütün çabasının dinin yayılması ve ihyası için mücadele olduğunu bildiklerini söylediler. Allah'a şükürler ki din senin sayende güçlendi. Senden af dileyip bizden cizye kabul etmeni istiyoruz dediler. Eğer bunu kabul edersen din ve devlet için en iyisi bu olur ve dinin kaidesi de budur. Ayrıca bu taife itaatkâr, eskinden beri hakanlara itaat etmiş ve her yıl da vergilerini vermiş olan bir taifedir¹⁷⁰. Kaç tane at ve hediyeyle hakanların sevgisini kazandılar. Bazen onlara saldırı olsaydı, hakanlar onlara asker gönderirdi ve bu sebeple güçlendiklerinde Tiflis'i bile geçip İslâm memleketlerine kadar geliyorlardı. Yıllar bu şekilde geçmekteydi. Şimdi de Hz. Sâhibkırân'ın bu durumuna rıza gösterdiler. Kendi memleketlerinde daha huzurlu yaşayabilirlerdi. Ehl-i İslâm onların başkentine kadar girdi ve Müslümanlar onlardan haraç bile alabilirdi.

Hz. Sâhibkırân bu duruma rıza göstermedi. Şeyh İbrahim'in birçok defa aracı olmasından sonra onun rızasını kazandılar. Emirlerin aracılığı ve Ulemanın da fetvasıyla büyüklük gösterip bu durumu kabullendi. Elçileri de korku ve endişe içerisinde geri gönderdi. Birkaç gün sonra gelmelerini ve onlara cevap vereceğini belirtti. Hz. Sâhibkırân da bu günleri av ve eğlence ile geçirdi.

Birkaç gün sonra elçiler tekrar geldiler. Bin tane at, bin tane kırmızı tengeçe¹⁷¹, on sekiz miskal ağırlığında güzel renkli ışıltılı la'l¹⁷² taşı, diğer meşhur kumaşlar ve çok sayıda kapları Hz. Sâhibkırân'ın huzuruna saygıyla takdim ettiler. Bağlılıklarını bildirip uhdelere düşen haraç ve cizye vermeyi kabul ettiler. Hz. Sâhibkırân da geri dönüş yoluna koyuldu. Birkaç gün sonra göç Tiflis'e ulaştı ve oradan da Baylakan tarafına hareket etti. Bu genel göç sırasında ordu ve beraberindekiler durmadı. Adet üzere bütün hızlarıyla devam edip o arazide muzaffer orduyu konuşlandırdı. Geri kalan diğer kişiler de göç edenlerin arkasından iki haftadan daha az veya daha fazla sürede onlara ulaştılar¹⁷³.

¹⁷⁰ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 1004.

¹⁷¹ O dönemde kullanılan bakır ağırlıklı para birimi.

¹⁷² Alüminyum terkibattan oluşan kırmızı renkli değerli taş.

¹⁷³ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Cilt II, s. 1005.

*“Hava kartallar ile ovalar köpek ile dolu / Her ikisi de hızlı hızlı gitmekteydi,
kuşlar uçmak, köpekler savaşmak için / Biri havayı kuşlardan boşalttı / Diğeri karayı
sürünenlerden” şiir*

Kaç gün boyunca çölde av, eğlence ve mutluluk ile geçirdiler.

2.22. EMİRZÂDE ÖMER’İN IRAK-I ACEM VE AZERBAYCAN MEMLEKETLERİNİ TEFVİZİ HAKKINDA

Hiz. Sâhibkırân, Erdebil taraflarına ulaştığı zaman ramazanın yirmi beşinci Pazar günü Irak-ı Acem, Azerbaycan, Arran, Mogan, Ermeniyeye ve Gürcistan memleketleri ve çevresindeki yerleri Emirzâde Ömer Bahadır’a verdi. Emir Cihanşah b. Emir Çaku’yu onun naibi olarak tayin etti. Bu bölgelerin bütün işlerini akıllı ve ileri görüşlü bu kişilerin tasarrufuna bıraktı. Şu şekilde vasiyetlerde bulundu: İş ve masraflar için takva, doğruluk, samimiyet gösterin. Hem dünya hem de kıyamet için gereklidir. *“Azığın en hayırlısı takvadır”*¹⁷⁴. Her zaman davranışların iyilik üzerine olsun ve bunu adet edin. Kendini kurtarabileceğin iki sermaye var. *“Takva ile Allah’la ticaret yapan kişi muhakkak fayda görecektir”*¹⁷⁵. Kendini güzel davranış, hareket ve takva ile süsleyen kişi padişah olsa bile Allah’ın rızasını kazanmak için çabalarsa bu arzular onu istediği her şeye yönlendirir. Arzularının gerçekleşmesi de mutluluğunun sebebi olacak. *“Kim Allah’tan hakkıyla korkar ve saygı gösterirse beklemediği yerden rızıklandırılır”*¹⁷⁶. etrafındaki kişilere mal-mülk bahşedersen en iyisini bahşet ve onları affedersen en iyi şekilde affet. En iyisi itidalli olmaktır. Bunu doğru yoldan sapmamak için yap. Eğer bunu yapmayıp ifrat veya tefrit yaparsan işlerine halel gelir. Bu söylenenlerden amaç her zaman doğru yol üzerine olup telaşa kapılmamak ve aşırıya gitmemektir. Allah-u Te‘âlâ şöyle buyurur: *“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır hasretini çeker durursun”*¹⁷⁷. Memleketin idaresi için masrafların gelirlerinden fazla olmasın ve zulüm etmeye gerek duymazsın. Zulüm en kötü çukurdur. Ülkenin sınırlarını cesur, bilgili, seçilmiş ve tecrübe sahibi kişilere bırakılmalıdır. İşini hiçbir zaman cesaret ve zekâdan yoksun bir cemaate bırakma. Eğer bir olay meydana çıkarsa akıllı kişiler bunu çözümler. Akıllı kişiler işlerini iyi yaptıkları için kimsenin bunlara karışma gibi bir lüksü olmayacak. Bu gibi kişiler ülkenin

¹⁷⁴ “فَإِنَّ خَيْرَ الرِّأْدِ التَّقْوَى”

¹⁷⁵ “اتخذ تقوى الله تجارة تأتاك الأرباح من غير بضاعة”

¹⁷⁶ “وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ” Hâfiz Abrû, Zübdetü’t-Tevârîh, Cilt II, s. 1018.

¹⁷⁷ “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ”

en uç sınırlarını bile iyi bir şekilde idare ederler. Bir memleketi korumak için yolları iyi bilinmelidir. Bu sayede tüccarların her zaman içi rahat olur. Bu şekilde geri kalan işleri de bu gibi kişilere devredersin. Böylesi insanlar ne yapacaklarını bildikleri için senin aklına bir şey takılmayacak. Hz. Sâhibkırân ve ordusu Azerbaycan taraflarına yöneldiler. Reayadan bazıları da Sultaniye tarafına hareket etti. Şevval ayının yedinci günü Emirzâde Sultan Bahadır'ın hizmetkârı Mâverâünnehir tarafına ulaştı. Bu tarafta her şeyin yolunda olduğunu Hz. Sâhibkırân'a arz etti¹⁷⁸.

2.23. 807 YILI OLAYLARININ VE Hz. SÂHİBKİRÂN'IN SEMERKAND'A YÖNELMESİNİN ZİKRI

Hz. Sâhibkırân, Celgay-ı Kelare ovasından gitmeye karar verince birkaç gün sonra Lor vilayetine ulaştılar. Padişah Argun'un köşk yaptığı ve halen Argun köşkü olarak bilinen Demavend Dağının¹⁷⁹ altında 806 yılı zilhiccenin yirminci Pazar günü emirler ve hassehanlar ile hızla yönetim merkezi Semerkand'a gitmeye karar verdi. Yirmi ikinci Salı günü Firûzkuh'a ulaştı. Yirmi dördüncü Perşembe günü Bestam'a ulaştı. 807 yılı muharrem'in başlarında Nişabur'dan göç etti ve Aşkabad'a ulaşp çadır vurdular. Muharrem'in üçüncü Salı günü Şeyh Ahmed-i Cam'ın türbesini ziyaret etti. Herat çevresine ulaştığı zaman büyük Hâce Fahreddin Ahmed Tûsi'ye Horasan'daki kişilerin mal-mülklerini zapt etmesini söyledi. O da kırk günde amillerden ve çalışanlardan yirmi kepeki tümen Hz. Sâhibkırân'ın hazinesi için gönderdi. Rebî'u'l-Evvelin aynı ayında da hizmet için gelip hazineleri arz etti¹⁸⁰. Hz. Sâhibkırân da onu kabul etti ve makamını yükseltti. Hz. Sâhibkırân, Semerkand'a ulaşp işleriyle meşgul olunca daha önce zikredilen cami kendisi yokken inşa edilmeye başlanmıştı. Ay gibi güzel olmasına rağmen minaresi kısıydı. Hz. Sâhibkırân Rum, Şam, Gürcistan ve Efrenci feth etmekle meşgulken beş yıl boyunca Semerkand'da yönetim naibi Hâce Celaledin Mahmud Davud'un elindeydi. Minarenin kısa olmasında onun hatası olduğunu belirtti ve bundan dolayı da onu cezalandırdı. Bu günlerde Hz. Sâhibkırân'ın ordusu Kangol merasına yerleşti ve sofrta kurdular.

¹⁷⁸ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 1019.

¹⁷⁹ Hâfız Abrû, *Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû*, Cilt I, s. 192.

¹⁸⁰ Hâfız Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 1025.

2.24. HZ. SÂHİBKİRÂN'IN DÂRÜ'S-SALTANA SEMERKAND'A ULAŞTIKTAN SONRA KURDUĞU SOFRALARIN ZİKROLUNMASI

Hz. Sâhibkırân 807 yılı muharremin de Semerkand'a geldi. Onun ardından da kadınlar, erkekler ve büyük emirler ulaştılar. Hz. Sâhibkırân bu büyük fetihlerden sonra sağlıklı ve mutlu bir şekilde Semerkand'a ulaşmanın şükrü için büyük bir sofrayı kurdu. Ordu emirleri, büyükler ve saray ileri gelenlerine lütuf ve ihsanlarda bulundu. Her birine sahip oldukları makama göre muamelede bulunup hediyeler verdi. Hz. Sâhibkırân'ın zihni Hıtayılıların bölgeye saldırı yapacakları düşüncesiyle meşguldü. Meşhur ve büyük şehzadelere emirlik yapmaları için bir bölge verilmesini istedi. Bu şehzadeler arasında Uluğ Bey Gorgan ve kardeşi İbrahim Sultan Bahadır, Emir ve Emirzâde Muhammed Sultan Bahadır, büyük Emirzâde Ömer Şeyh Bahadır İskender'in çocukları yer alır¹⁸¹.

¹⁸¹ Hâfiz Abrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, Cilt II, s. 1026.

SONUÇ

Ortadoğu coğrafyasından ve içinde yer aldığımız İslâm medeniyetinden çok mühim ilmi çalışmalar üreten âlimler yetişmiştir. Bugün ilim düzeyinin ölçüldüğü batıdaki merkezlerin temellerinde bu âlimlerin mirası bulunmaktadır. Bu sebepten bu âlimler ve eserleri hakkındaki çalışmalar son yıllarda hız kazanmıştır. Çünkü ilimler nesilden nesile aktarılır, yeni nesil öncekinin tecrübesinden faydalanır ve onların bıraktığı yerden devralırlar. Bu minvalde Hâfız Abrû ve eseri bahsettiğimiz değerlendirmede hatırı sayılır bir yerdedir.

Timur kendi zamanında ve sonraki dönemlere önemli ölçüde etki etmiş olan olaylara vesile olmuş bir liderdir. Özellikle Bağdat, Halep ve Şam gibi döneminin önemli ticaret ve ilim şehirlerini ele geçirirken oluşan tahribatların sonucu günümüze kadar etki etmiştir. Timur, Suriye seferiyle, Selçukluların yıkılmasından sonra bölgedeki küçük yönetimlerin tekrardan büyük bir güç altında birleşmesi sürecini uzatmıştır. Aynı zamanda Timur göçebe bir halkın kültürü üzere olduğu için ele geçirdiği bölgelerde kalıcı bir yönetimden ziyade iktidarını tanıtmak ve ganimet toplamayı öncelikli görmüştür. Bu durum Timur'un Suriye seferinde de görüldüğü gibi Timur bölgeden ayrıldıktan sonra ele geçirdiği yerlerdeki hâkimiyetini kaybetmeye başlıyor.

Bir diğer husus ise Timur hakkında bilgi aldığımız dönem kaynaklarının Timur'u anlatım farklılıklarıdır. Memlûk kaynaklarına göre Timur cihanın başına gelen bir bela olarak tasvir ediliyorken Timurlu kaynakları ise kendisine itaat edenlere merhamet ettiği ve ihsanda bulunduğunu kaydetmişlerdir. Memlûk kaynakları genellikle Timur'un Suriye bölgesine yaptığı sefer ve bunun sonucunda bölgenin zarar görmesinden dolayı Timur'a karşı cephe almışlardır. Lakin Timur'un döneminin sözü geçen hükümdarı olduğunda hemfikirdirler. Bu kaynaklar Timur'u ve yaptıklarını anlamamızda önemli bir yere sahiptirler.

Çalışmamızın konusu olan Hâfız Abrû'nun Zübdetü et-Tevârih'i de bu bağlamda önemli bir kaynaktır. Nitekim Hâfız Abrû'nun Timurluların sarayında bulunması ve bazı seferlerde bizzat yer alması sebebiyle verdiği bilgiler mühimdir. Eserde geniş bir anlatım vardır. Timur'un ele geçirdiği şehirler ve kaleler hakkında önemli bilgiler mevcut olması ayrıca önem arz etmektedir. Hâfız Abrû anlatımında uzun ve süslü cümleler kullanmıştır.

Diğer taraftan kullandığı beyitler ve şiirlerden de kelimeleri iyi kullanabilen bir usta olduğu anlaşılmaktadır.

Timur'un Anadolu'dan yönünü neden Suriye bölgesine çevirdiği mevzuu Hâfız Abrû tarafından kaleme alınması konunun anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Söylenenlerden Timur'un görünürdeki sebepleri elçisinin öldürülmesi ve emirlerinden olan Atılmış'ın esir alınmasıydı. Fakat Timur kendi kudretini tanımayan Memlûkleri diz çöktürmek için yönünü Suriye bölgesine çevirmişti. Sultan Berkuk'un 1399'da ölümü üzerine iç karışıklıklar yaşayan Memlûklerin Timur'un bölgeye yapacağı sefer için işini kolaylaştırmıştır. Bir diğer husus da eserde Timur'dan nakil olarak kaydedilen şu ifade düşündürücüdür; “ *O gün böyle bir yanlışlık oldu ki ulaştığım gibi Dicle Nehri'ne girip geçseydim şüphesiz Sultan Ahmed'i ele geçirirdim. Ama beklediğim için fırsat buldu ve askerler geçene kadar o da ilerlemişti*”. Burada Timur'un Sultan Ahmed'i yakalamamasının sebebi yapacağı seferler için kendisine nedenler oluşturmak istemesi olma ihtimali yüksektir.

Hâfız Abrû Timur'un bahsini ederken kendisinden *Emir, Sahipkıran, Cihan Hükümdarı* gibi sıfatlarla ve iyi yönlerinden söz eder. Bu durum müellifin Timurluların sarayında bulunması ve Timur ve oğullarının ihsanından nasibini almasının etkisi olmalıdır. Hâfız Abrû eserinden çevirisini yaptığımız kısımda Timur'un Suriye bölgesine yapmış olduğu seferin yol güzergâhları, şehirlerin yapıları, mevki ve bölge isimleri gibi bilgilere yer vererek araştırmacılara oldukça zengin malzeme sunmaktadır. Tarafgir bir anlatımın, övgü dolu beyit ve dizelerin olduğu eserde ayet ve hadislere de atıfta bulunulmuştur. Eserin dili anlaşılır olup çalışmamızda özellikle yer adları ile ilgili olarak müellifin diğer eseri olan coğrafya kitabından istifade edildiğinin de altını çizmek isteriz. Bu eserler dönem tarihi, kültürü, edebiyatı, bilimi, coğrafyasına dair kıymetli bilgileri muhteva eden eserlerdir. Eserin objektif olmayışı eleştiriye açık olsa da gerek ibn Arabşah, gerek Yezdî, gerekse Şâmî'nin eserleri tam da Timur döneminin asli kaynaklarından ve belirttiğimiz hususlara şamildirler.

KAYNAKÇA

- Aka, İsmail, “Coğrafya-yı Hâfızı Abrû Kısmet-i Rub (Horasan: Herat, Bekuşeş: Mail-i Herevi, Entesarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran: 91, Menabi-i Tarih Coğrafya-yı İran, 28, 162 S., 1349 h.ş.”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt VIII – XII, Sayı 14 – 23, 1970-1974.
- Aka, İsmail, “Mirza Şahruh Zamanında (1405-1447) timurlularda İmar Faaliyetleri”, **Belleten**, Cilt XLVIII, Sayı 189-190, Ocak 1984.
- Aka, İsmail, “Timur Sâdece Bir Asker mi idi?”, **Belleten**, Cilt 64, Sayı 240, 2000.
- Aka, İsmail, “Timur”, **DİA**, Cilt: 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Aka, İsmail, “Timurlular”, **DİA**, Cilt 41, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Aka, İsmail, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Aka, İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Akbıyık, Hayrunnisa Alan, “Timur’un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda’nın Yıkılması Meselesi”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)**, Sayı 27, Güz 2003.
- Alan, Hayrunnisa, “Sâhipkırân”, **DİA**, Cilt Ek-2, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2019.
- Barthold, Vasily Viladimiroviç, “Hâfız Ebrû”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt V, Sayı 1, MEB, İstanbul, 1987.
- Barthold, Vasily Viladimiroviç, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Hüseyin Dağ (hızl), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- Baştürk, Saadettin, “Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları”, **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010.
- Cengiz, Ercan, “Timur’un Suriye Seferi”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 26, Sonbahar 2020.
- Curt Aligne, **Moğol Kanunları**, Coşkun Üçok (çev.), AÜHF Yay, No: 227, Ankara: Sevinç Matbaası, 1967.

- Çıplak, Esra, “el-Melik en-Nasır Ferec b. Berkûk Devri Memlûk Sultanlığı (791-815/1399-1412)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gazi Üniversitesi SBE, 2005.
- Çıplak, Esra, “XIV. Yüzyılda Süper Güçlerin Nüfuz Sahası Sivas”, **Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu**, Sivas, 29 Eylül – 1 Ekim 2005.
- Çiftçioğlu, İsmail, “Timur'un, Fethettiği Ülkelerden Mâverâünnehr'de Topladığı Bazı Âlimler”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl 12, Sayı 37, Güz 2008.
- Devletşah, **Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü's-Şuarâ)**, Necati Lugal (çev.), Cilt III, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- DİA, “Hâfız Ebrû”, **DİA**, Cilt 15, TDV Yayınları, İstanbul, 1997.
- el-Makrîzî, **Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mülûk**, Cilt III, Said Abdülfettah Âşur (neşr.), Kahire: Matbaatü Dârü'l-Kütüb, 1971.
- el-Makrîzî, **Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifeti Düvel el-Mülûk**, Cilt V, Muhammed Abdulkadir 'Atâ, (neşr.), Beyrut: Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1997.
- es-Sayrâfî, **Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârîhi'z-Zamân**, Cilt II, Hasan Habeşî (neşr.), Kahire: Matbaatü Dârü'l-Kütüb, 1971.
- Esterâbadî, Aziz b. Erdeşir-i, **Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Fasihi Ahmed b. Celaledin Muhammed Havafi, **Mücmel-i Fasihi (777-849)**, Cilt 3, (hızl.) Mahmud Ferruh, Meşhed: Çap-ı Tus, 1339.
- Feridun Bey, **Münşe'at-ı Selatin**, Cilt I, İstanbul: Dârü't-Tab'atı'l-Amire, 1265-1274 (1848-1857).
- Hâfız Abrû, Şihabüddin Abdullah b. Lutfullah b. Abdürreşid, **Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû**, Cilt 3, Sadık Seccâdî (tashih ve tahkik), Tahran: İntişârât-ı Bünyan, 1997-1999.
- Hâfız Abrû, Şihabüddin Abdullah b. Lutfullah b. Abdürreşid, **Coğrafya-yı Hâfız-ı Abrû** Kısmet-i Rub' Horasan, Herat, Mâyil Herevî (neşr.), İntişârât-ı Bunyad-ı Ferheng-i İran: 91, Menâbi'i Tarih Coğrafya-yı İran, 28, 1349.

- Hâfız Abrû, Şihabüddin Abdullah b. Lutfullah b. Abdürreşid, **Zübdetü et-Tevârîh**, Cilt 4, (Mukaddime, tashih ve tahkikat) Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadi, Tahran: Vizaret-i Ferheng u İrşad-i İslâmi, 1372 (2001).
- Hâfız Abrû, **Zeyl-i Câmiu't-Tevârîh-i Reşîdî**, Dr. Hânâbâ Beyânî, (mukadime ve açıklama), Tahran: Şirket-i Tezâmunî-yi İlmî, 1317 (1938).
- Halis, Ömer, **Timur'un Anadolu Seferleri ve Ankara Harbi**, İstanbul: Askeri Maatbaa, 1934.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, **Târîh-i Güzide**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yayınları, 2018.
- Hammer, Joseph de Purgstall, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt II, Zuhuri Danışman (çev.), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Hândmîr, Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddin Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseynî Şîrâzî, **Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer**, III, Mu-hammed Debîr Siyâkî (Neşr.), Tah-ran: Kitâbfürûş-i Hayyâm, 1362.
- Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevârîh**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK Yay, 2006.
- Hinz, Walther, **İslâm'da Ölçü Sistemleri**, Acar Sevim (çev.), İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- İbn Arabşah, **'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ibi Timur**, Ahmed Fâyiz el-Hımsî (neşr.), Beyrut, 1986.
- İbn Arabşah, **Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yay., 2012.
- İbn İyas, **Bedâi'u'z-Zuhûr fî Vekâi'i'd-Duhûr**, Cilt I/II, Muhammed Mustafa (hızl.) Kahire, 1974.
- İbn Tagrıberdi, Cemâleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tagrıberdi el-Atabekî, **en-Nücûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır el-Kâhire**, Fehim Muhammed Şaltût (tahkik), Cilt XII-XIII, Kahire: Hey'eti Mısriyye, 1970.
- İbn Tagrıberdi, **en-Nücûmü'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- James Henry Breasted, **A History of Egypt**, Newyork, 1901.

- Kafalı, Mustafa, “Cengiz Han”, **DİA**, Cilt 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kafalı, Mustafa, **Çağatay Hanlığı (1227-1345)**, Ankara: Berikan Yayınları, 2005.
- Kalantari, Samad, “Zubdat Al-Tavarih-i Baysungurî Hâfız-ı Abru (İnceleme-Metin)”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Ankara Üniversitesi SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, 1993.
- Kanat, Cüneyt- Alican, Mustafa, **Timur, Yıldızların Bahtına Hükmeden Son Cihangir**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Kâzım Paydaş, “Emir Timur’un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, Sayı 46, 2009.
- Komisyon, **Hadislerle İslâm**, M. Emin Özafşar, İ. Hakkı Ünal, Y. Ünal, B. Erul, H. Martı, M. Demir (ed.), Cilt 6-7, 2. Baskı, Ankara: Semih Ofset, 2013.
- Kurtuluş, Rıza, “Muzafferîler”, **DİA**, Cilt 31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.
- M. M. Alexandrescu – Dersca, “La Campagne de Timur, en Anatolie (1402)”, Halil İnalcık (çev.), **Belleten**, Cilt XI, Sayı 42, Nisan 1947.
- Marozzi, Justin, **Timurlenk İslâm’ın Kılıcı Cihan Fatihî**, Hülya Kocaoluk (çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Aralık 2006.
- Mignanelli, Bertrando de, “Timurlenk’in Dimaşk’ı Fethi ile İlgili Latince Bir Kaynak: Vita Tamerlanı- Ruina Damasci (Timur’un Hayatı-Dimaşk’ın Harap Olması)”, Cüneyt Kanat (çev.), **Ege ÜEFTİD**, XI, İzmir, 1996.
- Mirgaliyev, İlnur, “Altın Orda, Osmanlı ve Memlûklerin Aksak Timur’a Karşı Birlik Kurma Meselesine Dair”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, sayı 25, Bahar 2010.
- Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, Necati Lugal, (çev.), Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Öz, Mustafa, “Meşhed”, **DİA**, Cilt 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004.
- Özcan, A. Tayfun, “Timur’un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notita Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2014.
- Özen, Mine Esiner, “Türkçede Kumaş Adları”, **Tarih Dergisi**, Sayı 33, Mart 1982.
- Özer, Yusuf Ziya, “Timur’un Yaptığı İşlere Toptan Bakış”, **Belleten**, CİLT IX, Sayı 36, 1945.

- Raşidü'd-Dîn Fazlullah, **Cami'ü et-Tevârîh (Selçuklu Devleti)**, Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.
- Ruy Gonzales de Clavijo, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, Ömer Rıza Doğrul (çev.), K. Doruk (sadeleştiren), İstanbul: Ses Yayınları, 1993.
- Ruy Gonzales de Clavijo, **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat**, Ömer Rıza Doğrul (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Köprü Yayınları, 2016.
- Sağlam, İbrahim, Müştehir Hadisler, Doğuşu, Gelişimi ve Değerlendirilmesi, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara Üniversitesi SBE, 2017.
- Sauvaget, Jean, "Noms et Surnoms de Mamelouks", **Journal Asiatique**, CCXXXVIII, Année, 1950.
- Sümer, Faruk, "Tatarlar", **DİA**, Cilt 40, TDV Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sümer, Faruk, **Karakoyunlular I**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Şerefüddin Ali Yezdî, **Emir Timur (Zafernâme)**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Şeşen, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya yazıcılığı**, İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 1998.
- Taşkıran, Hasan, "Emir Timur'un Savaş Stratejileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 43, 2016.
- Taşkıran, Hasan, "Timurlularda Göç ve İskân", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, Cilt 8, Sayı 2, 2021.
- Tauer, Felix, "Hâfız-ı Abrû", Cilt III, **EI**, E.J. Brill, Leiden, 1986.
- Tauer, Felix, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", A. Ateş (çev.), **Belleten**, Cilt XXIX, Sayı 113, 1965.
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin, **Berkûk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XVI. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1961.
- Togan, Zeki Velidî, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma", İsmail Aka (çev.), **Tarih Dergisi**, Sayı 26, 1972.

- Turan, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, 6. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2001.
- Unat, Yavuz, “Kırânât”, **DİA**, Cilt 25, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yağlı, Ali Rıza, “Timurlu Devleti Emîrleri I- Barlas Boyu: Caku Barlas”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 32, Bahar 2020.
- Yağlı, Ali Rıza, “Timurlu Devleti Emîrleri I- Barlas Boyu: Mızrab Barlas”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 46, 2019.
- Yağlı, Ali Rıza, “Timurlu Devleti Emîrleri I-Barlas Boyu: Hudaydâd Hüseyinî Barlas”, Alparslan Demir- Tuba Tombuloğlu- Eralp Erdoğan- Ömer Düzbakar (ed.), **Prof. Dr. Feda Şamil Arık’a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar III** (745-758), Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Yuvalı, Abdulkadir, “Çağatay Hanlığı”, **DİA**, Cilt 8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yücel, Yaşar, “Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar, I, Timur’un Türkiye ve Yakın-Doğu İle İlişkilerine Dair Gözlemler (1394–1400)”, **Belleten**, Cilt XL, Sayı 158, 1976.
- Yücel, Yaşar, “Timur Tarihine Dair Araştırmalar, II, Timur’un Türkiye ve Yakın-Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400–1402)”, **Belleten**, Cilt XLII, Sayı 166, 1978.
- Yücel, Yaşar, “XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar, II, Türkiye ve Yakınoğu Üzerinde (1393/94) Timur Tehlikesi”, **Belleten**, Cilt XXXVII, Sayı 146, 1973.
- Yücel, Yaşar, **Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393- 1402)**, Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- Yüksel, Musa Şamil, “Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din”, **Tarih İncelemeri Dergisi**, Cilt XXIII, Sayı I, Temmuz 2008.
- Yüksel, Musa Şamil, “Arap Kaynaklarına Göre Timur”, **Billig**, Sayı 31, Güz 2004.
- Yüksel, Musa Şamil, “Ortaçağlarda Beyin Göçü ve Etkileri: Timurlular Örneği”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı 41, Bahar 2017.

Yüksel, Musa Şamil, “Timur’un Yükselişi ve Batı’nın Diplomatik Cevabı, 1390-1405”,
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 18, 2005.

Yüksel, Musa Şamil, “Timurlu Siyaset (Devlet) Teorisinde Sultan”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28, Sayı 46, 2009.

İNDEKS

A

Abhaz	74
Ablak Kasrı	56
Ablistan	30, 38
Ağrak	21, 25
Ahi Mirek	73
Ahi Mürüvet Başlık	73
Ahmed b. Sultan Üveys	21
Akbuka (Akboğa) Şekurci	30
Akbulak	21
Aksara(y)	30
Aksu Kalesi	33, 34
Alâeddin Keykubad Selçukî	37
Alıncak Kalesi	28
Ali Paşa	30
Almalğ	34
Altın	III, 9, 10, 11, 60, 71, 82, 84
Amele	57
Antakya	43
Anteb	II, 13, 41, 42, 60
Argun Han	72
Arran	III, 71, 75
Asil Beg	67
Aşkabad	77
Avnik Kalesi	27, 40
Azerbaycan	II, III, 10, 18, 19, 29, 32, 67, 70, 75

B

Baalbek	III, 43, 50
Badra	67
Bağdad	II, III, IV, 21, 23, 26, 27, 28, 29, 62, 63, 65, 67, 68, 70, 71
Bay	33
Bâyezid Nureddâî	67
Baylakan	75
Behisni	II, IV, 12, 30, 41, 43
Berkük	III, 11, 26, 27, 30, 31, 51, 52, 72, 83, 84
Bestam	77
Beytü'l-Haram	65
Bîre (Hîre) Kalesi	61
Borazan	47

C

Celal Bahadır	23
Celal Cemid	22
Cenave Nehri	27, 28

Ç

Çayhun	52, 59
Çin	VII, 13, 16, 31
Çud	33
Çuşekab	72

D

Dad Melik Barlas	33
Dârü'l-Mülk	43
Derbend	11, 70
Deşt-i Kıpçak	10, 19, 28
Dezçubin Vilayeti	24
DımaşkIII, VIII, 13, 16, 22, 23, 26, 27, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 80	
Dımaşk yayları	44
Dicle Nehri	21, 66, 79
Diyarbakır	19, 29
Donguzhan	31

E

Ecavari	69
Ecavari Endekan	69
Emir Ali Sultan	58, 60, 66
Emir Atılmış	40, 71
Emir Celal	23, 47, 50
Emir Celal İslâm	47, 50
Emir Cihanşah b. Emir Çaku	75
Emir Cihanşah Bahadır	70, 71
Emir Hacı Seyfeddin	32
Emir Hasan Candar	67, 68
Emir Hasan Çağdaval	68
Emir Hodaydad-ı Moğol	32
Emir Kara Yusuf	II, 29, 62, 71
Emir Osman Abbas	26
Emir Osman b. Abbas	22
Emir Ömer Taban	29
Emir Rüstem Tugaybuka	63, 66
Emir Said Barlas	68, 69
Emir Süleyman Şah Bahadır	70
Emir Şah Melik	57, 64
Emir Şemseddin Abbas	32
Emir Şeyh Nureddin	58, 64
Emir Yusuf	29, 30, 31, 62
Emirullah Dad	61, 68, 69
Emirzâde Ebubekir Bahadır	46, 70
Emirzâde Halil Sultan Bahadır	57, 60
Emirzâde Hüseyin	56

Emirzâde Kerim	58
Emirzâde Muhammed Sultan	70, 78
Endekan	32
Enguriyye	30
Erdebil	29, 75
Ermenistan	19, 74
Ermeniye	75
Erzincan	V, VI, 12, 35, 62, 70
Evana	24

F

Fars	III, IV, 9, 19, 25, 28, 67, 68, 69
Faze	60
Fırat Nehri	22, 49, 60, 61
Firûzkuh	77
Frank	31

G

Gazze	43, 59
Gorgin	74
Gürcistan	19, 27, 29, 41, 75, 77

H

Hâfız Abrû	IV, V, VI, VII, 11, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81
HalebIII,	26, 27, 30, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 60, 71
Halil Sultan Bahadır	58
Hama	III, 43, 49, 60
Harezm	10, 44
Hasankeyf Sultanı	25
Hille	21, 62, 71
Hindistan	27, 41, 44
Hinduşah Hazan	28
Hîre	61
Hisar	30, 72
Hit	29
Horasan	14, 17, 19, 43, 77, 81, 82
Hotan	34
Humus	III, 43, 49, 50, 60
Hûzistan	67
Hülâgü Han	72
Hüseyin b. Ali	22
Hız. İbrahim	24

I

Irak	III, V, 18, 19, 25, 28, 29, 67, 70, 75
Irak-ı Acem	25, 29, 75

İ

İbrahim Sultan Bahadır	78
İbrahim-i Lek Kubbesi	21
İnanç Ağlan	22
İsa Emir	24
İsfahan	44

K

Kadı Burhaneddin	V, 11, 72
Kahendez Kalesi	68, 69
Kâhta Kalesi	38
Karabağ	III, 29, 71
Karadere	29
Karyetü'l-Ukab	22
Kerdkâr	54
Kusan	33
Kutbeddin Nayi	28
Kutluğşah	67
Kuzel	24

L

Lacme	24
-------	----

M

Maçın	31
Mahbûb	30
Malatya	IV, V, 12, 30, 38, 40
Mansur	34
Mâverâünnehir	III, 10, 70, 73, 76
Medine	23, 72
Mekke	23, 72
Mendeli	67
Mengü Kağan	72
Mısır III,	12, 14, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 39, 40, 43, 44, 51, 52, 55, 56, 60, 71, 84
Mogan	75
Moğolistan	32, 33, 72
Muhammed Ağlan	32
Muhammed Kahki	28
Muhammed Sultan Bahadır	32, 78
Musul	IV, 19, 29
Müstevi b. Muhammed	69

N

Nemrut	24
Nil Nehri	66
Nişabur	77
Nuşad	34

O

Osman Bahadır 22

Ö

Ömer Şeyh Bahadır İskender 78
Özbekistan 73

P

Pir Ali Taz 67

R

Rakka Hisarı 24
Rakka Vilayeti 24
Remle 43, 59
Ruha 61
Rum III, 28, 35, 36, 39, 41, 43, 60, 62, 70, 71, 72, 77

S

Sadık Taban 33
Sâhib Kırân II, III, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58,
59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 77
Said Ebu Said Bahadır Han 40
Selimiye 49
Semerkand III, 13, 28, 32, 34, 70, 77
Seyyid Hâce 22
Sile 57
Sistan 44
SivasII, IV, V, VIII, 11, 12, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 40,
62, 69, 72, 83
Siyâvuş 30
Sultan Hüseyin 45, 46, 51, 52, 54, 60, 61, 73
Sultan Mahmud Han 71
Sultan Said Ebu Said 72
Sultaniye IV, VI, 28, 29, 36, 61, 76
Suncak Bahadır 63, 67

Ş

Şahin 30
ŞamII, IV, VIII, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 34, 39, 40, 41,
52, 53, 54, 57, 59, 62, 63, 69, 70, 71, 72, 77, 78
Şehzade Mu'tasım 30
Şem-i Cihan Ağlan 32
Şemseddin Abbas 33
Şervanat 28
Şeyh Arslan 22, 67
Şeyh Behlül Nakkaş 23
Şeyh Nureddin 57, 58, 65
Şiraz IV, 67, 68, 69
Şuşter 27

T

Taharten 35, 36, 62
Tamgaç 34
Tarablus 43
Taşkent 34
Tebriz 15, 28, 36, 63
Tevekkül Karkara 60
Tiflis 74, 75
Tımur Kutluğ Han 31
Toktamış Han 10, 11, 27
Türkistan III, 19, 44, 61, 70

U

Uluğ Bey Gorgan 78

Ü

Ümmü Habibe 56
Ümmü Seleme 56

Y

Yena Terhan 67
Yıldırım Bâyezid III, V, 11, 22, 29, 30, 31, 35, 37, 62,
69, 70, 71, 72